

SZABÓ GYULA:

TÖRTÉNETI ÉS
NÉPRAJZI DOLGOZATOK
TARPÁRÓL



NYÍREGYHÁZA, 1989.

JÓSA ANDRÁS MŰZEUM KIADVÁNYAI

29.

Szerkeszti: DR. NÉMETH PÉTER

Lektorálta: PÁLL ISTVÁN

**A kötet anyagát sajtó alá rendezte:
ERDÉSZ SÁNDOR**

Felelős kiadó: DR. NÉMETH PÉTER

ISSN 0133—08110

**Készült a Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Tanács V. B.
Sokszorosító Költségvetési Üzemében 600 példányban
89. — 884**

Felelős vezető: Szántó Sándor

SZABÓ GYULA:

TÖRTÉNETI ÉS
NÉPRAJZI DOLGOZATOK
TARPÁRÓL



NYÍREGYHÁZA, 1989.

DIKTÁLÁSOS ÉNEKLÉS A TARPAI REFORMÁTUSOKNÁL

Az 1930-ban kiadott istentiszteleti rendtartás XVI. rendkívüli száma a rendes istentiszteletek fejezete alatt kimondja: "Az énekversek diktálása rossz szokás, meg kell szüntetni." Beszél továbbá arról, hogy ezeknek a diktálásoknak igazán csak akkor volt értelme, amikor még kevés volt a könyv, és a gyülekezet tetemes része nem tudott olvasni. Ez a kétségtelen igazság itt a beregi tájakon ennek ellenére is csak féligazságnak számított, mert a kialakult, helybenhagyott ősi szokásokkal szemben még a konventi rendelkezés is kevésnek bizonyult.

Bereg népe az ősök nyelvén és szokásaival élő nép. Csak annak engedelmeskedik, aki értője gondolkodásának, tudója múltjának, aki elfogadja, hogy virággal köszönti a természetet, népdallal, zsoltárral, vigassággal nem fukarkodik, dicsérni tudja a maga módján a Teremtőt.

Hogy mennyire volt "rossz szokás" a diktálás, a népi éneklés, mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy sok református gyülekezetben ma is él a gyakorlata. Együtt él a gyülekezettel. Nemcsak Tarpáról van szó, hanem a Tiszahát sok gyülekezetéről. Olyan gyülekezetekben szolgáltam (Beregdaróc) és szolgálók (Tarpa), ahol a mai emberek is megható szeretettel ragaszkodnak a múlt emlékeihez. Boldogok - különösen az öregek -, ha arról az időről beszélhetnek, amikor nehezen várták a szombat estét, amikor is a harangozások ideje alatt kedvükre kiénekelhették magukat. Másfelé is van népművészet, szép tájszólás, másfelé is ellátogatnak az emberek, hogy gyűjtéseket rendezzenek, de innen még soha senki nem ment el úgy, hogy ne azt mondta volna: ide érdemes volt eljönni!

Tarpa sok jó okból beírta magát a nemzet történetébe. Talán a jelentős történeti múlt miatt is erős a hagyományörzés a település lakóinál. Népünk mindig szeretett énekelni, akár a templomon belül, akár azon kívül. Néha egy zsoltárt, néha egy népdalt, egy nótát. A legrégibb idők-től kezdve írták és revideálták az énekeket. Vágya volt a beregi embernek mindig az, hogy a maga érzésvilágát valamilyen módon kifejezésre juttassa énekeiben is. A hivatalos énekeskönyvekkel nemigen volt megelégedve. De az is lehetséges, hogy énekeskönyveink igazában véve a feljebbvaló századokban nem a legsikeresebben lettek összeállítva. Egy közönséges istentiszteletre rendeltetett énekeskönyv (Debrecen, 1871) négy superintendentia által jóváhagyott első lapján ezt olvashatjuk: "Mínthogy Szent Dávid zsoltáraiban sok helyen afféle dolgok fordulnak elő, melyek különösen vagy a maga személyét, vagy pedig részint a régi zsidó nép, részsz szerint az ótestamentomi szentegyház állapotját és szent szokásait illetik; azok a versek, melyek a mai időben is épületesen énekelhetők, egy csillaggal jegyeztettek meg." Majd ugyancsak a helvétiai vallástételt követő négy Superintendencia egyező akaratjával Pesten 1806. augusztus 24-én kelt énekeskönyv tudósításában ezt olvashatjuk: "Abban a közönséges énekeskönyvben, mellyel a helvétiai vallástételt követő magyar eklézsiák mind a közönséges, mind a magános isteni-tiszteletben eddig az ideig éltek, jóllehet a hymnusok, innepi és egyébféle dicséretetek száma többre megyen negyedfél száznál: azok között mindazáltal, bár akárki vizsgálja meg, nehezen találhatni százat, amelynek éneklése, kivált szent gyülekezeteinkben szokásban lett volna: olyat pedig szorosán véve, talán egyet sem, amelyen többet vagy kevesebbet igazítani ne kellene: következőképpen, harmadfél száza

csak a helyet foglalta... Méltó azonban, hogy örök áldásban maradjon azon buzgó indulatú eleink emlékezete, kik az Istenhez és szent vallásunkhoz vonzó szeretetektől indítatván, az akkori idők és nekik adatott ajándékok szerint, azoknak a számos énekeknek írásában örömet foglaltak kódtak!... Ha az énekszerzés csak abban állna, hogy annak két vagy több sorai egyenlőképpen végződjenek, kitelnék ez a munka még az együgyű emberektől is: de az úgynevezett cadentiákon épülni szokott énekek, gyermeki, sovány és minden erő nélkül való szószaporításra mennek ki, ellenben a vallásra tartozó, vagy szent dolgoknak oly eleven leírása és hathatós előadása, mely mind az értelmet gyönyörködtesse, mind a szívet indítsa és buzdítsa, tudományt, és nem mindennek adatott elméleti tehetséget kíván."

Íme tehát az akkori egyházi élet hivatalos véleménye! Ennek ellenére századokon át mindig akadtak buzgó, kegyes, istenes vénemberek, akik kísérletet tettek - sokszor nem kis eredménnyel -, hogy maguk szerkesszék meg a helyi gyülekezetek énekeit. Becsben álló emberek voltak ők. Róluk, az általuk készített és faragott énekekről szeretnék szólni e dolgozatban.

Az éneklés mindig nagy gondot jelentett a gyülekezetekben. Az új istentiszteleti rendtartásunk is foglalkozik az éneklés problémájával - bár hozzá kell tennem, hogy igen szűkszavúan: "A gyülekezet szolgáló közösségéből egy csoport vállalkozzék arra, hogy a temetésen a szolgálattevőt (kántort) körülveszi és együtt énekel vele. Az éneklés is bizonyágtétel. A temetési énekek tükrözzék a megváltás ténye feletti hálaadást és örömet is, hiszen akitől búcsút kell vegyünk, az immár közvetlenül Krisztusban van." (42. oldal) El kell gondolkozni azon, hogy így van-e ez?

Továbbmenve arra kér az új istentiszteleti rendtartás, hogy minél több ének hangozzék el az elhantolás alatt. Fontos szolgálatnak kell tekinteni a temetéseken az énekléssel való bizonyoságtételt. Mindent tegyünk meg annak érdekében, hogy gyülekezeti ének legyen. ~ Énekmondással kérjük Isten segítségét. (Zsolt 96:1-2)

Nemcsak a templom volt olyan központ, ahol közös és nyilvános formában dicsőítették Istent. De a templom volt az elsőszámú ilyen hely. Minden nap volt istentisztelet. Ez így van mind a mai napig. Régebben déltáji istentiszteletet is tartottak. Innen van a délután 4 órai harangozás, amikor is a munkát letették és hálát adtak az Úrnak. Ma már ez nincs meg.

Igazi nagy alkalom azonban a vasárnapozás volt. Dél előtt és délután a nép rendszeresen látogatta isten házáat. Ezeken az alkalmakon természetesen az igehirdetés mellett a legfontosabb liturgiális cselekmény az éneklés volt. Régen az igehirdetésnek nem volt olyan nagy jelentősége, mint napjainkban. A reggeli istentiszteletek is csak lekciónak voltak, ami azt jelentette, hogy a pap felolvasta az igét és azután imádkozott és énekelt a gyülekezet.

Az iskolás gyerekeknek minden reggel templomba kellett menni; aki ezt elmulasztotta, vesszőzést kapott. Kiss Imre oktató úr a régi időkben palákát adott azoknak, akik az egyházi ének terén mulasztást követtek el, vagy nem templomhoz illendő viselkedést tanúsítottak. Figyelni kellett a tanításra is. A gyerekeknek otthon el kellett mondaniuk vallásos szüleiknek, hogy mi volt a templomban a lecke. Ha ezt valaki nem tudta, Isten ments a textus nem jutott eszébe, kikapott érte. Otthon is paláka volt. A vessző hozzátartozott a gyermekneveléshez.

A diktálás már gyermekkorban bevésođött a tudatba, az élet későbbi részének is meghatározója, kísérője lett. Így érthető, sőt a világ legtermészetesebb dolga, hogy éneket csak diktálva lehet szépen énekelni. Nincs is szükség énekeskönyvre. Egy valaki viszi magával, diktálnak, a gyülekezet pedig énekel. Felemelő érzés volt diktálás után énekelni. Nincs benne semmi idegenség, sőt erősen állítják, esküdnék rá, hogy legszebben a tarpai ember tud énekelni. Vidékiek - hirdetik a tarpaiak -, akik egyszer eljöttek a mi templomunkba, nagy elismeréssel szóltak az itteni templomi éneklésről. Máshol is van diktálás, de olyan szépen, hangsúlyozottan sehol nem diktálnak, mint ahogy azt a tarpai énekvezér teszi. Apák büszkéek voltak arra, ha fiaik átvették tőlük a diktálást a gyülekezetben. Jelenlegi énekvezérünk elmondta, hogy ő gyermekkorától minden vasárnap ment édesapjával a templomba, és titokban arra gondolt, hogy majd egyszer ő veszi át édesapjától meg másoktól is a diktálást. De mivel az édesapja is ott volt, nem merte megkezdeni az éneklést, sem a diktálást. Hanem egyszer, amikor az apja hiányzott a templomból, bátorságot és erőt vett magán és belevágott a diktálásba. Aztán már minden ment a maga rendjén. Apjától is megkapta az elismerést: "Mondják fiam, hogy jó vezér leszel belőled! Hanem mostmár én is szeretnék hallani!" Rá is kezdte újfent az apja jelenlétében is:

"Mit használ keresztyénségem,
ha nem aszerint élek..."

Az egyik 86 éves vallásos, templomos ember beszélt el, hogy "mi kilencen voltunk testvérek. Apám egész családját tanította énekelni. Reggeli áhitatot tartottunk.

Addig nem mehettünk ki a házból, míg apám vezetése alatt egy zsoltárt el nem énekeltünk és meg nem hallgattuk apám imádságát. Azóta én mindig énekelek, amikor lefekszem, akkor is, amikor felkelek, akkor is, sőt még éjszaka is, ha nem tudok aludni. Apám így tanított minket!" (S. Varga Ferenc Hunyadi utcai lakos)

A diktálás szép szokása nemzedékről nemzedékre szállt. Néha azonban, mint a régi szövegekből olvastuk, "igazítani kellett". Egyrészt mert sok volt a másolás miatti elírás, hibás szövegrész, másrészt pedig, mert idősebb emberek rakták össze az énekeket képességük, tehetségük vagy éppen hiúságuk szerint. A fiataloknak azt kellett diktálni és énekelni, amit az idősektől örökölték, így aztán nem véletlen, hogy a változtatás igénye néha elég erős volt ahhoz, hogy kiigazítsanak bizonyos szövegeket, énekrészeket.

Több embernek is volt kézzel írott énekeskönyve. A tudomásomra jutott kéziratos énekeskönyvek a következők:

1. Simon Károly kézzel írott naplója 1839-ből
2. Simon József kézzel írott énekei 1877-ből
3. Jenei Károly kézzel írott füzete 1890-ből
4. Kun András kézzel írott énekesfüzete 1890-ből
5. Máté József saját kezével írott, ma is forgalomban lévő énekeskönyve 1950-ből; temetéseken kizárólag ezt használják ma is.

Hírből tudom, hogy írtak mások is ilyen énekeskönyveket, füzeteket.

Egyházközségünk jelenlegi énekvezére (temetési kántora) Máté József szerint "a diktáló ember, ha munkáját komolyan veszi, tekintélyt szerez magának a faluközösség

előtt. Emiatt mindig komoly gondot okozott, hogy ki diktáljon. A diktálás hozzátartozik a templom levegőjéhez és az istentisztelethez is. Nem lehet igazi istentiszteletet tartani diktálás nélkül - legalábbis Tarpán nem. Máté József szerint helyes volt a diktálás, mert a gyülekezet apraját-nagyját összehozta, vágytak a hívek a templomba. A kántorok is örültek a diktálásnak, mert az ő munkájukat is segítette.

Diktálni lehetett: istentisztelet előtt a templomban, úrvacsora-osztáskor, virrasztókban és temetéseken. A szöveg anyaga általában - mint említettem - népi, paraszti szerzők kézzel írott terméke volt, az ő hitük, Istentől kapott látásuk alapján. Némelyik archaikus tartalmú ének-szöveg. Vegyük sorra az egyes diktálási alkalmakat.

Diktálás istentisztelet előtt a templomban

A legények a harangozás alatt jóelőre bementek a templomba és elhelyezkedtek a nagykarban. A nagykar a lányok padja felett van. A gazdalegények többnyire a kis-karba mentek. Az első éneket általában a vezér diktálta, aki már elismert volt. Rendszerint ő diktált, de diktálhatott más is. A diktálásnak rendje volt. Az ilyen személy neve: diktáló, soha nem használták és ma sem használják az előénekes megnevezést. Sok ifjú embernek rangot adott a szép hang. Még az idősebbek is respektálták az ilyet, dicsérték, magasztalták, dicséretét aztán átvette az egész falu. Rendkívül imponáló volt ez a rang a lányok körében is: minden jóhangú legénynek vágya volt, hogy diktálhasson, már csak a lányok kedvéért is.

A nagykarban ülni már legénykort jelentett. A serdülőfiúk alig várták, hogy a nagykarban ülhessenek. A lányok

is felnéztek rájuk, ők pedig "gusztálták" és szemrevették a templomba bejövő lányokat. Az ismeretségek is gyakran itt kezdődtek. Megtörtént azonban az is, hogy valaki hős-ködni akart, de rosszul diktált vagy belesült. Templomban az ilyen illetlen dolognak számított, s az elkövető tekintélyvesztett legény lett. Kinn, a szabad ég alatt, temetéseken lehetett hibázni, de az Isten házában nem. Néha bizony komikusnak tűnő dolgok jöttek ki a diktálásból. A régi énekeskönyv 148. dicsérete eképpen hangzik:

"A szűziesség olyan drága kincs,
Melynek ára egész világon nincs.
Az, aki ezt egyszer elprédálta,
Visszanyerni hiába próbálja."

A diktáló legénynek azonban a harmadik sor így jött a szájára: "Az, aki ezt egyszer elprédikálta". A gyülekezetben elakadt az ének; hiába javított volna a diktáló, nem engedték többet a legények.

Ma is előfordul, sőt mindig is előfordult, hogy elakadt vagy elcsúszott a szó. De mást jelentett ez egy idősebb ajkán, és ugyancsak mást a legény ajkán. Az öregembernek mindent megbocsátottak.

A diktált énekek közül nem is egyet ugyanúgy énekelnek ma is, mint ahogyan azok a kéziratok énekesfüzetekben szerepelnek. Gyülekezeti istentiszteleteink kezdete előtt ma is gyakran halljuk diktálni Simon Károly naplójának 186. dicséretét, mely a vasárnapi istentiszteleteken ugyanúgy hangzik fel, mint ahogyan azt 150 évvel ezelőtt leírták:

Téged Úristen, szüntelen dicsérünk,
Mert irgalmad bőven nagy messze kiterjed

Minden angyaloktól, boldogult karoktól
Dicsértessék az Úristen!

2.

Nincs olly Felség, mint Ő,
Kinek széke Felhő
Regnál mindeneken, földön, tengereken,
Mert a bűnért fizetést kér.

3.

Ennek hát szolgáljunk,
Tőle el ne álljunk,
Dicsérjük énekkel, felemelt kezekkel,
Mert méltóbb mindennél, angyalnál, embernél,
Ez úgy legyen, ámen, ámen."

A több mint 90 éves volt énekvezér, Sütő Bertalan kedvelt éneke ez; elfogadtatta a gyülekezettel. Magam is Tarpán tanultam. Tartalma és dallama is értékes, sokszor énekli a gyülekezet. Vannak azonban olyan énekek is, amelyeknek nincs evangéliumi töltésük. Ezekről majd a temetéseknél írok.

A rossz diktáló az istentisztelet egész hangulatát elronthatja. Ezért aztán a diktálónak és az énekvezérnek egyaránt figyelnie kell. A betűkkel és az olvasással hadilábon álló ember ne igyekezzék villogni a gyülekezetben, mert mindent, még a tisztességét is elveszítheti. Mert vannak, akik csak hiszik magukról, hogy tudnak diktálni, pedig az ilyenek, akiket csak hiúságuk, feltűnősködésük vezet, furcsa dolgokat tudnak művelni.

Sajnos, meg kell állapítani, hogy az utóbbi években megfigyatzkozott a szépen diktáló és az éneket biztosan vezető emberek száma. Szükség is volt rá, hogy a régi, kézzel írott szövegeket írógéppel lemásoljuk, de még így is van-

nak elakadások. Szerencse, hogy a tarpai egyház jelenlegi énekvezére jó képességekkel és rátermettséggel megáldott ember. Szép hangjával és biztos vezetésével sokszor mentett már meg bennünket reménytelennek hitt helyzetből. Ő még ahhoz a nemzedékhez tartozik, amelyik a régi egyházi iskolában (népiskola) nevelkedett, ahol a kántor vagy a rektor felfigyelt a jóhangú gyerekekre.

A jó diktálásnak és énekvezérségnek is megvannak tehát a maga szabályai. Ezt ma már nem tanítják; adottság kérdése, ami vagy megvan, vagy nincs. Természetesen legfontosabb a szép férfias hang. Tagoltan, érthetően és természetes hangon kell mondani a szöveget. Az egyik énekesasszony így fogalmazta ezt: "legyen tartása annak a hangnak, olyan nem büszke, de kitartós, hogy mindenki megértse." (Zeka Zsigmondné) Mégis gyakran olyan emberek, diktálók ülnek a papi asztal mellé, akik énekelve mondják a szöveget, mások hadarva vagy hibázva. Kihalóban van az a nemzedék, amely még az Isten dicsőségét munkálta ezzel a szolgálatával.

Régen a református elemi népiskolában a kántor vagy a rektor maga mellé vette a jóhangú gyerekeket, bátorította, biztatta őket, s így kitermelődtek a későbbi énekvezérek. A folyékony biztos olvasás az alapja annak, hogy valaki a diktálás szolgálatára vállalkozhasson.

Diktálás az Úrvacsora alatt

Istentiszteleti rendtartásunk szerint a lelkipásztor ágendázása után felszólítja a gyülekezetet, hogy akik magukat illendőképpen elkészítették, az előkészítő ének után maradjanak benn a templomban és járuljanak a szent asztalhoz alázatosan és szép renddel. Az Úrvacsorázást a fér-

fiak kezdik, így a diktálás ezen idő alatt a lányok feladata, esetleg az asszonyoké.

Tarpán a férfiak közül elsőnek mindig az egyházgondnok indul a szent asztalhoz. Őt követik ékes, szép sorban a többiek, ahogy azt már eleink is gyakorolták, hiszen az Úrvacsora olyan szent dolog, amely a legrégibb időktől kezdve a reformált hitélet bármely szakaszában is kísérő árnya volt életünknek és reményeinknek.

A férfiak úrvacsorázása alatt a jeles nőszemély soronként diktálja az éneket, úgy, ahogy azt a férfiak tették. Még 1976-ban is diktált egy fiatal lány, György Erzsike Jókai utcai lakos. Neki is volt egy énekeskönyve, amelyet valamelyik énekeskönyvből másolt; az általa diktált énekek általában a zsoltárok dallamára voltak írva. Vannak azonban Úrvacsoraosztás alatti énekeink is, amiket felváltva szoktunk énekelni:

~Szállj le most mennyből életnek kenyere,
Tápláld lelkünket az örök életre!...~

Diktálás a virrasztóban

A tarpai idős emberek szerint a "vérrasztóban nem könyvből énekeltek", viszont csak a legritkább esetben mellőzték a zsoltárok dallamait. Voltak "vérrasztó énekek"; ezeket a diktálók kívülről tudták. Énekelni tudó és szerető emberek (Jenei Károly, Kun András, Kovács Imre, Varga József) valamennyien maguk is írtak énekeket. A legismertebb virrasztási és temetési énekgyűjtemény Tarpán Kun Andrásé (jelenleg Belényesi Béla Széchenyi utcai lakos tulajdona). A mai emberek már ismét visszatértek a diktáláshoz. Egyik ember diktált, a másik pedig kezd. Élő

szokás ez ma is, mely a korábbi hagyományok egyenes folytatása.

A virrasztóba hívogattak. Sürvedés után meg is jelentek a virrasztók a halott szobájában. Köszöngettek egymásnak és megálltak a ravatal mellett. Virrasztani általában a férfiak szoktak. A halott hozzátartozói már akkor ott ülnek a ravatal körül. Kezdi a diktálást, az éneklést. A diktálás közben szüneteket is tartottak; ilyenkor kenyérrel, pálinkával kínálhatták az éneklőket. Az is előfordult, hogy vitakoztak, berúgtak, sőt össze is verekedtek. Egy-egy virrasztóban vágni lehetett a füstöt, pipáztak köpködtek, elviselhetetlenné tették a levegőt. A virrasztóban minden felkerült, mindenről szó esett. A legkevesebbet a halottal törődtek. Akadt olyan ember is, akinek kicsi volt a pohár. A halott férfirokonának időnként meg kellett kínálni a vendégeket, a virrasztókat. Ezt többször is meg kellett ismételni, nehogy megszólják a házat. Általában 3-4 verset diktáltak egyszerre, azután egy kis szünetet tartottak; ilyenkor cigarettára gyújtottak, ismét kínáltak itallal, frissen sült kenyérrel. A kegyeret később réteszel, majd süteményekkel váltották fel.

Megesett, hogy ha beivott a diktáló, nem azt diktálta, ami az énekeskönyvben volt, hanem össze-vissza mindent, ami nem illett a virrasztáshoz. Ilyenkor zűrzavar keletkezett, és megtörtént, hogy a diktálót kiküldték a virrasztóból.

"Ha az utcában meghalt valaki, elmentünk a virrasztóba, ez kötelességünk volt" - mondja Zeke Zsigmondné. Gyönyörűen tudott diktálni és énekelni Oláh Gábor (most ürömi lakos); ez az ember kidiktált, gyermeket, felnőttet, öreget. Meg is hívták mindenhová. Szép élelhangú, egyszerű, szerény viselkedésű ember volt, mindenki tisztelte.

A virrasztóban azonban sok minden megtörtént. Egy alkalommal a szomszéd faluból jött a virrasztóba egy jóhangú, ám süket öregember. Nagyra volt a hangjával, a szöveget azonban nem tudta kísérni, egy taktussal mindig lemaradt. Megszólítani senki sem merte, hanem szünetben leittatták pálkával úgy, hogy elaludt.

Az egyébként tisztos életű öregek között is akadtak mindig, akik kérkedtek a hangjukkal. Félreálltak, fejüket a magasba emelték, kihívó módon, hogy mindenki öket figyelje; ez egyáltalán nem tetszett a gyülekezetnek, s a nem-tetszésüknek úgy adtak kifejezést, hogy elhallgattak az énekléssel. A diktálásért a régi időben nem járt semmi honorárium (ide nem értve a hivatásos kántorok világát).

A virrasztói énekek közismertek voltak a gyülekezet tagjai előtt. Kun András nagyon sok éneket másolt át régi öregek kézzel írott könyveiből. Halotti énekeskönyvének szövegeit évekig írhatta, másolhatta, mert az 52. lapon találkozunk ezzel a beírással: "Kun András írtam 1902. április 7-én." A 70. lapon egy hónap múlva ugyanez a beírás, a 88-on május 11, a 172. lapon pedig 1903. májusa van bejelölve, de még 1905. január 6-i dátum is szerepel a füzetben.

Birtokomban is van egy mindenféle temetési alkalomra énekeket tartalmazó füzet. Ismeretlen szerző hiányos munkája. A 11. oldalon kezdődik és a 62. oldalon megszakad. 75 dal van benne, többnyire a zsoltárok dallamaira íródtak. Bárki írta is, a kor uralkodó szelleme hatja át. Ezt a korszakot az egyháznál a racionalizmus korszakának nevezzük. Ezt látszik igazolni az említett füzet 17. oldalán a középidejűek felett leírt és diktált szöveg is, amikor is így énekeltek:

"Ki alszik itt ily édesen: ragyogván a nap fényesen
Ún munkás férj, hogyha te vagy, ébredj, ébredj, a
munka nagy.
Neked korán pihenni még, hisz munka van itt még elég.
A ház üres, a gyermekek, szegény árvák neveletlenek
Kelj fel tehát, munkálj tovább!

2.

Ne bántsod, ne költsd jó házinő, nem önmagától alszik ő
Beteg volt, súlyos beteg, az Úr ennek véget vetett.
Hogy már ne szenvedjen soha, rá végálmot parancsola.
Mit a halál el is hozott, midőn éppen így imádkozott;
Őh jöjj Atyám, tekints reám!

3.

Harmincöt év földi lét, íme örökre véget ért
A munkás férj, szelíd apa, rideg sírágyba roskada.
Pedig ki hitte volna még, hogy halál fogja be szemét.
De mert az Úrnak végzete, ne zúgolódjatok ellene.
Ha meghalunk, találkozunk."

Sok mindent elárul ez az ének. Először is azt, hogy a halott alszik, hogy munkás volt és még nem lett volna szabad meghalnia; halálával a ház üres, a gyerekeket nincs aki nevelje. De a 35 éves apát, aki sokat szenvedett, az Úr elhívta, ebbe bele kell nyugodni, lesz találkozás egyszer. Igaza van Felhősné Csiszár Saroltának, aki a Temetkezési szokások a Beregi Tisahaton című munkájában ezt írja: "A kívülállóknak az egyházi ének hatását keltik. Csak alapos vizsgálattal válik nyilvánvalóvá, hogy az ismert zsolttárdallamok valóságos búcsúztatókat takarnak." (93. o.)

A verses búcsúztatóval mondott diktálásos temetés

Ilyen is volt, de ez már a múlté. Ezt a régi világban a consistóriumok által választott kántortanító végezte, a lelkészek nem kis keserűségére. A kántort a templomi istentiszteleteken végzendő éneklésre, orgonázásra választották szabályszerű díjlevél alapján. A kántornak megvoltak a díjlevélben megállapított kötelességei, ezért is nevezték kántortanítónak. Figyelemre méltó ma is az egyik tarpai iskolai matriculába 1810-ben írt megállapítás: "Az Oskolának nagy befolyása van a Vallásba és a kegyességbe, a rossz nevelés kútfeje a tudatlanságnak, erkölcstelenségnek, a jövődöbeli elromlásnak."

A Beregi Tractuale Consistórium 1809. esztendőben Bőjt máshavának 9. napján Beregszászban tartott közgyűléséből a következőket olvashatjuk: "Minthogy a templomba való éneklés fő része a közönséges isteni tiszteletnek, amint e részben a Szentírás példát és parancsolatot is adott szükséges dolog, hogy ez a része is az isteni tiszteletnek illendő buzgóságban menjen végbe.

Rendeltetik: hogy a kántor úgy énekeljen, hogy az egész templomba szava meghallassék, hogy a nép reá figyelmezhessen. Azokat az énekeket énekeltesse, amelyek az Isten imádására áhitatosabb kifejezések vannak, úgyszinte az innepekre, poenitentia tartásokra, Szent Sákramentumokra való élésre, s más alkalmatosságokra azokhoz megkívánható énekeket énekeltesse.

Vasárnapokra: A gyülekezetekhez való énekeket énekeltesse, melyeket kiválogatva a helyi T. Predikátor úrral közölni kell az éneklőmestereknek. Az éneklésnek nem úgy, mint valamely kénytelenségről mondtak legyenek, nemcsak két három versből álljanak, hanem legalább felét tegyék

az istentiszteletnek. A Tiszteletes prédikátorok arról való közönséges tanítással magyarázzák meg az eklézsia tagjainak, hogy az éneklés egy különös essentiális részét senki az istentiszteletnek el ne mulassza, mert az korán sem azért rendeltetett, hogy azon idő alatt a templomba való bégyűlésnek és kimenetelnek ideje legyen, hanem inkább szükségesnek tartatik, hogy az introitus éneklésre mindenek odabé légyenek és az imádságok végzésével az énekléstétel után takarodjanak ki mind a férfiak, mind az Asszonyok a templomból. Hogy bevett Szent Dávid zsoltárok és dicséretetek közt levő énekeknek alkalmas versein kívül semminémű idegen énekek a közönséges istentiszteletken ne énekeljenek. "

Így szólt tehát a tractusi rendelkezés, melyet teljes terjedelmében szükségesnek láttunk idézni, hogy pontos ismeretekkel rendelkezünk a templomban való éneklés szabályozásának megkísérléséről. Ennek ellenére történtek kihágások abban az időben is. A tarpai iskolai anyakönyv 1866. évi 32. körlevelének 141. számában olvashatjuk, hogy a "tarpai lelkész n. t. Bakcsy László úr panaszolja, hogy Rózsa Sámuel hallgatójának vérhasban elhalt fiát a tarpai nagyobb fi-tanító Kaliczki Kálmán egyházi tanítás nélkül verses búcsúztatóval ingyen ajánlkozván eltemetni. Mihelyt szándékáról értesülhetett, sietett ez ellen törvényeink értelmében tiltakozni. A Fi-tanító ekkor a gyermek szüleit azon biztatással, hogy ha a lelkészi fizetési temetési stólát befizetendik, az egyházi tanítás elmaradása mellett is a verses búcsúztatóval diktálási temetést senki be nem tiltandhatja, reávette, hogy a halotti tanítás szokott díját panaszló lelkésznek kézbesítették. De ő a meg nem szolgáltat 20 frt-ot visszautasította, s habár a gyermek halottnak verses búcsúztatóval eltemettetését újólal el-

tiltotta, az a fi-tanító előleges tartása nélkül csupán verses búcsúztatóval mégis eltemette. Annálfogva kéri a törvény és személye iránt engedetlen fi-tanítót egyházi törvényeink értelmében megbüntetni."

Ítélet: "Fi-tanító 1825:59 (1834:96) egyházkerületi határozat szerint komolyan megdorgáltatik. Egyben a gyámpénztár javára 40 forintot befizetni tartozik."

1860-ban az egyházmegyei népiskolai bizottmány elnöke T. Békási Sándor úr a közgyűlés 59. száma alatti határozata értelmében arra hivatkozik, hogy az énekek betanítandók diktálás után. "Ugyanebben az évben olvasható a következő bejegyzés: "A három évre felosztott zsoltárok és dicséretetek kijegyzett verseit tanulják a nagyobb osztályok naponként, egy verset télen otthol, estve kihagyva, nyáron pedig a rendes tanítási órákon az iskolában könyvből, az első osztály, mivel még olvasni tanul, néhány kiválasztott dicséretet diktálás után."

Kitűnik tehát a fentiekből, hogy az 1860-as évektől az iskolában a zsoltárokat és dicséreteket 3 év alatt elsajátíthatták a gyerekek. Diktálás után tanultak, így már gyermekkorban megszokhatták annak ritmusát és stílusát is. Az énekek között voltak nagy gyülekezeteknek íródot-tak és kis gyülekezeteknek szólók egyaránt, de ismertek voltak helyi keletkezésű énekek is. Felhősné Csiszár Sárolda már idézett munkája szerint: "A közösség soha nem azt kutatja, hogy honnan származott az, amit a közvetítő alkalmanként elmondott, ő maga írta-e, vagy esetleg nyomtatásban megjelent könyvből másolta át saját kéziratos könyvébe, hanem csak azt, hogy mit mondott el." (91. o.)

Ma a mi gyülekezetünkben a temetési kántor (ez külön tiszt!) azért kap minden egyes gyászoló háztól tiszteletdíjat, hogy kiválassza a megfelelő diktálásra szánt éne-

ket, valamint - bármilyen furcsán hangzik is - egyházunk vezető testületétől némi tiszteletdíjat, hogy temetések alkalmával ember legyen a talpán. Még sajnálatosabb tény, amikor a diktálónak vagy magának a temetési énekvezérnek meg is mondják, hogy mit énekeljen a temetésen, esetleg ezért titokban még külön honoráriumot is adnak (szerencsére kevés ilyen eset fordul elő).

Saját lelkipásztori gyakorlatomból hadd említsek egy példát: temettem egy fiatalembert, aki öngyilkos lett. Korábban édesapja is öngyilkos volt a végén az életének. A közbenjáró közölte velem "a család óhaját": a prédikációmban azt a szót, hogy öngyilkosság, meg se említsem, a fiatalember édesapjáról pedig szó se essék. Az éneket is megmondták: a "Hadd menjek Istenem mindig feléd" című énekelje az énekvezér. Megkérdeztem: ugyan mondják már meg nekem, mit énekeljünk egy bibliás, hívő keresztyén testvérünk esetében, de ők csak a magukét hajtották. S a megmaradandó békeségért és a család nyugalmaért végigénekeltek: "Lábadhoz roskadok, ottan megnyughatok örökre én."

A lelkipásztori életnek és szolgálatnak ma is megvannak a buktatói. A megmaradandó békeségért fel kell adni bizonyos teológiai megfontolásokat is: úgy kell járni, ahogyan húzzák. Nem hiszem, hogy ez megalkuvás lenne. Ismerve a paraszti gyülekezetek erősen konzervatív gondolkodásmódját, igazában azt kell mondanunk, hogy énekeskönyveink nemigen nyertek teljes elismerést sem a múltban, sem pedig a jelenben. Gyülekezeteink tudomásul veszik, hogy van hivatalos énekeskönyvük, meg is vásárolják, de jobban hajlanak a maguk által megírt énekekre. Jellemző, hogy Tarpán, ahol sokan járnak ma is temetésekre, még csak véletlenül sem látni valakinek a kezében énekeskönyvet. Nem mindenütt van ez így. Itt akkor is soronként

diktálják a temetési énekeket, ha azt mindenki tudja. Ez a rend.

Említettem volt, hogy a kézzel írott temetési énekeink között akadnak olyanok, amelyek evangéliumi értéküket tekintve elfogadhatatlanok. Közülük egy nagyon szép, saját dallammal bíró, igazán megható behantolás utáni éneket szeretnék itt bemutatni; ezt még napjainkban is énekelte a tarpai énekvezér, bár már csak az idősebb nemzedék ismeri - szerencsére. Primitívnek is mondhatnánk, amely egyáltalán nem illik a keresztyén egyház szertartásába. Bármilyen más alkalommal is el lehetne énekelni:

"Pihenj már boldog test, nyugalom Veled
Elzáratott tőlünk nyájas kebeled,
Pihenj, kikísértünk a temetőbe
Itt viríts ki nekünk minden időben.
A mirtuszok tiszta gyöngye és az életnek kellemei
A halálnak gátat nem vetnek
Nem halsz meg te is hát, nem miközülünk,
Élni fog emléked, amíg csak élünk."

(Ismétlés onnan: "A mirtuszok tiszta gyöngye...")

Figyelni kell tehát a lelkesznek is a temetések alkalmával diktált szövegre, mert könnyen megtörténhet, hogy az igehirdetés mellett a verses búcsúztató is elhangzik.

A kéziratos énekeskönyveknek sok fajtája és felosztása van; ezek alapján énekel a gyülekezet. Az énekeskönyvek énekeit a temetések menetének megfelelően négy nagyobb csoportra oszthatjuk: 1. Főénekek, 2. Utiénekek, 3. Síriénekek, 4. Záróénekek.

1. A főénekek valamelyikével indul a temetés; ennek kiválasztása mindig attól függ, kit temetünk. Régen a ház-

tól temettek, ám a pap, az énekvezér, a közbenjáró (funerátor) és a diktáló a lelkeszi hivatalból indult. A gyászos háznál már el volt készítve a ravatal, mellette egy asztal és négy szék állott. Nagy összeszokottság, fegyelem volt ezekben a kialakult népszokásokban. Ma is az van, amikor a ravatalozóhoz megyünk. A temetéseken nem sablonról van szó. Az énekvezérnek jó érzéke van ahhoz, hogy a halott neve és kora szerinti éneket kiválassza. Kedvelt főének ma is a következő, a XXXV. zsoltár dallamára énekelt ének:

Lezárva koporsód fala
Megpihenhetel általa
Agg vándora a földi létnek
Vége lett a sok szenvedésnek
Hosszú életed napjai
Elfolytak, mint a víz habjai
Megért gabona módjára
Dőltél a halál karjára."

2. A sírhoz vezető rövid úton harangszó alatt állandó éneklés van. Az elinduláskor a diktáló mindig más éneket diktál, ennek kijelölése azonban az énekvezér dolga. Megmutatja előre a diktálónak, hogy mit kell énekelni. Tíz év alatt sohasem fordult elő, hogy másként legyen. Más dolog az, ha az elhunyt írásban meghagyta, mit énekeljenek a temetése alkalmával (ilyen is előfordult már).

A régi időben induláskor mindig ugyanazt az éneket kezdték. Az énekvezér és a diktáló mögé sorakoztak fel a férfiak. A sorok ma is különbözőek, de összevisszaság nincs. Mindenki alkalmazkodik az énekvezérhez. Kedvelt utiénekeink közül kettőt mutatok itt be.

Az első a "Fenn a mennyben díszlik éltünk..." dallamára éneklik:

"Kihűlt kebel nyugalmas ágy
Vár a csendes sírkertben rád
Eredj tehát pihenj benne
Minden földi bajt feledve."

A másikat a "Harangodnak nagy voltában..." dallamára éneklik:

"Jaj, de fájón búsan hangzó
Gyászharangszó
Kondult meg a lét felett
Vesztes szívek panaszával
Sóhajával
Sirat egy szép életet."

3. A sírnál elhangzó énekek közül elég ismert a következő *síriének*:

"Tekints a sírra halandó, élted látod nem állandó
Oly gyorsan eltűnnek napjai, mint a folyam zúgó
habjai
Elenyészünk mint a pára, az Úr hatalmas szavára
Egyenként mind sírba térünk, porból lettünk, porrá
leszünk."

4. Végül bemutatok egy *záróéneket* is:

"Az Úr legyen Veled elköltözött lélek
Várnak az égiek egyesülj ott vélek

Elporló testedet megáldó szeretet
Kíséri el a sírkertbe.

2.

Mi is emlékedet megtartjuk szívünkben
Nem feledünk soha egész életünkben
Kívánunk porodra békességes nyugvást
Egykor boldog feltámadást. "

A bemutatott énekekhez százados hagyomány fűződik. A felgyorsult életforma a végtisztesség megadása tekintetében semmit nem változtatott a tarpai ember gondolkodásmódjában. Atyáink és nagyatyáink oly tiszteletben tartott szokásait tovább viszi, élteti. Az idő változik, temetkezési szokásaink közül elmaradt a tor, vagy legalább is más formában viszik végbe; nem változott azonban a testvéri együttérzés az elhunyt és gyászolói iránt. Az utolsó lapát földnek a sírhantra dobásakor az énekvezér még egy dallamot kezd:

"Nincs már szívem félelmére
Nézni sírom fenekére
Mert látom Jézus példájából
Mi lehet a holtak porából. "

E dolgozatot azzal kezdtem, hogy az istentiszteleti rendtartás 1930-ban kimondta: a diktálást meg kell szüntetni. A tarpai gyülekezet e rendeletre adott válaszát a presbiteri jegyzőkönyv 1931. január 10-én kelt, a 8. pont alatt leírt határozata tartalmazza:

"Elnök előadja, miszerint a szószékből is többször kihirdettetett már, hogy új istentiszteleti szertartás állapítatott meg az egész országra nézve. A kiadott rendeletben

pontosan meg van állapítva az istentisztelet rendje. Szigorúan elrendeltetett, hogy presbitériom is tárgyalja le ezt. Most tehát ismerteti.

A vasárnapi istentisztelet menete bibliaolvasás, imádkozás, közének, alapige, beszéd, ima. Utolsó harangozás alatt bemegy a kántor a templomba és előéneket énekel. A fennállóének akkor kezdődik, amikor a lelkész bemegy... Diktálás szigorúan tilos!

Presbitérium a kiadott s lelkész által behatóan ismertetett rendeletet mély tisztelettel veszi tudomásul. Azonban azon rendelkezést, hogy "A diktálás szigorúan tilos" aggodalmasnak tartja, mert a diktálás elmaradása a tarpai nagy gyülekezetben esetleg a hitélet aláhányatlását vonhatja maga után. Éppen ezért tiszteletteljes kérelemmel fordul a főtiszteletű és méltóságos Konventi Elnökséghez, méltóztassék megengedni, hogy a tarpai egyházban a templomban való diktálás egyelőre megmaradhasson a következő indokok alapján:

1. A mostani igen-igen súlyos gazdasági helyzetben a hívek kétharmad része egyáltalán nem tud zsolnárt beszerezni, e nélkül pedig nem is énekelhet.

2. Templomunk sötét, a karok alatt ülő férfiak és nők nagyszázaléka még szemüveggel sem látja elolvasni az énekszöveget. Nem tudván énekelni, nem fognak templomba járni.

Felkéri presbitériom Nagytiszteletű Esperes Urat, hogy jelen jegyzőkönyvben lefektetett kérelmet a Főtiszteletű és Méltóságos Konventre felterjeszteni méltóztassék."

A diktáláshoz való fenti ragaszkodás jogosságát mutatja, hogy az ma is szokásban van, nem halt ki. Van ugyan orgonistája e nagymúltú tiszaháti egyháznak, de énekvezérei is vannak. A presbitérium legutóbb 1987-ben választott énekvezért. Részére temetésenként 200 forintot kér a gyászosháztól, az egyház pénztárából pedig a szokásos évi tiszteletdíjat utalja ki. "A presbitériom ragaszkodik ahhoz, hogy a két énekvezér felváltva végezze a temetési szolgálatokat. Egyéni kívánságokat semmilyen esetben nem enged meg; ezt nagyon komolyan kijelenti, hogy a rend ez legyen."

Az énekvezérek a gyülekezeti istentiszteleteken is aktív tevékenységet végeznek. Vasárnaponként, mielőtt a pap bemegy a templomba, gyakran lehet hallani még az utcán is, amint az énekvezérek egyike diktálja a régi énekek szövegét. Általában az a gyakorlat, hogy a régi idők énekeskönyvéből diktálnak. Az orgonistának ilyenkor hallgatni kell; ebből nincs sértődés. Az ami századokon keresztül szokásban volt, valóságos misztikumná lett; ma is szereplik, csak ezzel együtt lehet teljes az istentisztelet. Az énekvezérek arra törekednek, hogy mint méltó utódok, hű megőrzői legyenek az apáiktól átvett szent örökségnek.

"Szent, Uram, a te neved, Szent vagy te a magas mennyekben,
Szent vagy és rettenetes, Minden nemzetségekben."

Felhasznált források

1. *Ágenda, a magyar ref. egyház liturgiás könyve.* Budapest, 1930.
2. *Istentiszteleti Rendtartás. Zsinati Iroda Sajtóosztálya.* Budapest, 1985.
3. *A tarpai ref. egyház Protocolluma MDCCCXII-* Tarpa, Ref. Egyház Irattára
4. *Felhősné Csiszár Sarolta: Temetkezési szokások a Beregi Tiszaháton.* Debrecen, 1986. (*Studia Folkloristica et Ethnographica* 20.)
5. *Esperesi körlevelek jegyzőkönyve, 1865. februárjától.* Tarpa, Ref. Egyház Irattára
6. *Privilegium exclusivum Pro Parte Typographiae Debreceniensis.* Kelt:Pesten, 1806. augusztus 24.
7. *A Beregi Tractuale Consistoriuma.* Tarpa, 1809.
8. *Simon Károly, Simon József, Jenei Károly és Kun András kézzel írott énekeskönyvei a szerző birtokában*
9. *Máté József énekvezér diktálókönyve a család birtokában*
10. *A tarpai iskolai anyakönyv - 1866. 32. körlevél, 141. szám.* Tarpa, Ref. Egyház Irattára
11. *A tarpai ref. egyház jegyzőkönyve, 1926. aug. 1.* Tarpa, Ref. Egyház Irattára
12. *A tarpai ref. egyház presbiteri jegyzőkönyve, 1931. jan. 10. 8. szám.* Tarpa, Ref. Egyház Irattára
13. *A tarpai ref. egyház presbiteri jegyzőkönyve, 1987. 14. szám.* Tarpa, Ref. Egyház Irattára
14. *Zeke Zsigmondné 70 éves és S. Varga Ferenc 86 éves tarpai lakosok visszaemlékezései (a szerző gyűjtései)*

A TARPAI SZILVASGAZDA CSALÁDOK LEKVÁRKÉSZÍTÉSE, ASZÁLÁSA ÉS EZEKKEL KAPCSOLATOS NÉPSZOKÁSOK

A szilvatermesztés a Tiszaháton élő tarpai nép évszázados hagyománya. Felismerve a szilvatermesztés fontos szerepét, a megélhetés lehetőségének kiegészítője lett. Ha figyelembe vesszük a tarpai néplélek sajátos gondolkodásmódját - a ma is meglévő nagy porták házikertjeire gondolva - megállapíthatjuk, hogy mind a múltban, mind a jelenben a termesztésnek ősi formája él. Nemzedékek váltása sem hozott semmi újat, a fajta ültetését átvették és jó hozzáállással tovább fejlesztették.

A beregi ember kertjének legkedvesebb gyümölcsfája kétségtelenül minden időben a szilvafa volt.

Ebben a dolgozatban községünk lakosságának belső életéről, foglalkozásának sajátosságáról szeretnék - természetesen a teljesség igénye nélkül - áttekintést adni. Érdekességet ad e dolgozatnak az a körülmény, hogy e tájegység jellemzője maga a Tiszahát, több mint egy évszázadig Szatmár vármegye része, Tarpa mezővárosi rangot viselt. E településből mintegy 1500 kataszteri hold a Tisza folyó és töltése között terül el. Így meghatározója is a községnek és határának a folyó. Eleink a határt három részre osztották, mégpedig úgy, hogy mind a három részt körülsáncolták. Ezeket a körülsáncolt részeket beültették kökényfával. Az egyik sáncot Kupány-sáncnak, a másikat Szilas-sáncnak, a harmadikat pedig Égerszeg-sáncnak nevezték. Mind a három sáncon hagytak egy kaput, ahol közlekedhettek. Idővel a kökénytővis úgy benőtte a sáncokat, hogy a jóság sem tudott egyik dűlőből a másikba átmenni. Ezeken az elsáncolt területeken gazdálkodtak.

A Tisza-folyó, míg szabályozva nem volt, míg töltést nem készítettek, a maga szeszélyes módján alakította a tarpai határt. Nincsenek adataink arról, hogy kik és hogyan kezdték meg a gyümölcsösök telepítését. Vannak, akik azt állítják, hogy eleink tudatosan ismerték fel ezt a lehetőséget és szép gyümölcsös létrehozásán munkálkodtak. Ez nagyon tetszetős feltételezésnek látszik, de szerintem ezek a gyümölcsösök a természet szerencsés adományai voltak a tiszaháti embernek. Feltételezésem szerint a Tisza-folyó árterében és a töltés között található gyümölcsös valamikor érintetlen ősiségben, csaknem félvad állapotban maradt reánk. Gazdaságföldrajzi szempontból is összefüggő egésznek alkotnak. Az Árpád utcán (Tóhát) ma is van egy kert, amely magán hordozza ezt a félvad, ősiség jegyeit. Ebbe a kertbe talán egyetlen fát sem ültettek, mégis mindenféle megtalálható benne. (Tölgy, juhar, szilva, dió stb.) Valamikor itt folyt a Tisza, de a varjak is elhullajtották a magvakat, melyek aztán maguktól kikeltek és felnőttek.

A Tisza-folyó árterében és a töltés között ma is több kilométer hosszúságban megvan ez az egységes gyümölcsös. Ennek a gyümölcsösnek zöme az u.n. *nemtudom szilvafa*, de megtalálható benne a besztercei szilvafa és a dió is. Ezt a területet a tarpai ember *Szegnek* nevezi.

A továbbiakban tehát erről a külterületen levő, nagy-kiterjedésű gyümölcsösről lesz szó, amely évszázadokon át az itt élő embereknek megélhetést nyújtott. A nemtudom szilvát a könyvekben penyigei szilvának is nevezik. Rop-pant szapora fajta. A fiatal csemetéket - amelyek a nagy fák árnyékában is növekednek - egy-két ásónyommal ki lehet emelni a földből, könnyen át lehet ültetni, s néhány év alatt fejlődésbe jön és teremni kezd. Hálás gyümölcsfa.

Az itteni házikertekben mindenütt megtalálható. A legtöbb, amit róla el lehet mondani az, hogy a talajjal szemben sem válogatós és minden évben terem. Általában azonban azt tartják, hogy minden harmadik évben van nagy termés.

Számtalan olyan család él itt, akiknek elődei is szilvatermesztéssel foglalkoztak. A Szeg egész területe egyéni gazdáké volt. Ezenkívül a református egyháznak volt ott két-három darab földje, amelyeket vagy megmunkáltatott, vagy pedig kiadott. A Szegben a gazdák kis tanyákat és kalibákat is építettek, a szilva szedésétől a lekvár kifőzéséig nem egy család az egész munkafolyamatot ott végezte el. sőt onnan vitték egyenesen piacra, vagy kereskedőknek ott helyben adták el.

A Szegben található szilváskertek nevei

Idegen emberek számára nem sokat mondanak ezek a nevek. Ezért szeretném a figyelmet felhívni arra, hogy ezek a területek:

1. A régi időkben kis települések is voltak, melyek a későbbiekben beolvadtak a nagyobb faluközösségbe;
2. Tájegységet jelentettek;
3. Ezeket a területeket az ottani birtokosokról, gazdákról nevezték el.

A terület nevei a következők: *Helmeccszeg* (régén a matriculában így írták: *Helmetz Szeg*), *Gacsánszeg* (*Gatsán Szeg*), *Csekélyszeg* (*Isekély Szeg*), *Tizsaszeg*, *Badalószeg*, *Szőrcsénalja*, *Harasztosalja*, *Nagytó*, *Sulymostó*, *Rakottvány*, *Recska*, *Fúrócsfa*, *Vágás*, *Gácsa*, *Füzespalaj*, *Tómegi*; *Kisé*, *Vargáé*, *Szinaié*. Belterületen volt a *Sziget*.

A református egyháznak a *Helmeccszeg*, *Gacsánszegben*, a *Szigetben* és *Tómegben* voltak földjei és szilvaerdő, me-

lyeknek egyrészét eladták, másrészét felparcellázták, vagy egyszerűen az egész termést eladták. A gazdák szívesen vették és hasznosították. Maga az egyház is főzte a pálinkát, mert a pálinka és a bor fizetési eszköznek is számított. 1829. február 17-én a gondnoki naplóban a következő beírást találjuk: "A paróchiához tartozó záruk igazításáért Kovács Tóth fiának egy negyed pályinkát és 2 itte bort fizetett a currátor.

Április 9.én a téglavető embereknek egy fertály pályinkát és 2 itte bort 32 krajcár értékben.

1830 ban a porticust sindelyezőknek 14 krajcár értékű pályinka.

1833 ban április 15.én a tisztelendő úr béhozásakor pályinka 8 garas 4 Rf.

A Helmeccszegben 1824ben a szilva eladásakor 58 Rf és 48 k, a Gacsánszegben termett 132 véka szilváért fizetődött 52Rf és 48 k, a Szigetbeli szilvatermés ára 200 Rf és 44 k. széna 64 Rf, ugyanott vadalma és jó alma 11 Rf 02 k.

Summa: 386. 42. "

Ez valóban szép kis összeg az egyház számára, ha megfontoljuk, hogy ebben az időben krajcárokért sok mindent lehetett kapni.

1826-ban a Helmeccszegi szilvatermés 80 véka volt és

20 Rf-ért ment el;

a Gacsánszegben..... 40 Rf-ért

a Szigetben..... 4 Rf és 15 kr-ért.

1827. szeptember 29-én

a Helmeccszegi szilva eladódott 185 Rf-ért,

a Gacsánszegi..... 100 Rf-ért,

a Szigetben nem volt termés.

1828-ban, december 23-i beírással

a Helmeccszegben 100 Rf-ért,

a Gacsánszegi 22 Rf-ért

a Szigetben... 150 Rf-ért.

1907 április 17.-i presbiteri gyűlés jegyzőkönyve határozatilag kimondja, hogy az egyház a két Szeget és a Szigetet 3 egymásután következő évre haszonbérbe kiadja. A nyilvános árverésen a "Szigetet" Szabó Gábor 133 korona évi bérletért, a "Gacsánszeget" Sütő András 100 korona 10 fillérért, a Helmeckszegi földet pedig többen 1128 koronára évi bérletért kötvény adása mellett kivették.

Ezekből az adatokból látjuk, hogy igaz az állítás: a nemtudom szilva minden évben terem! Az 1827. évben a Szigetben (még hozzá belterületen) nem volt termés. Ismerve a többi évszámok termésarányait, soha nem fordult elő, hogy ne legyen termés. A későbbiek folyamán az egyház parasztját – így nevezték azokat a gazdákat, akik között a helmeckszegi, gacsánszegi és a szigeti birtokokat megfelelő ellenszolgáltatásért kiosztották. A Sziget területét az egyházközség 1876-ban, a konzisztórium gyűlésén tartott határozata alapján füzessel körülkerítette, a szomszéd birtokosok számára felparcellázta, majd nyilak húzása alapján kiosztották és a gazdák felébe gondozták. Az öreg fákat kivágták, újakat telepítettek, de a kivágott fákért fizettek is. Így például Törös Zsigmond 3 szilvafáért 86 krajcárt fizetett, Esze János pedig egy körtvefa és egy szilvafáért 2 ft 2 krajcárt.

A Helmeckszegben termett szilváért 1865-ben a következők fizettek:

Ficze Mihály két vékáért 1 ft 20 krajcárt

Fodor Mihály öt vékáért 1 ft-ot

Cser János három vékáért 60 krajcárt

Bede János hét vékáért 1 ft és 40 krajcárt

Bede Sándor öt vékáért 1 ft-ot

Debreceni Mihály két véka körtvéért 40 krajcárt.
Esze János egy vékáért 20 krajcárt.

Ugyanígy osztották ki a tómegei földeket is, vékaszámra. A Szegben azonban szántóföldek is voltak. A Tisza hordalékából különböző minőségű talajok alakultak ki. Mielőtt a folyó nem volt szabályozva, össze-vissza tekergőzött és maga csinálta magának a medret. Így aztán az is megtörtént volt - a dolgok természetes rendje szerint -, hogy a szomszédos nagyari határból jó darabnyit idevágott Tarpához, vagy a tarpai határt vitte át Nagybarba. Ezért állhatott elő olyan helyzet, hogy a tarpai ember földje után Nagybarba, a nagyariak pedig Tarpára adóztak. A folyó tekergőzése - a határterület elrablása nyomán - új, sajátos törvényeket csinált. Az évek múlásával azonban ezek a természetszabta törvények rendezést nyertek, a folyószabta törvényt elismerték, a határrészek megnyugtató módon nyertek elintézészt. Az ún. Sziget nevű hely, mely benn volt a városban, korábban temető volt. Simon Andor lelkész 1918-ban úgy írta ezt le; "Ezen tér szilvafákkal van ujonnan beültetve, s 4 holdnyi területű. Most rajta van az egyház magtára, szövőipartelep, s a többi gyümölcsös, részben a tanítók használatában, részint bérletben."

Helmeccszegben 10 köblös volt a gyümölcsös, de a Tisza belőle sokat elhordott úgy, hogy csak nyolc köblös maradt az egyháznak. Később azonban ez ismét szaporodott és 22 holdnyira nőtt. Minden évben használható volt, évi bére 1917-ben 1918 korona volt. A Gacsánszegben 4 köblös volt, de azt elhordta a Tisza. 1918-ban már nyoma sem volt e területen levő egyházi birtoknak.

Minden talpalattnyi földhöz ragaszkodtak az emberek, mert a földnek nagy értéke volt. Itt kell megemlítenem

a Gacsánszegfenék birtokpert is, amelyet 1884. évben kezdett az egyház, és csak 1890-ben nyert meg véglegesen. A per anyaga az volt - ahogy Simon Andor akkori lelkész leírta -, hogy a tiszai átszakításkor megmaradt 103 n.öl partbirtokot, az eltulajdonító ricsei izraelita birtokos a szaporulattal együtt adja vissza az egyháznak. A pert a beregszászi törvényszéken elveszítette az egyház, a budapesti királyi táblán részben megnyerte, de a költségekben 500-500 frt-tal kölcsönösen marasztaltattunk el. Végre a kúriai tanács az összes perköltségekben az alperest marasztalta el, s ő ezt az 1200 frt-ot nem tudván megfizetni, az egész birtokot (5 hold és néhány öl) a tarpai egyház tulajdonába hagyta.

A későbbi időkben újabb és újabb rendezést nyert a Szegben levő birtok. A Tiszaháton és a Tizzaszegben a szilvafaállományok zöme ma is nagy terméshozamú. E két helyen az utóbbi évtizedekben a nemtudom és a besztercei szilva nagyüzemi termesztése is kialakult. A régi, avas, terméketlen fákat az "Esze Tamás Termelőszövetkezet" eltávolította és kb. 72 hektáron új gyümölcsöst telepített, helyesen választva meg a helyet, ahol a legtokéletesebben tud fejlődni és bőségesen terem. Ez a nagyüzemi termesztés erősen eltér a házikerti termesztéstől. A centrum azonban ma is a községünk területe, bár a szomszédos falvakban is foglalkoznak intenzív módon e szilvafajta termesztésével, de sajnos a lekvárfőzés már itt is, ott is kihalóban van. A tarpaiak ugyan még házihasználatra főzögetnek lekvárt, de a rézüstök zöme a padlásokra került, múltóban van az az idő, amikor a tiszaháti szilvások Bereg megye konzervgyárának szerepét töltötték be.

Lekvár főzés

Azzal veszi kezdetét, hogy a gazdák augusztus végén, szeptember elején lekaszálják a fák alatt a fűvet, hogy a hullószilvát fel tudják szedni, és azért is, hogy tiszta legyen. Ha a nyár esős volt és kedvezőtlen, bizony sokszor nem egészen érett állapotban leomlott a fákról, terítve volt a fa alatt. Ez mindenképpen veszteség. A gondosabb gazdák ilyenkor, ponyvákat terítettek a fa alá és lehetőleg minden reggel összegyűjtötték a hullószilvát. Megtisztították a levelektől, viharverte ágaktól és egy erre kijelölt kádba gyűjtötték össze. Az ilyen szilvának a cukortartalma alacsonyabb volt ugyan, de pálinkafőzéshez jó volt. De az augusztusi hullószilvát már a disznók is megették.

Általában szeptember elején kezdték a szilvaszedést. Ilyenkor összeálltak a családok, rokonok, szomszédok és barátok, és segítettek egymásnak. Ahol sok szilva termett, oda sok ember is kellett. Módosabb gazdák napszámosokat is fogadtak, szilváért vagy pénzért dolgoztak. A fa alatt ponyvák voltak leterítve. A férfiak hosszú, de könnyen kezelhető rudakkal verték az ágakat, lehetőleg azonban úgy, hogy ne szenvedjen nagy kárt a fák ága, hogy a jövő évi termés is biztosítva legyen. Amikor nagyjából a rudakkal leverték, akkor egy férfi felmászott és kezdődött a rázás. Minden fát meg kellett rázni. Csak így hullott le a szilva. Aztán a ponyvára nemcsak szilva hullott, hanem rengeteg levél és tört ágak is. De ez nem volt baj, mert ezeket fűrészgát távolították el az asszonykezek, akik a szilvával telített ponyva végét felemelték, lekapták a tetéről az ágakat, leveleket és a szilvát ott azonnal két-fülű tyúkültető kosarakba öntötték. Minden fa alatt volt

öt-hat kosár. Mikor ezeket megöntötték, két asszony megfogta és vitték a csúszdára. Van, ahol a csúszdát sorolónak is mondják. A csúszda, vagy soroló házilag készített deszka, amelynek hossza kb 2-3 méter, kétoldalán odaszegezett léccel. A csúszda végét feltették egy magas tárgyra (esetleg a szilvagyűjtőkád tetejéhez), a másik végét pedig a földön hagyták, esetleg egy üres kosárba tették, így a csúszda lejtőt képezett. Amikor az asszonyok, vagy a gyerekek hozták a kosár szilvát, egyből felöntötték a csúszdára, ott egy asszony két kézzel szortírozta, a leveleket kikapkodta belőle, ágakat eltávolította és a szilva közben gurult lefelé a kosárba. Oda már levelek nem jutottak, csak a tiszta szilva került a kosárba. Egy kosár szilvának a csúszdán való szortírozása pillanatok kérdése. Van aki ott tart maga mellett egy locsoló vizet is és néha megönti a csúszdát, hogy a levelek odatapadjanak. Ezt a folyamatot akár állva is elvégezheti egy személy. De nagyon fontos művelet, mert a kádba kerülő szilvának tisztának kell lennie. Amikor a fát rázzák, a szilva messzire is elgurul, nem mind esik a ponyvára. Ezeket az asszonyok és gyerekek kis kosarakba és tisztán szedik össze.

Minden szilvásgazdának vannak kádjai. Ezeket a kádakat a gazda még a szilvarázás előtt maga teszi rendbe. Kiforrázza, meghúzza, esetleg néhány napig vízzel is feltölti, hogy bedagadjon. Ha nagyobb hiba van a kádakkal, akkor a kádármester javítja meg. A kádak méretei különbözőek. Általában fenyőfából, vagy tölgyfából állítják össze.

Szép, napsugaras őszi időben hangulatos társaság szokott összejönni. Szedés és egyéb munka közben kialakulnak a csapatok. Az egész munkafolyamatnak szervezettnek kell lenni, mert csak akkor van eredmény. A lekvárnak

való szilvát nagy gonddal és tisztasággal kell kezelni. A lekvárfőzéshez nemcsak egészséges, de tiszta szilvákra van szükség. Ha a szilvát messziről hozták s nem házikertekben szedték, természetesen más az eljárás. Ha történetesen Szegből hozzák szekéren az itthoni főzéshez, akkor azt már nem eresztik a csúszdára, mert a szekéren levő kádba csak az egészséges és tiszta szemeket gyűjtötték össze. A szekér kádjából beledöntik egy másik kádba, vizet öntenek rá és a szilvát megmossák. A megmosott szilvát *cserépszűrőbe* rakják, hadd csurogjon le a leve. Az így tisztává lett szilvát aztán egy *teknőbe* rakják át, ahol még egyszer gondos asszonyi szemek átvizsgálják, majd az üstbe kerül.

Minden szilvászobos család nál található *rézüst* is. A lekvárnak való szilva, amikor már ide kerül, csaknem teljesen hibátlan.

A lekvár minősége nagyban függött tehát a szilva minőségétől. Van jó lekvár és van rossz lekvár is. Nemcsak a rossz, éretlen és ízetlen szilvák ronthatják el a minőséget, hanem az üst is és a gondatlanság is. Nagyon sok függ az asszonyok hozzáállásától és szemétől is. Igazi szatmári szilvalekvárt csak tiszta, kozmásodástól mentes rézüstben lehetett készíteni. Amikor a kiválogatás, illetve minden előkészítés megtörtént, a szilvával megtelt üstöt feltették a *katlanra*. A gyakorlat az volt, hogy a családok a maguk tetszése szerint készítették el a katlant, az üst méretének megfelelően. A szabadba készített katlan viszonylag egyszerű volt. Általában gömbölyű állású, vályogfalú, kívül-belül tapasztva. A magassága kb. 80 cm, egy oldalon ajtóhelyet hagyva a tüzelésre. Volt olyan is, hogy a katlant a földbe vájták, a vájatmélység az előbbihez hasonló méretű volt és lépcső vezetett a tüzelőtérhez. Egy-egy rézüstben 50-100 kg lekvárt is ki lehetett

főzni. Amikor a lassú tüzelés megkezdődött, az űst méretehez viszonyítva már bele volt szerelve egy fából, házilag készített *kavaró vitorla*, amivel állandóan, szünet nélkül kavarták a szilvát. Ahogy a szilva esett össze, úgy tették bele folyamatosan az újabb mennyiséget. A lassú tűz felett kezdett elolvadni a szilva, amiből ún. *penyő* lett. A szilvát természetesen addig öntögették az űstbe, amíg az teljesen meg nem telt. Addig főzték amíg a magja ki nem vált és a héja össze nem sodródott. A kavarási közben állandóan főtt. A kavarási után több asszony váltotta egymást. A lekvárfőzés mindig közösségi munka volt, több személy kellett a kavaráshoz. A fiatal lányok is kavarthatták, de csak idősebb, tapasztalt asszonyok jelenlétében. Amikor aztán ők is megtanulták és jól végezték dolgukat, megbízást kaptak szüleiktől az önálló munkára is. Ez azonban sohasem volt veszélytelen, mert a lekvárfőző házban ott voltak a legények is a lányok körül. Ha nem vigyáztak kellőképpen a kavarással, hamar odakozmált. Rossz *penyő* lett. Rossz *penyő*ből pedig nincs jó lekvár. Amikor így egy űst *penyőt* már jónak ítélték, kiszedték a katlan alól a tüzet, esetleg, ha bírták, az egész űstöt leemelték és a *penyőt* egy tiszta dézsába kimerték. Az űstöt kimoszták és újból telerakták apránként szilvával és újból kezdték kavarni. Amikor ezzel is elkészültek, egy házilag készített *szűrőn*, amelynek négy oldala fából, az alja pedig lyukacsos plébából készült, áttörték. Ezt úgy csinálták, hogy a szűrőt egy tiszta teknőre rátették, aláhelyeztek egy *kovászfát* (a kovászfát egy V-alakú bot, amelynek a végén van egy fogója) és abba belemerték a *penyőt*, egy fakanállal pedig törték a levét. Csak a mag maradt a szűrőben.

Az áttört *penyőt* ismét visszamerték az üres, szépen

kimosott üstbe, újból tüzet raktak és mivel már megfelelő mennyiségű penyő volt készen, kezdődhetett az öregítés. Ebben a szakaszban különösen akkor kellett vigyázni, amikor már öregedett a penyő. A híg penyőt izlelgették, sőt cibérét adták belőle. Az öregítés hosszú ideig tartott. Ez a penyő reggel 5 órától másnap 4-5 órára öregedett ki. Az éjszaka első részében vidám társaság volt együtt. Olykor 20-25-en is voltak a lekvárfőző háznál. Öregesek, fiatalok, legények és lányok. A legények 2-3 utcából is eljöttek, citerát, harmónikát hoztak magukkal; énekeltek, daloltak. Volt aki megkérdezte mit énekeljünk: Dávidét vagy Dávidnáját? Ha Dávidét mondták, akkor zoltáréneklés volt, ha Dávidnát, akkor nótázás. Mindig akadt egy jóhangú, huncut asszony, és már kezdte is:

Édes szőlőt mind megeszi a darázs, a darázs
A tarpai fiú fel-fel fésűli a haját, a haját
Énelőttem hiába is fésűli fel, fel, fel
Mert már nekem a tarpai fiu egy sem kell,
sosem kell

A legények sem hagyták azonban magukat:

Az a kislány olyan kislány
Maga jár a legény után
Éjfélbe, hajnal előtt
Rózsafa nyílik a háza előtt.

Az a kisjány téhenet fej
Kötőjébe csepeg a tej
Éjfélbe, hajnal előtt
Rózsafa nyílik a háza előtt.

Rázendített aztán az egész legénytársaság:

De szeretnék csillag lenni az égen
Mezőtarpát végigsütném egészen
Éjfél tájban megkerülném az eget
Hadd látnám meg, hogy a babám kit szeret.

De szeretnék tölgyfa lenni a réten
Ha valaki tüzet rakna belőlem
Megégetném ezt az egész világot
Szeretőmre senki ne tartson számot.

Megállíthatatlanul ment a nóta, zengett a citera:

Rozmaringos a kalapom, bánatos a szívem,
Te csaltál meg nem én téged verjen meg az Isten
Verje meg az egek ura, aki ilyen csalfa
Ki a lányok gyenge szívét örökre megcsalja.

Éjfél körül a jókedv elérte tetőpontját. Járta a dal, a mese és a tréfa. A nótázás közben eszébe jutott valamelyik legénynek, hogy sütni kéne valamit a katlan alatt. Elmentek hát tengerit lopni. Mindenkinek hoztak egy-egy csövet. Felhúzták nyársra és a katlan alatt a parázson sütötték. De ha a lányok is sütöttek, azokét beverték a pernyébe. Így azok nem mertek sütni, hanem megkértek valakit, hogy süssen nekik, ezzel azt is elárulták, hogy ki áll közel a szívükhöz. A legény akit megkértek, szépen sütötte meg, de mivel nagyon forró volt, kitették hűlni a tornác redélyére. Ez idő alatt a másik legény, aki szintén szerette a lányt, titokban besózta, beborsozta, hogy az ehetetlen legyen. Akkor elment a legény sütőtököt lopni.

El is hozta, meg is sütötte a parázson és azt is kitették hűlni. Azt meg egy másik legény csípős paprikával szórta le. Ilyen esetekből olykor még verekedés is támadt. Mivel magam is így jártam - meséli Zeke Zsigmondné 63 éves asszony -, elmondom a 40 év előtti történetet. Lány koromban udvarolt nekem egy legény, amikor jöttem a templomból nem hagytam, hogy hazakisérjen, mert mást szerettem. Ám az sem hagyta magát. Barátjával előrement és megbújtak, és aki-vel mentem, azt megverték. De én a bátyámnak kiabáltam, aki közel lakott és nagyapám a tornácon tartott egy másfél méteres ficfabotot és bátyám azzal verte szét a verekedő legényeket. Sok minden megtörtént az éjszakában. Nap-
pal nagyon feltorlódott a munka - folytatja tovább - bi-
zony előfordult, hogy gyengén ment a kosztolás. Én nagy
családú asszony voltam és ha az üst mellett kellett len-
ni, akkor nem volt idő a főzésre. Ilyenkor csak olyat et-
tünk, ami hamar vót. Ciberét lágykenyérrel, szőlőt zsi-
roskenyérrel. A gyerekeknek meg vettünk egy-egy dinnyét
és odaadtuk nekik, hogy egyék ott körülöttünk. Mégis meg-
történt, hogy játszás közben egy-egy csirkét vagy libát
kontyon ütöttek, vagy pedig a kismalacot beengedték a ve-
teményes kertbe. A gyerekek bigéztek, a bige nekiment a
kislibának és az felfordult. A vacsorafőzésre általában
akkor került sor, amikor a penyőt visszamertük az üstbe,
az egyik tűzelt, a másik kavart, a harmadik meg vacsorát
főzött. Vacsora után aztán kezdődött minden előlről. Szé-
pek voltak és felejthetetlenek ezek az éjszakák. Nagyon
sok munkánk volt, de nem törődtünk mi azzal. Fontos, hogy
jó legyen a lekvár. Az egész községben terjengett a jó
lekvárszag, a háború előtt nagyban csinálta ezt mindenki.
Volt olyan család itt, aki 1936-ban 13-szor öregített.
1935-ben nagy termés volt, mindenki ezzel foglalkozott.

Még a férfiak is, jöttek a kereskedők és jó pénzt adtak érte.

Esze Elekné 65 éves, Esze Tamás utcai lakos 1924-től emlékszik arra, hogy szilvaszedni járt a Gacsánszegbe. "Főztük a lekvárt reggel és este, mert ebből éltünk. Ezt csinálta az egész falu. Mink a fiatalok mentünk kavarni, szórakoztunk, daloltunk, hallgatót, néha pattogóst, még táncoltunk is. Abban az időben két szórakozása volt a falusi fiataloknak: a dörzsölő meg a lekvárfőzés. Nappal a kenderrel foglalkoztunk, elvittük a hótt Tiszába, miután ott 12 napig ázott, hazavittük, megszáritottuk és megkezdődött a törése. Dörzsöltük, míg csak szősz nem lett belőle. Dörzsöltük, puhítottuk, majd gerebeneztük, de este már ott voltunk az öregek mellett és segítettünk nekik. Vége-hossza sem volt a történeteknek, amiket ott hallottunk. Járt a nóta meg az ének, hangosak voltak a falusi éjszakák."

Frankó Jánosné 63 éves Árpád utcai lakos mondta a következő történetet: "Sok zsidócsalád volt a községben. Jó zsidók voltak, akik hordószámra vásárolták a lekvárt. A mi szomszédunkban is élt egy zsidócsalád, ahol sok gyerekek voltak. A gyerekek egymással játszottak, de mindig azt mondták a magyar gyerekekre, hogy goj. Volt ott egy fiatalember, akinek nem tetszett ez a goj-ozás. Amikor meghallotta, hogy megint goj-nak mondja az öccsét, odament, felkapta a zsidófiút és belenyomta egy nagy hordó lekvárba, amit a zsidógyerek apja vásárolt össze. Akkor jött a fülig lekváros Móricka mamája és így szólt a fiatalember anyjához: Hát szabad ilyet tenni, Tasi néni drága? Nézzé csak meg, hogy néz ki a Móricka! A legény meg, hogy még jobban bosszantsa Móricka édesanyját, rázendített egy dalra, amely a következőképpen hangzott:

Vót nekem szeretőm mindenféle fajta
Szobajány, szakácsné, mosóné és dajka
De még ilyen sose vót, ilyen csúnya fajta
Göndörhaju zsidójány, féllábára sánta.

Ugyancsak Frankó Jánosné mondta el, hogy volt neki egy unokatastvére: Csigai Marcsa. Nem volt szép jány, de nagyon szerette volna, hogy a legények körülötte legyeskedjenek. A legények nagyon szerették a ciberét, néha még csúfságot is csinált egyik a másikkal, bekenték egymást, vagy paprikát, sót, borsot szórtak bele, sőt az is megtörtént, hogy egymás fejére öntötték virtuskodásból. Csigai Marcsa azonban, hogy az egyik legényt megfogja magának, tányérokba kiszedte a ciberét, jó puha kenyeret tett a tányér mellé és úgy kínálta őket. De az egyik legény azt mondta neki, hogy: Hiába kínálsz minket, nem kellessz te nekünk, Cibere Marcsa! Rajta is maradt egész életén a gúnynev: Cibere Marcsa.

Zeke Zsigmondné este 11 óráig kavarta a penyőt, amikor édesanyja ezt mondta neki: "Éredj jányom, oszt most már feküdj le!" És amikor befelé mentem, az a legény, aki szeretett vóna, de nekem nem kellett, odaszólt hozzám a kapualjból, hogy: "Terus, várjál már egy pár szóra!" De én nem álltam meg sem, hanem bementem és lefeküdtem. Nem sokkal azután, hogy bementem, nagyapám, aki özvegy vót és velünk lakott is bejött, lehúzatta velem az ünneplő csizmáját, mert akkor este templomban volt és kivitte a tornácra, felakasztotta a szegre, és a kapcáját is szépen ráterítette. Ő ott aludt a tornácon, egy dikón. Reggel amikor felkelt, nem volt se a csizma, se a kapca. És akkor így szólt: "Te pulya te, nem hoztátok bé a csizmámat?" Mi mondtuk, hogy nem. "Nézzétek már, elveszett, nem találom

sehol! De ha még viselő lenne, nem bántana annyira." Majd jóval később az egyik gyerek elment a budiba és ott volt mind a két csizma a kapcával együtt. Ezt nem tehette senki más, csak az, akit otthagytam.

Az anyósom bejárt az egyik gazdáékhoz -folytatta tovább - és azt mondta nekem, hogy gyertek el este egy kicsit segíteni kavarni. De mi nem akartunk menni a férjemmel, mert a gazdáék nagyon fősvények voltak. Na majd Sz... Mariska mégis csak rábeszélte, hogy menjünk már el egy kicsit. Mikor odamentünk, az anyósom azt mondta: "Maradjatok itt, éjjelre kifől és a gazdaasszony nagy ellátást fog nektek adni!" Kíváncsiak voltunk erre a nagy ellátásra és ottmaradtunk. De mire ki kellett szedni a lekvárt, az anyósom beteg lett és elküldtük haza, majd mi elvégezzük már a többi. Meg is öregedett a lekvár, kiszedték, megmosogattuk és kaptuk is a nagy ellátást. Egy olyan 3 literes lábas csirkehús pirosra vót sütvé, mi jól is laktunk belőle és elmentünk haza. Otthon elmondtam az anyósomnak, hogy milyen nagy ellátást kaptunk. Erre ő nagyot sóhajtván így szólt: "Gyermekem, csak nem valóság ez?" Döglött csirkét pucolt meg, és azt sütötte meg nekünk. Szerencsére nem lett semmi bajunk, de undorbetegség kinzott bennünket egy hétig. Hát ilyenek is történtek. De az is megtörtént, hogy a legények maguk faragtak nótákat. Ez úgy történt, hogy egy dallam szövegét elmásították. Ez olyan esetekben történt, amikor valakit észrevettek, hogy a tilosban jár. Ilyenkor még tettek is hozzá, ha nem is egészen így történt, de feltétlen volt alapja. Ilyen nóta volt ez is:

Egyszer esik esztendőben karácsony
Filep Áron átesett a palánkon
Favilla, fakanál, cintányér
Bizony Isten meghalok a babámért.

Hegyi Józsefné, Kovács Amália 76 éves asszony. Árpád utcai lakos, férje jelenlétében így emlékezik vissza a lekvárfőzésre: Nálunk a sütőben történt minden. A nyári-konyha mellé odaépítettünk egy kis sütőházat is. Ebben a sütőben egy kb. 80 cm magas padkára van ráépítve a kemence, közvetlen a kemence mellett az üstház. Itt mindent könnyen el lehetett végezni. Amikor lekvároztunk szüleimmel, még lány voltam, de a férjem, mint legény minden este eljött, nagyon rendes fiú vót. Itt lakott az utcában. Sokan voltak itt esténként, előfordult, hogy 10-12-en is szedtük a szilvát. A szomszédok is mindig jöttek, mert nagyon jóba vótunk. Amikor 5-6 kas szilvát felszedtünk, felhoztuk ide a sütő tornácára, itt megmostuk, megtakarítottuk, és az üstbe raktuk. Itt volt minden helyben, nem sokat kellett mászkálni. A legények is jöttek, kiültek ide a tornác elé, vagy az utcára és énekelgettek. Vót nekem egy unokatestvérem, Kondor Gábor, akinek az apja meghalt. Apám ide vette, mivel az én négy testvérem vörhenyben meghalt. Járvány volt ez akkor és csak a fiatalok haltak meg. Gábor még gyerek volt, de azért odaült a legények közé, hallgatta ahogy azok énekeltek. Reggel amikor felkelt azt mondta anyámnak: Jucsa néném az éjszaka tanultam egy szép nótát Hegyi Jósikától. És elkezdte mondani, de az anyám belészorította a szusz, azt mondta neki: szép nóta, b... hóttra. Ezt mondta neki az anyám, mert valami pikáns vót, már nem jut eszembe, hogy melyik nóta volt.

Ő mindig itt volt esténként - folytatja Amália néni. Jött, dolgozott, énekel, aztán örökre itt maradt. Amikor a felesége lettem, továbbra is szilváztunk, mert annyi vót itt a kertben, hogy még fel sem tudtuk szedni. Mindig segített nekem. Egészen értette a lekvárfőzést. Kavart, hígított, öregített. Birta. Mert az öregítést bírni is kel-

lett. Egyszer lefeküdtem, mert már nagyon fáradt voltam és el is aludtam. Nem költött fel, hanem úgy mint én kiszedte az üstből, át is rakta a félfenekű hordóba. Mindig ügyes ember volt. Aztán jött Stamfer zsidó - itt lakott az utcánkban - és mindet felvásárolta, mert mi tiszta lekvárt főztünk.

A lekvárkészítésnek azonban más módja is ismeretes vót. A tarpai asszonyok csemegére szánt kemény lekvárt is készítettek, amit *szilvéznek* neveztek. A szilvézt ún. "fosó" (érett állapotban egyenletesen gömbölyű, hamvas émelgős) szilvából csinálták. Egészen más íze van, mint a nem tudomnak. Minden kertben akad ilyen fa. Dúsan virágozik tavasszal, és igen sokat terem. Ezt a rázás után megmosták, kimagválták és tűzálló nagy, cserépfazékban pötytyögtették ki. Jó sűrűre főzték és egészen keményre öregítették. Munkaigényesebb volt mint a többi, éppen ezért, mert a cserépfazékban nehezebb volt kavarni, mint az üstben. Csak akkor vették ki, amikor a merítőkanálból csak szakadozva hullott. Akkor vékony deszkából tepsi alakot készítettek, kétujjnyi kis széles léccel körülszegezték és arra ráöntötték. Akkor felvitték a padlásra, a padlásajtót, vagy a szellőztetőnyílást kinyitották rá, hogy szikkadjon és száradjon. Egy tillyszerű anyaggal ekkor leterítették, hogy ne másszák össze a bogarak. Azon a vékony deszkán száradt meg teljesen, de közben egy késsel hosszú, vékony csíkokat húztak rajta, majd kockára vágták és otthagyták a deszkán. Ősszel amikor jött a hántás, ezekből a kockákból kínálták a vendégeket. Nem mindenkinek ízlett a szilvéz, mert olyan savanyú volt, mint az ecet, csókra húzta az ember száját, de azért a kockákat elszopogatták.

Anna néni, özv. Tóth Benjáminné 80 éves asszony így beszéli el a lekvárfőzés történetét: "Gyermekkorunkban mindig abban voltunk, hogy szilvát szedegettünk. Amikor felszedtünk a kosarakba egy üstre valót, azt megmostuk. Beleraktuk a 2-3 vékás üstbe. Ángyomnak még 8 vékás üstje is volt. A szűrőbe raktuk, hogy folyjon le a leve. Az oszt lefolyt és akkor raktuk bele az üstbe. Mikor az üst tele lett, akkor hozzáfogtunk főzni gallyal ciberét. Csináltunk két ciberét és egy rostán kidörgöltük, a magot kivettük belőle. Akkor azt főztük, öregítettük, de azt már nem lángnál, hanem lassú tűzön, azt nagy gonddal, felváltva kavartuk. Nagyon meg kellett főzni, hogy el ne romoljon, mert a lekvár is elromlik. Csak a jó lekvárt lehet cserépfazekakban tartósítani, fenn a padláson. Több üstben is főztünk, mert a szilva sok volt. A nemtudom mindig terem. Egyszer többet, egyszer kevesebbet. A nagygazdáknak sok szilvájuk volt a Szegben, hozzájuk is mentünk dolgozni és tizszer is öregítettünk nekik. Minden udvaron főzték a lekvárt egész szeptemberben. A fiatalok daloltak, az öregek meg énekeltek. Az első világháború idején én még fiatal lány voltam, nem szerettem a háborút, mert elvitték a sok legényt, ezért gyakran daloltuk:

Fiumei kikötőben áll egy hadihajó

Négy sarkára ki van tűzve nemzeti lobogó

Fújja a szél, fújja, hazafelé fújja

Imádkoznak a magyar lányok, hogy legyen béke újra.

Már asszony voltam, fiatalasszony, amikor még mindig énekeltem, mert sokáig tartott a háború. A lekvárfőzés jövedelmező is volt. Sokan abból éltek. A nagygazdáknak sok volt az adója, de a szilva feldolgozásából kitelt. Nagyon

sok zsidócsalád élt ebben a községben mindig, egészen 1944-ig; akkor elhurcolták őket haláltáborokba. Sajnálta a nép őket, de nem tehettünk semmit. A zsidócsaládok an-
nakelőtte kereskedtek a lekvárral. Volt olyan gazda, aki 10-20 mázsát is eladott nekik. A második világháború ide-
je alatt is főztük a lekvárt, vittük a Nyírségbe. Ott mentünk faluról falura. Mikor szekerünkkel beértünk egy faluba, mindjárt azt kiáltottuk, hogy lekvár van eladó. Jöttek is a nyíri asszonyok a fazekakkal és úgy vették, mint a cukrot. Vót aki azt mondta éppen jókor jöttek, mert két lakodalom is lesz a faluban. Lekvárral töltötték a befonott kalácsot. 1944-ben itthon egy kiló lekvár 2 pengő volt, de ha már elvittük, 4 pengőt is kaptunk érte. Volt olyan asszony, akinek nem volt pénze, azt mondta nekünk, hogy ő gabonával fizetne. Rálettünk, mert szűkiben volt a kenyér, háború volt. A lekvárt mérlegben mértük. Rossz lekvár is volt, az ilyen felposhadt. Azért poshadt fel, mert nem tiszta edényben tárolták és mert nem főzték meg jól.

1944-ben az elsötétítések és a légiriadók miatt már csak nappal főzték, este pedig beoltották a tüzet. Félt a nép, mert jöttek mindig a repülőök. Pedig ezen az őszön is jó termés volt. Csürke Jánosnak és Jakab Jánosnak annyi szilvája termett a Szegben, hogy egész nap és egész éjszaka is lehetett volna főzni. Úgy mint azelőtt, de hát csak lopva lehetett dolgozni.

Varga Elemérné, Rákóczi utcai lakos úgy emlékszik, hogy amikor a bombát ledobták, nagy nyomást érzett a fején, mintha fejbe ütötték volna. A lámpa is elaludt. Ott-hon voltak a szüleim is és nagyon féltünk. De alig mentek el a gépek, máris folytattuk a munkát. A front mikor köz-ségünkön is átvonult, és azután is mindig. Minden évben

még, sokáig főztük a lekvárt, éltünk belőle az inflációs világban is. Adtuk búzáért, gabonáért, hogy legyen mit enni, mert csere-bere világ volt akkor. Sem Naménynál, sem Tivadarnál nem volt meg a hid, de azért elindultunk a lekvárunkkal gyalog, vagy tehénszekérrel és a révész kompon vitt át bennünket. Ha valaki gyalog indult a város felé, 8-10 kg lekvárt is cipelni kellett magával, bizony még az Esthajnal csillag is fent volt, amikor elindultunk. Nem ismertük a fáradságot még akkor, pedig nagy töredelemmel járt egy ilyen út. Aztán olyan is volt, hogy amikor jöttünk vissza, már nem járt a komp, hiába kiabáltunk a révésznek, az ugyan át nem jött. Ilyenkor ott háltunk a Tiszaparton, csak hajnalba indultunk hazafelé. Sok mindent hoztunk a lekvárért. Milliós és milliárdos világ volt, fő táplálékunk a kukoricaliszból készült kenyér és a lekvár volt. A lekvár jó volt a derejére, mocskos tésztára, meg a kenyérre. A lekvároskenyeret még a mezőre is elvittük. Mindenki ezt vitte akkor. Liszthiány miatt csak kevesen tudtak búzakenyeret sütni, ha pedig mégis akadt egy kis búzaliszt, bedagasztottuk azt tésztává. Amikor megkelt kinyújtottuk, bekentük lekvárral, összehajtogattuk és megsütöttük, azt nyomtuk a gyerekek kezébe. A kukoricakását meg úgy ettük, hogy a tányérba kitettük, vékonyan - ha volt zsír - bezsíroztuk és mehetett rá vastagon a lekvár. A lekvár mindig pótolta a család cukorszükségletét. Kb. a felszabadulástól számítva még jó 10 esztendeig nagyon kelendő volt a lekvár. Amikor a földművesszövetkezet megalakult, községünkben Esze Elekné lett a felvásárló, aki megbízást kapott, hogy vásárolja fel a szövetkezet számára a lekvárt kilónként 9 forintos árban. Ez 1954-55-ben volt. Az ezt követő években már hanyatlani kezdett a főzés. Kiadósabbnak, jövedelmezőbbnek találták a családok a

pálinkafőzést.

Az aszalás

A szilvafajták közül különösen a besztercei szilva nagyon alkalmas volt az aszalásra. Községünkben a nemtudom szilva mellett nagyban aszalták a beszterceit. Más szilvafajtákkal nem is igen foglalkoztak, vagy csak egészen kis mennyiségben. A tarpai gazdák azonban évszázadokon át – kezdetben primitív eszközökkel aszaltak, – majd később, ahogy jövedelmezőbb lett, szilvásukba *aszalóházat* is építettek.

Hamar rájöttek arra, hogy a szilva magas cukortartalma folytán könnyen tartósítható. Ha kedvező volt az időjárás, meleg nyár és napsütéses ősz, a szilva már a fáján sokat veszített víztartalmából, már ott megkezdődött az aszalódása. Helyesen állapítja meg Mohácsy Mátyás: "A szilva termesztése és házi feldolgozása" című értékes könyvében, hogy ez adta a gondolatot a szilva legegyszerűbb tartósítási módjára, az aszalásra. "Aszalni annyit jelent, mint a gyümölcsből a víztartalmat elvonni olyan mértékben, hogy az romlás nélkül hosszabb ideig eltartható legyen." Az aszalásnak különböző módjai voltak ismertek:

1. A legprimitívebb módja a *napon való aszalás*. Gyermekkoromban magam is láttam, hogy alacsonyépítésű gazdasági épületek cseréptetejére a háziasszonyok vékony pléhdarabokra és tepsikbe kirakták a szilvákat, almákat és körtéket. Hetekig a napon hagyták, naponta megkavarták és egy pár hét alatt teljesen megaszalódott.

2. Más házaknál egy zsákvarrótűbe zsineget húztak, a zsineg végére görcsöt kötöttek és egyenként átszúrták a tűvel az egészséges szilvát és ráhúzták a zsinegre. Hoszszú, 1-2 méteres zsinegek voltak ezek. Vigyázva, óvatosan fűzték, hogy a szilva ne szakadjon ki. Amikor pedig a zsineg betelt, szeget vertek a fal déli oldalába, ahová mindig odavágott a nap és felakasztották. A nap kiszívta a gyümölcs víztartalmát és minden nap könnyebb-könnyebb lett, míg végül megaszalódott és tárolható lett.

3. Az is gyakori eset volt, amikor a csikóspór tetején aszalódott a szilva. Ezt úgy csinálták, hogy szintén zsinegre húzták a szilvát, a zsineget a spór tetejétől egy bizonyos távolságra vízszintesen kifeszítették és valamivel a két végét rögzítették. A tűzhely melege tette egy bizonyos idő után aszalvánnyá. A spórból áramló meleg viszonylag rövid idő alatt szárította ki. Arra kellett csak vigyázni, hogy egyenletesen áradjon rá a hő. Az eddig említett eljárások közül minőségileg ez volt a leggyengébb, gyakran ropogós lett és csak háziszükségletekre volt használható.

4. Szinte minden parasztházban volt kenyérsütő kemence. Egyes családoknál be is volt építve a szobába, a konyhából fűtöttek bele. A kenyérsütő kemencének igen nagy gyakorlati haszna volt. Mindenek előtt az, hogy melegítette a szobát. Ezenkívül mindent lehetett benne sütni. Krumplit, tököt és aszalásra is használták. A háziasszonyok berakták az aszalásra szánt gyümölcsöt a kemence téglalapjára, vagy tepsikbe tették be és ott aszalódott. Elfogyasztotta a család.

5. Rangosabb helyeken azonban, akik nemcsak házihasználatra, hanem főleg értékesítésre szánták aszalványait, komolyabb befektetést eszközöltek és aszalóházat építettek. Az aszalóház általában az udvar végén, a szilvás elején volt építve. Azért a szilvásban, mert nyáron szalmát, szénát kellett tárolni az udvaron és az aszalóházból, ahol tüzeltek a szikra elmegetett és könnyen tűz keletkezhetett. Az aszalóház megépítése nagy költséggel járt. Mégis érdemes volt, mert a feljebbvaló esztendőkből nem volt még olyan nagy divat és jövedelem a pálinkafőzés. Ott ahol akár házikertekben, akár külterületen nagykiterjedésben voltak a fák, szinte maguktól kínálkozott a feladat, hogy a gyümölcsös elején, vagy közepén kisebb-nagyobb kis házikókat építsenek aszalás céljaira.

Régi időkben a háztartásból nem hiányozhatott az aszalvány. A mindennapi táplálkozáshoz hozzátartozott. A szilvaleves, aszaltszilva habarva kitűnő étel volt. Hegyi Józsefné, Árpád utcai lakos így mondja ezt el: "A forró vízbe beletettük az aszaltszilvát és egy jó kanál lekvárt és amikor láttuk, hogy nemsokára megfő, egy kis rizskását vetettünk a tetejére. Behabartuk és amikor ez megfőtt, olyan főzelékféle volt, izletes és finom. Olyan vót ez, mint a jó befőtt." Helyesen állapította meg Nagy Sándor Állami-díjas pomológus: "A szilvaféléket az egységes táplálkozásban meg kell becsülnünk. Bennük felhalmozódó, kedvező hatású anyagok legfontosabbja a 10-15 %-os cukor néptáplálék volt. Beregben a nép nem szenvedett cukorhiányban. A népelelmezésben a múlt századokban jelentős szerepet vitt ez a szeptemberben érő, színes gyümölcsű, nagyon édes és rendkívül bőven termő....penyigei - népiesen nemtudom, vagy nevenincs szilva -. Vitamin anyaga is

közismert. Egy félkiló szilva elfogyasztása a szervezet napi C-vitamin szükségét fedezi."

Hegyi József 81 éves, Árpád u. 60 szám alatti lakos portáján ma is talán a legjobb állapotban áll az általa épített *aszalóház*. Építésének történetét így mondja el: "Amikor megnősültem, hozzákezdtem az élethez. Láttam ezt a nagy kertet, nem tudtam mit csinálni a rengeteg szilvával. Elhatároztam 1925-ben, hogy ide építek egy aszalóházat. Hozzá is kezdtem. Az első dolgom az volt, hogy követ vettem a kőbányából és azzal raktam meg a fundamentumot, majd vályogfalat húztam rá, lepadlásoltam és megcsináltattam a tetőszerkezetet is. Azután, amikor az épület már állt, hozzákezdtem a belső részek beszerzéséhez és kialakításához. Vót itt abban az időben egy Lővi nevű zsidó bádigos, elmentem hozzá és felvállaltattam vele a tüzelőkályhát. Nagyon komoly összeget fizettem érte."

Ebben az aszalóházban ma is minden a helyén van. Kb. 5-6 méter hosszú épület, amelynek mindkét végén ajtó van. Egyik végén, ahol be- és kirakták a gyümölcsöket, a másik végén a fedett *tüzelőtér*. A fedett tüzelőtérből tüzeltek a ház földjének a közepére benyúló, kb. 2 méter hosszú, gömbölyű, koporsófedelű, vastag pléhtűzkályhába. Ezt a tüzelőkályhát pelyvás sárgaföldagyaggal letapasztották, megszáradt, kiégett és így adta a hőt.

Az aszalóház legfontosabb kelléke ez a *tüzelőkályha*. A koporsó kiképzésű pléhkályha bele van építve egy vályogágyba. A ház egymással szemben levő hosszú falán párhuzamosan, de különböző méretekben gerendák vannak beépítve. Ezekre a gerendákra keresztben a tüzelőtér fölött és azon túl is rudak voltak elhelyezve és ezekre a rudakra rakták rá az *aszalókasokat*. Az aszalókasokon volt a

gyümölcs. Tehát ebben az aszalóházban 5 emelet magasságban 32 aszalókas fért be. 30 db kas felfért a rudakra, 2 kast pedig a bejárati ajtó közelében helyeztek el.

Az aszalókasokat is mind a 32-öt maga Hegyi József készítette házilag. Ez úgy történt, hogy szekérrel kiment a Tiszához, Tivadar alá a Szegbe. Ott volt sok gyűrűfa. Eből annyit vágott, amennyi neki szükséges volt. Felrakta a szekérre, majd hozzáfogott szintén a Tisza-parton található ficfavesszők vágásához. Ha szekérrel mentem - mondom -, akkor 3-4 kévét is levágtam és haza tudtam hozni. Itthon egy jó hétig vártunk, hogy a vessző fonnyadjon és akkor hozzákezdtam én magam kötni a kast. Ez úgy történt, hogy minden kasnak, amilyen méretben akartam, készítettem - először két-két puhafából, vagy keményfából, amilyen volt - létraszerű keretet. Ezt a keretet kifúrtam és ahány lyuk volt rajta, annyi gyűrűfapálcát dugtam bele. A végén lebiztosítottam, mert különben kiszáradhatott volna. Azután a gyűrűfát - mert mi tarpaiak csak ezt szerrettük - befontam a fonnyadt ficfavesszővel és kész volt az aszalókas. Ezt igen minden tarpai szilvágazda meg tudta csinálni. Aszalókasra nagy szükség volt. Leleményességünk aztán kitaláltatta velünk.

Az aszalókasra rakták a szép, egészséges gyümölcsöket. Ám ennek is rendje volt. Az egészséges szilvákat is meg kellett mosni, kitenni a napra, aztán lehetett csak a kasokba rakni. De nem akárhogy. Nem össze-vissza, nem egymáshányva, hanem szép rendben egymás mellé rakva. Lehetőleg úgy kellett rakni, hogy a sorok között bizonyos távolság legyen, hogy szépen aszalódjanak. Ez is fegyelmezett munkát igényelt. Nem lehetett mindenkire bízni. Amilyen a munka, olyan a portéka! - járta a mondás.

Az aszalás folyamata hetekig is eltartott. Fügött

természetesen attól, hogy mennyi volt a szilva. De a munkaerőtől is függött. Az aszalás általában férfimunka volt. De szükség volt ott az asszonyokra is. A gyenge aszalvány keveset ért. Sok mindenre kellett ügyelni. Hiba volt, ha nem volt rendesen kiválogatva a szilva. Hiba volt, ha nagyon kiment a mézgája, hiba volt, ha összerepedezett az aszalvány, a széjjelrepedt szilva minőségvesztes lett. Különösen a tüzelőtér felett kellett nagyon vigyázni. Amikor a berakás szép rendben megtörtént, a bejárati ajtót is betapasztották.

Mivel ez az aszalóház mégis egy eléggé zárt építmény volt, nem volt kívánatos, hogy előre tüzet rakjanak. Vagy ha ezt mégis megtették, csak annyi tüzet csináltak, hogy a berakás ideje alatt a hő elviselhető legyen az ember számára. A koporsóalakú pléhkályhát letapasztották előre. Inkább azért volt kívánatos az előre való fűtés, hogy a kályhán a sár megszáradjon. Míg a berakás történt, addig a tüzelőkályha gőze is kiszállhatott. Így mondjuk tehát, berakás előtt fellangyosították ezt az aszalóházat. Tarpán gondosabb helyeken az volt a szokás, hogy mindennap kibontották az ajtót és megnézték az aszalásra szánt gyümölcsöket. Ez külön munkával járt, de megérte.

Túl nagy tüzet nem raktak. Különben is a tüzelőtérben, a kályha alá nagy ducskókkal tüzeltek. Itt ducskó mindig volt. Három erdeje volt Tarpának, ez a három erdő a Nagyerdő, a Tébi erdő és a köriserdő körülvette a várost. Így mindig voltak erdőmunkások is, akik a göböket, ducskókat fel sem dolgozták, hanem félredobták - mondván jó lesz majd aszaláshoz. Ezek a nagy ducskók és göbfák csendes, lassú tűzzel égtek, szépen aszalódtak tűzétől a szilvák.

A jó aszalószilva naponként változott. Első nap még olyan volt, mint a főtt szilva, duzzadt. Második nap már kezdett összezsugorodni, a harmadik napon pedig már egészen megráncosodott. Ekkor kellett rá nagyon ügyelni, hogy nagyon meg ne aszalódjon, pontosabban meg ne égjen. Sűrű ráncosnak és szép feketének kellett lenni, de nem égettnek. Az volt a jó aszalás, amikor a szilva ráncossága mellett is puha maradt.

Az égett szilva értéktelen volt. A tarpai gazdák azért bontották ki minden nap az aszalóházat, hogy megvizsgálják az aszalványok minőségét. Nem pukkadt-e széjjel, vagy nem hasadt-e széjjel a nagy melegben? Ha ilyesmit tapasztaltak, inkább leállították a fűtést, mert a szilva kicsepegő cukros leve az aszalványt befüstölhette és ilyen esetben az aszalvány keserű lett.

Értetni kellett tehát a tüzeléshez is. Akinek azonban már gyakorlata volt, az minden nap, amikor kibontotta az ajtót, már a második naptól kezdve cserélgette az aszalványokat. Sőt már volt olyan, hogy a második nap a kasokból ki lehetett szedni egy-két kilót. Attól függött, hogy hol volt elhelyezve az aszalvány. Különböző is a kasokat jó volt, ha cserélgették. Két-három cserélés után már úgy megráncosodott a szilva, hogy a kipukkadástól, vagy repedéstől nem kellett tartani. Azt is természetesnek kell tartanunk, hogy a kemencéhez, pontosabban a kályhához közelebb levő kasok előbb aszalódtak. Egy aszalóház szilva 3-4 nap alatt teljesen rendben volt. Az agyonszáritás rontotta minőségét. Az igazi, jól sikerült aszalvány az, amit ha meghyomunk könnyen nem hasad széjjel. Puha marad ugyanakkor és nem kemény.

Amikor az aszalványokat kiszedtük kíváncsi volt az szellős helyen kitergetni. Ha egy pár napig így tartot-

tuk, azután már lehetett tárolni."

Az almát és a fojtós körtét is megasztalták Tarpán. Elvitték ezeket még Debrecenbe is. Hegyi József azt mondta, hogy ő mindig Debrecenbe vitte, mert a debreceniek nagyon szerették a *susinkát*. Így nevezték a fojtós körtét.

Az aszalványokat literre és kilóra is mérték. *Kopács Elek* 63 éves Hunyadi utcai lakos édesapjától hallotta, hogy még az első világháború előtt, pontosabban 1910-ben lengyel zsidók jártak ide és azok vásárolták fel az aszalványainkat. A tarpai aszalványokat tehát *külföldre* is szállították. Őhözájuk is rendszeresen jártak. Udvarukon hátul, a rakodón alul volt egy 12 méteres épület, amelynek egyik része szeszfőzde helyiség volt, a másik vége pedig aszaló. Sajnos ezt már lebontották. A két épület között egy 260 cm-es helyiség állt, ahonnan a két helyiséget fűtötték. Ő is úgy mondta el, hogy az aszalóházukban volt egy kétméteres hosszú pléhkályha, amit ducskókkal fűtöttek. Az aszalóházukban nekik 3 sor rúd volt beépítve, fenyőrudak voltak és ezekre rakták rá a kasokat. A három sorba kb 40 kas fért be - emlékezete szerint - egy-egy sorba 10-13 kas. Ez azt jelentette, hogy az ő aszalójukba egy összevetett kas szilvát lehetett berakni. Egy összevetett kas 35-40 véka.

Egy véka = 30 kg. Ez tehát jó 10 q szilva nyers állapotban. Mikor fel lett öntve betapasztottuk és megkezdtük a tüzelést. A helyiséget azonban szerinte is mindig ellenőrizni kellett, mert felül előbb aszott, cserélgetni kellett, mert megégett volna. Egyszerre azonban sohasem lehetett egy kassal kivinni, hanem át kellett válogatni. De törvény volt, hogy minden nap ránézzünk.

Amikor megaszalódott, egy ember bement és adogatta

kifelé. A kas egymásra ráakódott, azután széjjelraktuk, megválogattuk és a szebbjeit külön raktuk. A gyengébbeket összeöntögettük és újból betettük a friss kasokkal. A berbencei szilvát egyik oldalán felvágtuk, kimagváltuk és akkor egy szeg szárazdióbelet tettünk bele és az nagyon szépen megaszott. Összehúzódt és nagyon finom volt. De ezt csak a magunk szükségleteire csináltuk és ha télen fontak az asszonyok azzal kínálgattuk a vendégeket. Úgy mondták, hogy ettől képződik a sok nyál, mert az kellet a fonáshoz. Kopócs Elek padlásán ma is megvannak a lekvárfőző rézüstök, kavaró vitorlák és az aszaló kasok egy része is. A pálinkafőző rézüstöket a háború ideje alatt be kellett szolgáltatni, fegyvereket öntöttek belőle.

Esze Gyula 71 éves Esze Tamás u 31 szám alatti lakos mondtotta el a következő történetet: Az aszalt szilva finom csemege volt. A gyerekek nagyon szerették. Ha a szülők azt akarták, hogy télire is megmaradjon, akkor el kellett dugni. Nagyapámék is eldugták az unokák és a gyerekek elől. Nagyapám még életében megcsináltatta a koporsóját és azt feltette a padlásra. Az aszalt szilvát beletette a koporsóba. Mi ugyan minden nap felmentünk a padlásra, tudtuk is, hogy ott van, de hiába, csak néztük. Nem mertünk hozzányúlni a koporsóhoz, nagyon féltünk tőle. Így egész télen volt aszalt szilvánk.

Vagy: ugyancsak tőle származik a következő történet is. Nagyapjára hivatkozott, akitől ő is hallotta, aki 30 évig volt bíró a községben. Egy időben az a hír járta, hogy a tarpaiak még a lovat is megaszalták. Nagyapám idején több fuvaros is volt Tarpán. Az egyik fuvarosnak a lova tavaszra rihes lett. Nem volt akkor állatorvos itt, hanem kuruzslók gyógyítottak. Az egész község ismerte Gerzsenyi Józsi bátyámat, aki ilyen kuruzsló volt. Mindent meggyó-

gyított az. Sok beteg jószágot helyreállított. Felkereste hát őt is a fuvaros és elmondta neki bánatát. Józsi bátyám azt mondta neki, hogy a lovat be kell kenni rihzsírral, és azután állítsd be az aszalóba, mert száradni kell neki. Így is tett. Rakott jó tüzet, behajtotta a lovat, az ajtót pedig rázárta, hadd száradjon a rihzsír. Közben elment Smili zsidóhoz a kocsmároshoz és a barátokkal addig iszogatott, hogy elfelejtette, hogy a ló az aszalóban van. Mire hazament, a ló megfulladt. Híre terjedt ennek az esetnek, mondták is a vidékiek: Tarpán még a lovat is megaszalják.

Irodalom

1. Simon Andor: A tarpai ref. egyház s Tarpa nagyközség története rövid vázlatban. Miskolc, 1918. (kézirat)
2. Mohácsi Mátyás: A szilva termesztése és házi feldolgozása. Budapest, 1956.
3. Nagy Sándor: A szatmári szilva. Élet és Tudomány, 1970. 1709-1713.
4. Györfly István: A szatmármegyei szilva-aszalók. Népr. Ért. 1911. 249-252.
5. Luby Margit: A szilva hazája. Népr. Ért. 1939. 300-310.
6. Balogh László: A szilva termesztése és feldolgozása Szamosszeg községben. Honismereti kutatások Szabolcs-Szatmárban I. Nyíregyháza, 1975. 1-32.
7. Helyi gyűjtések: Ismertetve a dolgozatban.



Hegyi József nótafa és felesége



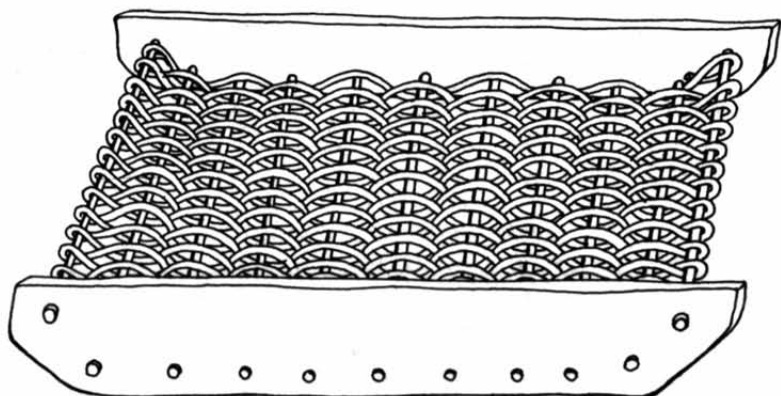
A nagy rézüst, vitorlával



Aszalóház. Előtérben: Hegyi József



Az aszalóház tüzelőtere



Szilvaaszalóka

AZ EGYHÁZKÖZSÉG JOVEDELMEZŐ ÉPOLETEI ÉS EGYÉB JAVADALMI FORRÁSAI

1. A református egyház szárazmalmai

Tarpa község történelmi hagyományokban gazdag múltja mellett több más, érdekes és figyelemre méltó építményre szeretném felhívni e dolgozatban az érdeklődők figyelmét. Ezekhez az építményekhez tartoznak a tarpai szárazmalmok is.

A jelenlegi nagyközség igazában véve sohasem volt nagy, bár volt idő, amikor egy évszázadon át mezővárosi rangot viselt. Mindazonáltal kevés település dicsekedhet olyan múlttal, történelemmel, ősi hagyományokat bizonyos vonatkozásban napjainkig is őrző eredményekkel, mint a nagyközség.

Községünk a Tiszhát központja volt. Több őrlőüzem is működött itt egyidőben. Idejárt az egész környék. Így a malmok nemcsak gabonát őrltek, hanem az emberek tudatát is formálták. A tájékozódás, az információszerzés központjai is voltak: itt cserélték ki az emberek a tapasztalataikat, ismereteiket. E dolgozatban a rendelkezésre álló adatok alapján, valamint a ma is élő emberek elbeszélései nyomán képet szeretnék adni az őrlőüzemek működéséről, múltjáról, történetéről. Itt csak az egyházközség kettős szárazmalmát taglalom, míg a Tarpán működött többi száraz- és szélmalomról e kötet más helyein szólok.

Az egyházközség kettős szárazmalma a volt Beregi Református Egyházmegye régi okiratai szerint a "Sziget" nevű helyen, az egyház fundusán álltak és annak költségén épültek. A Sziget belterület volt a lelkeszlakás kertjé-

nek közelében, az egyházi magtár közvetlen szomszédságában. A Tóhátról (ma Árpád utca) utat készítettek a malmok megközelítésének biztosítása céljából. A II. József-féle első katonai felmérés térképlapján mind a szárazmalom kettős keringősátra, mind a Tóhátról kivezető út jól megfigyelhető. A Tiszántúli Református Egyházkerületi Levéltárban őrzött 1809-es összeírás szerint: "Itten vagynak az Ekklesiának két száraz Malmai, mellyek tulajdon költségén épültenek 1766 dik esztendőben..."

A tarpai ref. lelkészi hivatal irattárában őrzött dokumentumok igen érdekes és értékes adatokat tartalmaznak a múlt század közepétől kezdve e malmokra. Az egyházközség 1858. július 11-én consistoriális gyűlésen foglalkozott a főszolgabíró egyházi malmokra vonatkozó intézkedéseivel:

"Szóba jött a helybeli segédlelkész úr előterjesztése nyomán miszerint e f. év július 1-én megjelent itt Tarpán a Cs. Kir. Tett. Közigazgatási Főszolgabíró úr az iránt, hogy azon két szárazmalmot, mely az egyházmegye régi okiratai szerint az egyház fundusán és költségén készült, de amelyet a Reparációk sikeresebben tétethetése tekintetiből a várossal közösen használt, hogy az újabb törvények szerint, melyek a községi vagyonok feletti örökösödést a Cs. Kir. Közigazgatási Szolgabírói hivatalok tisztel közé teszik, mint tisztán város vagyonát adná haszonbérbe, az egyház kihallgatása előrel hivatalos értesítése és beleegyezése nélkül. Ez ügynek tisztára derítése s a nyílt igazság érdekében határozottatott:

Hogy mennyiben e malmoknak az előidőkben a maga fundusára építését, régi okiratoknál fogva, az egyház a maga saját költségén tétette, de később a reparációnak sikeresebben tétethetése tekintetiből - mint különben

is tisztán ref. község, a várossal közösen használni jónak talált - s használt is mind e mai napig. Miután pedig jóllehet a város jövedelem forrásai közé mindig úgy vallódott be, mint oly jövedelmi forrás a városnak, mely az egyházzal közös, mégis a haszonbér beadásnál, az egyik fél, t. i. az egyház, tulajdonosul el sem ismertetett, s egész háttérbe szorítottatott. Ezokból tekintetbevéve az egyháznak részint ahhoz való kizárólagos tulajdonjogát - részint naponként nevelkedő szükségét, elhatároztuk, hogy ezen két malom mostantól fogva, mint különben is tisztán egyházi birtok, az egyház részére a város kizárásával visszaadassék. S egyszersmind a Cs. Kir. Közigazgatási Szolgabírói hivatalhoz folyamodvány nyújtassék, melynek értelménél fogva - a város javai közül való kitöröltetés - és ezen malmok ezentűli jövedelemeinek az egyházi gondnok mint illető általi kezeltetése kérvényeztessék. "

Az egyház ezt a visszakövetelt jogot meg is nyerte. A Bach-korszakban a város mindkét malmot visszaadta, melylyel bizonyítást nyert az egyház igaza. Ez időtől fogva innen vétetik évente hatszor az Uri Szent Vacsorához fél-fél, összesen 3 véka búzaliszt, továbbá az ünnepi diák innen láttatik el kenyérrel; a lányok tanítója ezen a címen 4 köből búzát, 4 köből kétszerest kap. Végül pedig a sárospataki anyaiskolából 3 évre hozott fitanító tavasztól Szent Mihály napig is innen láttatik el.

Az 1859. évi consistoriális gyűlésen Béres Károly segédpap már a következőket jegyzi az újra kizárólagosan egyházi használatban álló malom bevételeiről:

"Az egyház két malmában egy hó alatt gyült élet ki-méretett;

Búza a részen kívül volt 5 véka, mely eladatott 8 f 40

újpénzéért.

Kétszeres: volt a részen kívül 6 véka, mely eladatott 8 f 50 újpénzéért.

Vegyes: volt egy véka, melyet részbe a molnár kétszeres helyett átvett.

Tengeri: egy véka, mely eladatott 1 f 5 újpénzéért.

Néhány más, a malmokra vonatkozó bejegyzés:

1859. április 17-én a várostól megnyert egyház kettősmalmának haszonbérletjéről bevétel: 63 ft 91 és fél kr.

1859. április 30-án a molnárnak kamra bezsindelyezéseért 2 f 52 kr.

1859. május 1-én a malomba két hordó, 1 mérő véka, 1 köpécze és két lakat ára: 7 f 64 kr.

1859. június 9-én a malomból 12 véka kétszeres, 2 véka vegyes, 1 véka tengeriért bevétel: 29 f 82 kr.

1859. július 8-án a malomból 5 véka búza, 11 véka kétszeres, 4 véka vegyes, 1 véka tengeri áráért bevétel: 30 f 46 kr.

1859. okt. 7-én a malomból 3 véka búza, 17 véka kétszeres, 12 véka vegyes élettért bevétel: 33 ft 60 kr.

1859. december 23-án a malomból 7 véka búza, 10 véka kétszeres, 1 véka vegyes, 6 véka tengeriért bevétel: 28 f 74 kr.

Az 1859. évben tehát az egyháznak - miután kizárólagos tulajdonába jött át a kettős szárazmalma - különösebb befektetés nélkül 204 forint 48 krajcár jövedelme volt. Ebből kiadása mindössze 10 ft 16 kr, a tiszta jövedelem tehát 194 ft 32 kr új pénzben.

1860. január 8-án a délelti istentisztelet végeztével az egyház két malmának 3 évre való, árverés útján történő bérbeadását határozták el és doboltatták ki. Az ősz-

szegyültek előtt az árverés előtt kihirdették, hogy az árverezni szándékozó - megbánás, tehát visszalépés esetén - 30 új forintot köteles fizetni. továbbá, hogy az egyház a két malmot jó karba helyezve tartozik átadni, s két malomkővet május első napjáig tartozik ahhoz hozatni, valamint később molnárlakot is kell építenie; kikötötték azonban, hogy minden 4 új forint alatti szükséges igazíttatás költségét a bérlő köteles viselni.

Az árverést 241 új forint évi díjfizetés mellett Esze Sándor kezelőgondnok vette át, s a kötlevel megíratván, azzal együtt a malomban található egyházi vagyonról az inventárium is felvételre került. Úgyszintre a malomba múlt év december 23-ától begyűlt vámelet eladás végett az egyház javára kiméretett. Az eredmény: búza: 1 1/4 véka, ketszeres: 2 3/4 véka, vegyes: 5 1/4 véka, tengeri: 3 3/4 véka, amit a kezelő gondnok számadásába írtak át, úgyszintén a kiosztott 3 véka kása árát is. A haszonbérbe kiadott malom leltára a következő tárgyakból állt:

1. Két fiókos szuszék
2. Két vámszedő köpécze
3. Két kővágó csákány
4. Két lakat

Az egyháznak tehát szép és nagy jövedelme volt abból, hogy malmokat tartott. Olcsón és jól őrzött a malom. A színtiszta református község lélekszáma ebben az időben közel 3 ezer fő volt. Pontosan tudjuk ugyanis, hogy 1840-ben 2607 volt a lelkek száma, az ágyszám 806, az új házsok száma pedig 21. Az előző évek statisztikája állandó növekedésről ad számot, eladdig, hogy a Tiszahát legnagyobb lélekszámú gyülekezete lett a tarpai. A növekvő népesség, a mezővárosi rang követelő igénye volt akkor is, hogy fejlesszék a mezőváros úthálózatát is, különösen

azt, amelytől a forgalom fellendülését remélték. Az egyháztanács elhatározta, hogy a "tömedernek azon részén, ahol a Sziget keleti vége van, hányattasék egy út, mélyen a városnak arra terülő részről a templomba, iskolába, az egyház malmaiba könnyebb járulhatás nyilhasson. S az azon túleső terület pedig hagyassék fel az egyháznak jövőendő belüli használatra faiskolául, gyakorlati kertészkedésül, vagy más szabad rendelkezés melletti hasznót hajtó helyiségül."

Némi hatalmi villongás után (melyben a város bírása, Esze János további két telket akart kihasítani az egyházi tulajdonból, s emiatt éles összetűzésbe keveredett az egyházgondnokkal, majd lehiggadván bocsánatot kért) az út megépült, s az egyház akarata érvényesült. Szükség is volt az út megépítésére, hiszen az eklézsia szép bevételt húzott a malmokból, s érdekében állt a forgalom akadálytalan fenntartása, növelése. Azonban nem öncélú volt ez a pénzbeszedés: a malomhaszonból jelentős összeget fordítottak az iskolák fejlesztésére is, s a tanítók javadalmazását is pótolták belőle. Nemcsak utat építettek a templomhoz, malomhoz, iskolához, hanem molnárházat is, annak rendbentartásáról is gondoskodtak.

Kétségtelenül több oka is volt annak, hogy a tarpai malomüzem a múlt század derekán fellendült. Az egyház hívei kötelességüknek érezték, hogy gabonájukat a saját egyházuk malmában őröltessék, míg a többi tarpai malomba a vidékiek hozták a gabonájukat. A fellendüléshez az is közrejátszott, hogy állandóan jókarban tartották a malmot, törődtek vele. Sokat jelentett, hogy a községnek vásárjoga volt (esztendőnként három szabad vásár és minden keddi napon hetivásár), így sok idegen megfordult a településen. A falvak népei szívesen jöttek a híres tarpai vásár-

rokra! A másik ok, amit szintén nem hagyhatunk figyelmen kívül, az a település fekvése. Tarpa az Alföld és a hegyvidék találkozásánál fekszik, így az Alföldön megvásárolt gabonaféleségeket itt, a peremrészeken megőrölték és liszt formájában szállították tovább a felvidéki városokba. Az élénk kereskedelem más területeken is virágzott: nagyon sok húsfeldolgozó hely is volt itt, ahol a megvásárolt állatokat levágták s a feldolgozott termékeket vitték a városokba.

Mint láttuk, a malmokból befolyt jelentős bevétel elsősorban közegyházi kiadások fedezésére szolgált. Az egyházi élet ebben az időben indult Tarpán virágzásnak. A malmok jövedelméből fizették Dávid Dániel tanító illetményét, a lányok tanítójaét úgyszintén, minden oktatóhozást, azok kosztolását, a szőlőmunkásokat, a téglavágók munkadíját, stb. A molnár rendszeresen elszámolt a befolyt jövedelemmel az egyházgondnoknak, az egyházgondnok pedig a malomfelügyelővel együtt számadást vezetett, s ennek alapján minden év végén elszámolt a consistóriumnak. Hogy a természetben befolyt örletési díjat pénzzé tegyék, "utasítottatott az egyházgondnok Bede János miszerint az egyház malmaiban meggyűlt élet lehető alkalmakkor eladássek, mégpedig:

a gabona-búza és vegyes élet 5 f 20 krajcárjával, a tiszta búza 6 f 40 krajcárjával. Ha pedig summás vevő akad, a búza ára lesz 6 f, a kétszeresé pedig megmarad."

A malmok nagy igénybevétele miatt gyakran kellett új malomkövekről gondoskodni; ez mindig komoly kiadást jelentett az egyháznak. A tarpaiak Váriból, de főleg Muzsalyból szállították malmaikhoz a köveket. Itthon aztán összeőrölték, vagyis megcsiszolták azokat, s az egykori feljegyzések szerint igen kiváló minőségű lisztet állí-

tottak elő segítségükkel.

Már a XVIII. századból vannak adataink a közeli Beregszász környéki riolit tartalmú hegyek közeteinek malomkő céljára történő hasznosítására. Mivel Tarpa közel fekszik e hegyekhez, nem okozott különösebb nehézséget a jó minőségű malomkövek olcsó áron való beszerzése. A XVIII. század elején már szabályozott malomkő-árak voltak: erről az 1715. évi 90. tc. intézkedett. A kiküldött kormánybiztosok a megyeiekkel együtt szabták meg a malomkövek egységes árát.

A malomnaplóban szereplő beírás szerint 1860. május 12-én két malomkő vásárlására kapott felhatalmazást az egyház gondnoka. A Nagymuzsalyban megvásárolt kövek ára 65 új forintot tett ki, a szállítása 4.36 forintba került. Külön tételként szerepelt a köveknek a bányászokhoz való kifuvározása (2.96 f) és a két kő összeörlése (1 új f.). Mindent összevetve tehát a két kő 73 forint 32 krajcárjába került az egyháznak.

Még ugyanebben az évben újabb malomkő-vásárlásról tudósít a malomnapló: 1860. október 2-án vettek egy követ, melynek ára teljesen elkészítve 41 forintot tett ki. Október 11-én Fodor Jánosnak a malomkövek felszerelésekor szükségeltető kovácmunkáért 2.56 forintot fizettek ki. (Érdemes megjegyezni, hogy a muzsalyi malomkögyártás még az 1930-as években is folyt: a malomkögyár, mint szövetkezet még 1939-ben is megtartotta rendes közgyűlését. Mint a közgyűlési meghívóból kiderül, az 1939. június 29-én Steinberger Herman Nagymuzsaly, 188. szám alatti irodahelyiségében megtartott gyűlésen az igazgatóság 1938. évi munkájáról hangzott el jelentés, majd bemutatták a zárszámadást s tárgyaltak az esetleges alapszabály-módosításokról is.)

Az épületek karbantartása szintén jelentős kiadási tételként szerepelt a mindenkori feljegyzések és számadások között. 1860. október 11-i bejegyzés szerint 3 forintot adtak a molnárház befedésére vett 3 szekér szalmaért, de 3 év múlva már komolyabban kellett foglalkozni az épületek ügyével. "1863. július 5-én egyháztanácsi gyűlés tartván a nagytiszteletű esperes, helybeli lelkész elnöklése alatt, az első számban tárgyalatott a következő: a malmok fedélzeteinek egy része, a malomház tetőzete és a ház fiókja zsindelyezésének megavulása miatt rombaindulván, kérdésbe hozatott annak mielőbbi kijavitása. Mint halaszthatatlan teendő, mielőbbi végrehajtásul tüzetett ki, s a gondnok megbízott arra, hogy Beregen, vagy Berégújfaluban zsindelyvétel iránt a szükséges lépéseket tegye meg és legalább ötezer zsindelyt vásároljon. Hazahozatására nézve a szükséges intézkedést tegye meg s a hiányokat igazíttassa ki. Ugyanekkor a molnárház megtekintetett, s a molnár szorgalmazott kívánsága figyelembe vétetett. Szükséges-e új házat a mostani meglevő helyett építtetni, vagy tetőzetét teljesen ki lehet javítani?

Gondnok felnézés után úgy találta, hogy új ház építtetésének szükségessége ne következzen még be, tetőzete pedig kevés igazítással kijavítható és ennek megtétetése a gondnokra bízott."

A korábbi években ilyen gondjai nem voltak az egyháznak, mert a malmok és tartozékaik külső és belső felújításának munkálatait a városgazdával végeztették el. Az egyház csupán megkapta az eladott életnek reá eső részét, ezért cserébe belement abba, hogy számára kedvező módon a malmot a várossal közösen bírja. Amikor azonban a várost kizárták a közös haszonból, megszorodtak a gondok, s ettől kezdve találjuk a gondnoki elszámolásokban azokat a

beírásokat, amelyek az egyház kizárólagos gondjairól és örömeiről tanúskodnak. Ennek ellenére az évi négy egyenlő részletben befolyó haszonbér és a malmok vámjából összegyűlt élet mindig komoly jövedelemhez juttatta az egyházat, így nem okozott különösebb nehézséget az épületek jókarban tartása.

A malmok nagy igénybevételét jelenti, hogy miután 1863-ban a malomház tetőzete és a molnárház fiókja zsindelezése befejeződött, ismét malomkövet vásároltak Muzsalyból. A köveken éjszaka is dolgoztak: vágták a követ, amikor is egy font gyertya 46 krajcár értékben használódott el. A fellendült őrlési kedv miatt az egyház megfogadta Keresztyén Sámuel kovácsmestert a mindig szükséges kovácsmunkák elvégzésére, hogy hiba miatt feleslegesen ne álljon egy percet sem a kövek forgása.

A malmok működése során, befolyt bevételekről igen részletes kimutatásokkal rendelkezünk, az 1860-as évekből. 1865-ben a malomban összegyűlt és eladott élet ára 291 f 71 krajcárt tett ki, a kásáért és a tengeriért 25 f 85 kr-t kapott az egyház. 1866 márciusában a búza és a kétszeres árából Bede János gondnok 112 ft és 55 kr-t fizetett be az egyházpénztárba, míg a tengeriért 3 ft 20 kr-t. Szécsi András algondnok a tengeri és a kása.áráért 51 ft 92 kr-t adott be; a kimutatások szerint a vevők folyamatosan vásárolták az életet, folyamatosan jött a pénz is. A kiadások között 1867-ben a molnárház befedésére kiadott 10 Rhénes forint szerepel; az ott dolgozóknak, valamint azoknak, akik a kéményt tapasztották, kenyert és 2 icce pálinkát adtak 44 krajcár értékben.

Az 1868-89. egyházi évben eladtak 22 köből 2 1/2 véka búzát, 20 köből kétszerest, 9 köből 3/4 véka kását. A kiadások között ilyen tételek szerepelnek:

"Malombeli mérőkas igazításáért 20 krajcár, vagy a malomba szükségeltető két istráng a hozzávaló spárgákkal együtt 50 krajcár", stb.

Az 1869. évben a malomból eladott búza, kétszeres és tengeri kása, valamint a kővágás árából befolyt teljes bevétel 650 ft 68 krajcár volt, ami kimondhatatlanul nagy pénz volt egy eklézsiái szinten gazdálkodó közösség számára. Az összeg nagyságát bizonyítandó, vessük azt össze a hívek által adományozott perselypénz összegével: az 1865. évi perselyadománya 31 ft 28 krajcárt tett ki! Az 1863/64. évben, a malomipar fellendülésének idején készült kimutatás szerint a befolyt jövedelemből átadtak a lelkészi hivatalnak:

5 db császári aranyat, 6 db koronás tallért, 38 db két ezüst pengő forintos tallért, 73 db. húszkrajcáros ezüstöt és egy db hat krajcáros ezüstöt.

A malom-bevétel minden esztendőben jelentős tételt tett ki, bár mértéke változó volt (1870-ben 650 ft 68 kr, 1871-ben 439.70 ft).

Néhány kisebb kiadási bejegyzést is felsorolnék az érdekesebbek közül, csupán a hitelesség kedvéért:

A malomhoz vett 3 font faggyúért 72 krajcár,

Egy lakat a tengeri hordóra 50 kr,

5 ezer zsindelyért a két malomtetőre 22 ft,

Klein Sámuelnek a malomhoz vett vasért 5 ft 22 kr,

A molnárház kéményének tapasztásáért 2 ft 43 kr,

Keresztény Sámuelnek a malom körül tett munkáért

4 ft 70 kr,

A malomhoz két icce olaj 1 ft 40 kr.

Az egész kiadás összege, amit az egyház nyolc év alatt a malmára költött (leszámítva a malomkövek árát), 200 forint alatt maradt. Az üzemeltetés tehát nem jelentett

különösebb gondot, a bevétel jócskán meghaladta a kiadások összegét

Az őrlések idejének, a megőrölt gabona mennyiségének és fajtájának, az őrletők személyének, kilétének bemutatására érdemes teljes részletességgel közölnünk egyetlen év, az 1863. esztendő alatt bevett és kiadott gabonafélések kimutatását a gondnoki számadások alapján. Bede János gondnok 1863-ban így terjesztette elő a szárazmalmok jövedelméből a hordókból időszakonként kimért életmennyiséget:

A mérés Buza Kétsz Tengeri

Észrevételek

havá nap	k.	v.	k.	v.	k.	v.	
jan 26		3	2	1			Az 1863. évi malom jöve-
febr 8	1	-	1	3			delemből kiméretett
márc 2	-	-	2	2			1. A szőlőművelőknek:
	13	1	1	1	3		a. Kétszeres
	20	-	-	-	3		Varga Jánosnak fél véka
	31	1	2		3		Fodor Istvánnak fél véka
ápr 13	-	3	1	2			Faggyas Józsefnek fél véka
	22	-	3		3		Faggyas Istvánnak fél véka
	17				1	2	b. Tengeri
máj 1			1	2			Szilágyi Jánosnak fél véka
	9	1	1	1	1		Szabó Lászlónak fél véka
	21	1	-	1	2		2. Dávid Dániel tanító
jun 3	-	2	1	2		1/2	urnak
	15		3		3		máj. 31. 3 véka buza
	29	1	-	1	2	1	3 véka kétszeres
jul 3			1				jún. 15. 3 véka buza
	19	1	2	2	3		3 véka kétszeres
aug 20	1	2	3				aug. 31. 2 köb. kétszeres
	31	1	2	-	1		jún. 3. 1 köb. kétszeres
szep 5			2	3			2 véka buza
okt 15	1	2	3				3. Az urasztalára:
	6		3	3			aug. 20. fél véka buza
	19	3	-	2	1		febr. 8. fél véka buza
	24						Kimaradtak:
	30		3		3		aug. 1. Buza 1 köből, két-
dec 5			1	1			szeres 2 véka, 3 köből ten.
	12			1	1		szept. 24. Buza 2 köből
	22	1	2				1 véka kétszeres
	23		2				3 köből tengeri

A mezőtarpai lányok tanítójának tiszti díjazásának rendje szerint 1995. február 17-én kelt és pecséttel hitelesített okmány szerint az egyház malmából 8 köből szemes élet jár, melynek fele búza, fele pedig kétszeres.

Az alábbiakban közöljük a mezőtarpai református egyházköztség kimutatását a szárazmalmok jövedelméről az 1863. évre vonatkozóan, melyet BEDE JÁNOS gondnok terjesztett elő:

Kiadás		V e t e m é n y					
Bevétel	Vevők névsora	Buza	Kétszeres	Befizetve			
hó	nap	kőb	véka	kőb	véka	Ft	kr
jan	27	Ványi András		2	3	20	
	30	Szabó József		2	3	20	
febr	2	Varga László	1		1	80	
		Ficze Zsigmond	2		3	20	
		Gazsu József		1	1	60	
		Mándi Sándor		1	1	60	
	12	Kovács András		2	3		
	17	Péter András		1	1	50	
		Tokaji András	1		1	70	
		Oláh András		1.1/2	-	75	
	21	Varga András		1/2	-	75	
		Varga Péter		1	1	60	
márc	13	Veres József	2		3		
		Veres Pál		2	3		
febr	24	Papp Mihály		1	1	50	
		Angalét István		1	1	50	
	28	Nagy Zsigmond	1		1	70	
márc	2	Tokai András	1		1	50	
	5	Mándi Sándor		1.1/2	2	25	

Kiadás		V é t e m é n y					
Bevétel	Vevők névsora	Buza	Kétszeres	Befizetve			
hó	nap	kőb	véka	kőb	véka	Ft	kr
márc	5	Angalét István		1	1	50	
	6	Ducsi Ferenc		1	1	50	
	8	Péter Ferenc		1	1	50	
	9	Kis Rebeka		1/2	-	75	
	11	György Mihály		1/2	-	75	
	12	Csürke György		1	1	50	
		Gazsu József		1	1	50	
	13	Faggyas József		1	1	50	
	21	Fodor János		1	1	50	
		Mándi József		1	1	50	
		Lévai László		1	1	50	
		Gazsu József		1	1	50	
		Tóth Zsigmond	1		1	70	
		Csapó József	1		1	70	
		Kovács Benjámín	1		1	70	
ápr	1	Varga Péter	1		1	70	
	2	Mándi József	1/2		1	2	35
		Lévai László			2	3	
		Simon Mihály	2			3	40
	4	Balogh Imre	1			1	70
	7	Szabó Sándor			1.1/2	2	25
	9	Varga péter	1			1	70
	10	Szécsi Gábor	1.1/2			2	55
		Sütő András	1			1	70
	11	Csürke György	1			1	70
		Faggyas József	1			1	70
	12	Varga Józsefné	1			1	70

Kiadás			V é t e m é n y					
Bevétel	Vevők névsora		Buza	Kétszeres		Befizetve		
hó	nap		kőb	véka	kőb	véka	Ft	kr
ápr	13	Bede János	1				1	70
		Csapó József				2	3	
		Szabó János				2	3	
	15	Mándi Sándor				1/2		75
		Metsző zsidó				1	1	50
	16	Szabó Mihály	1				1	70
	18	Juhász István	1				1	70
	19	Tokaji András	1				1	70
	20	Mándi József	1			1	3	20
	24	Bedő András	1				1	70
	25	Móna György	1				1	70
	29	Veres József				2	3	
máj	1	Veres Pál				2	3	
	9	Csapó József				2	3	
		Fodor János	1			1	3	20
	10	Fekete Andrásné	1. 1/2				2	55
		Botos János	1			1	3	20
		Kósa Ágnes	1/2					85
		Juhász István	1			1	3	20
	21	Szabó Sándor har				1	1	50
		Varga László har	1				1	70
		Szécsi Gábor				1	1	50
		Varga Péter				1	1	50
jun	3	ifj Madai Mihály				2	3	20
	15	Csürke Mihály				1	1	80
		Husztli János				1	1	80
		Veres Pál	1			1	5	60

Kiadás		V é t e m é n y					
Bevétel	Vevők névsora	Buza	Kétszeres	Befizetve			
hó	nap	kőb	véka	kőb	véka	Ft	kr
jun	15	Veres József	1		1	5	60
	30	Szabó László			1	1	80
		Rózsa János			1	1	80
		Szabó József	1			2	
		Szabó Sándor har			1	1	80
jul	2	Péter András	1			2	
nov	19	Varga Péter	5	2	2	43	40
		Czapp Ferenc	5		2	40	40
	17	Varga Józsefné		1		5	60
		Varga Péter			2	2	80
		György Mihály			1.1/2	2	10
	23	Veres Ferenc			1	1	40
	19	Tóth Benjámín		1		5	20
		Jenei József			2	2	80
	26	Gyöngyösi János		5		26	
		Szabó Dániel		3		15	60
	6	Kovács József			1.1/2	1	95
	27	Lévai László			2	2	80
	28	Barát József			1	1	40
		Veres József			1.1/2	2	10
	30	Varga Sándor		1	1	7	
dec	5	Simon Péter			2	2	80
	6	Miklós József	1	3		17	20
		Rajzi zsidó			2	2	60
		Rózsa János			3	3	90
		Somogyi Károly	1			1	60

A gondnok által beterjesztett egyetlen évi kimutásból, valamint a többiekéből is nemcsak az tűnik ki, hogy a 60-as években az eklézsia malmi fénykorukat élték, de az is, hogy e nehéz időkben a lakosság mindig hozzá tudott jutni a mindennapi kenyérszükségletéhez, mert az összegyűlt életből mindenkinek jutott, akár hitelbe is. Vannak adatok arra, hogy szegényebb családok hitelbe vittek el egy fél véka kétszerest, tengerit vagy kását.

A 70-es években sok minden változott. 1872. december 7-én az egyháztanács ülésezett. Ezen az ülésen a malmokba begyűlt élelem árát is meghatározták. E szerint az egyházgondnoknak és a malmok felügyelőjének a következőképpen kellett eladni az összegyűlt életet:

Tisztabúza ára: 12 ft

Kétszeres ára: 10 ft

A kása vékája: 3 ft

A tengeri ára: 7 ft

1873. október 5-én az egyház két harangozója azzal a kéréssel fordult az egyháztanácshoz, hogy a sok harangozás miatt sok munkát nem teljesíthettek, ezért kérik, hogy az egyház segítse őket valami gabonaneművel.

"A kérés jogosultságát átlátván az egyháztanács, az egyház malmaiból két-két véka életet rendel mindegyiknek. Az egyháztanács e jóságát az illetők megköszönik."

1874. augusztus 8-án kelt beadványában György Károly, az egyház malmában levő molnármester kéri az egyháztanács előtt, hogy az eddigi 3 véka mérés adassék meg neki, okul hozván fel szegénységét.

Az egyháztanács által határozottatott, minthogy ezután a malomnak több keresete lesz, mivel már új kenyeret ért a lakosság - tekintve az eddigi nyomorúságos időt, tovább meg nem adhatja, mivel az egyháznak is

igen nagy szüksége van rá. Mostmár a 4. vécát is hamarabb kikeresheti a malom, mint eddig a harmadikat. Tehát jelenlegi kérését meg nem adhatja. Lesz idő azonban, amikor kérésének helyt ad."

Az 1877-es esztendőben az új lelkész előadta, hogy az egyház pénztára teljesen kimerülőben van. Az iskolaépítés minden erőt igénybe vett, a magtárak kimerültek. Ezután az egyház malomkezelői, a gondnokok arról beszéltek a tisztelt egyháztanács előtt, hogy: "a mostani molnár, György Károly, aki állandóan fizetésemelést kér, igaztalankodásnak él, nem pedig a malom gondja van szeme előtt, így a malmok jövedelme csökkent.

Határozatott pedig: minthogy a molnár György Károly hivatalát kellőleg nem tölti be, megbízzanak a gondnok urak, hogy március hóig tegyék közhírré a környékbe a molnárhely betöltését. A jelentkezés március 1-ig tart, a hely betöltése pedig április 24-ig. György Károly pedig a gondnok urak által értesítettik az egyháztanács határozatáról.

1880. április 11-én szóba jött ismét az egyház molnárjának a választása. A gondnok három jelentkezőt említett, ezek közül a kisbégányi illetőségű Mándoki Imrét választották meg

Mándoki Imre ki jelen volt a választásnál az eskut letette, s elköteleztetett, hogy Szentgyörgy napra a helyét okvetlenül elfoglalja. A feltételek most is a régié maradtak. Az első év csupán csak próbaév, feltartván az egyház magának a jogot, hogy csak akkor köti meg Mándoki Imrével a háromévi szerződést, ha meg lesz vele elégedve."

1882. március 5-én a molnár a kevés fizetés miatt felmond, de mivel nincs jelentkező, még egy évet marad. Fel-

merül ekkor a malom rokkant állapota is, s azon körülmény, hogy ha új ágasokat nem helyeznek alá, a malom rombadől. Az egyháztanács ekkor határozatilag a városi képviselő-testülethez fordult, hogy azok ágasok kiadását engedélyezzék. Az ágasok birtokában a gondnokok a malom helyrehozatalát haladéktalanul munkába vehették. A malom fundusainak felújítása után ismét György Károly a molnár, bár személye mindig gondot okozott. Valószínűnek látszik, hogy György Károly molnársága azért került megint előtérbe, mert nem volt más. A malmokat teljesen fel kellett volna újítani, erre azonban elegendő anyagi erő már nem volt. Csak apránként, lépésről lépésre haladhattak előre. Ebben a helyzetben, a jobbrafordulást várva, meg kellett elégedni a már nem egyszer elmarasztalt molnárral is.

1885. február 8-án az egyház gondnoka megkérdezte a népet, pontosabban véleményadásra kérte fel, hogy György Károlyt megtartsák-e továbbra is az egyház molnárjának?

"Az egyháztanács hosszabb vita után határozta, hogy a jelenlegi molnár György Károlyra van ugyan kifogása a malom kezelését illetően, de ezt miután felelve nem volt, jelenleg mellőzni nem tudja, de figyelmezteti, hogy azon esetben, ha nagyobb gondot fordít a malomra, még egy évre meghagyja, mit György Károly megigérvén, állásában meghagyatott."

Az 1880-as évekre a malmok a szétesés állapotába kerültek, de az egyház még perspektívát lát üzemeltetésükben, ezért felújíttatja azokat. Míg 1882-ben a malmok megrokkant alsó részét új ágasokkal állították helyre, 1885-ben a tetőt kell zsindelyezni.

1885. október 14-én jelenti a gondnok az egyháztanácsnak, hogy az egyház malma befedéséhez a szükséges anyagot beszerezte. Kérte továbbá, hogy a szükséges költ-

ség előteremtésére fedezetet biztosítson. Az iskolaépítések közben hangzott el ez a kérés. Az egyháztanács felhatalmazza a gondnokot (Papp Ferencet), hogy a költségekre, az egyház különböző címen bejött terményeiből 20 kőből búzát és 10 kőből kétszerest eladhasson; ha ez nem lesz elég, a fennmaradó költségek fedezéséről később fog gondoskodni. Azt is kéri az egyháztanács, hogy a gondnok a malom építésére helybeli mesterembereket fogadjon fel, s azokkal vagy szakmáiban, vagy napszám szerint a legjobb belátása szerint szerződjön. Az építés feletti felügyelettel, szerződés megkötésével az egyháztanács gondnokát, továbbá Simon Károly, Tokai János és Kopócs János urakat megbízza, s ugyancsak őket felhatalmazza, hogy a malom ócska tetejét eladják. (Megjegyzendő itt, hogy Simon Károlynak és Tokai uramnak saját malmai voltak.) Általános és teljes felújításról van tehát szó. Nem egészen 5 hónap alatt ezt a munkát el is végzik. A Beregi Református Egyházmegye 1886. március hó 9-11 napjaiban Beregszászban tartott közgyűlésének jegyzőkönyve bejelenti, hogy "Tarpán a malom 256 ft költséggel fedetett."

A felújított malomban egyre több panasz érkezik az egy évre meghagyott molnár György Károlyra. Az egyháztanács előtt a gondnok felteszi a kérdést, kívánja-e továbbra is megtartani őt, vagy nem? "Az egyháztanács négy szavazat többséggel György Károlyt elejtve, a volt kismolnárt kívánja visszahozni, de csak azon esetben, ha azon hír, miszerint a vele törvénytelenül élt feleségének halála valónak bizonyult."

Hogy a törvénytelen feleség meghalt-e, megállapítani pontosan nem lehet. Tény, hogy egyre több gondot okoz az egyháznak a molnár személye. Az új molnár is panaszskodik, hogy nem tud megélni a negyed vékából, kéri, hogy a har-

madik vékát kapja. "Az egyháztanács átlátván a molnár méltányos kérését, ezennel a harmadik vékát úgy adja meg, hogy a további intézkedés az egyháztanács részére fenn-tartatik."

1888. március 30-án Esze János főgondnok előadja, hogy a molnár a Sziget nevű földből a múlt években használt helyet magának fenntartani óhajtja. "Határozatott, hogy mivel a molnárnak az elmúlt évben az árenda csak szivességből lett elengedve, mivel a múlt presbiteri Gyűlésen az egész sziget, mint faiskola helyiség oly szempontból lett 14 ft évi bérért átadva 3 évre, hogy ő azt felelősség mellett gondozza, oda az ő engedelmével senki be ne léphessen, ezen oknál fogva egyháztanács ki-mondja, hogy sem a molnárnak, sem senkinek, Stiglic Károly tanítón kívül azon helyiséghez használati joga nincs."

Egy év múlva lelkész-elnök terjeszti be, hogy az egyház molnárja a kevés kereset miatt nem képes megélni.

"Határozat: az egyháztanács a molnár panaszát méltá-nyolja, úgy kívánja fizetését javítani, hogy az év 9 hónapjában a keresetnek minden 3. vékát, továbbá a másik három hónapban u.m. november, december és ja-nuár hónapokban pedig minden 4. vékát fogja kapni. A gondnok is beterjeszti, hogy a molnár egy kis földet kér. Az egyháztanács a kérést teljesíti, két vékás földet ad haszonélvezeti jog címén oly formában, hogy az adóját mindig a haszonélvező fogja fizetni."

A molnárok tehát egyre gyakrabban változnak. Oka ennek: munkabér, elégedetlenség. Nincs már olyan forgalom, mint az előző évtizedben. A bevett gyakorlat szerint a molná-rok a jövedelem harmadáért dolgoztak. Az is lehetséges, hogy a molnárok nem találták meg számításukat, talán más-milyen okból; mindig panaszkodtak és többet-többet kér-

tek. Pedig olyan idő is volt, hogy az egyház nem kért vámot azoktól, akik malmaikban öröltek, ilyenkor csak a molnár kapott. Tény, hogy a gondnok 1890. február 2-án arról beszélt a gyűlésben, hogy meg kell szüntetni ezt az állapotot, hogy rész és vám nélkül örölhessenek az egynáz malmaiban. Így - fejezte be gondolatait a currátor - mind az egyház, mind a molnár tetemes kárt vall. Az egyháztanács szót is fogadott a gondnokának, és kimondta, hogy ezentúl, aki az egyház malmába visz életneműt, nem vám nélkül, mint eddig, hanem a rendes vámot tartozik a molnár kivenni belőle. A rendes vám általában azt jelentette, hogy egy mázsa (kőből) búzából 1 kőpécze, azaz kb. 3 kg vétetik.

A szárazmalom fölött azonban már megkondult a vészharang. 1891. november 16-án elnöklő lelkész tudomására hozza egyháztanácsnak azon körülményt, melyszerint beregszászi lakosok Cseh Sándor mértékhiteljesítő vejei, a városi albiró Esze Gábor által azon ajánlatukat terjesztik a presbitérium elé, hogy hajlandók gőzmalom állítani fel Tarpán és az 1/3 részt az egyháznak adni, ha az egyház helyet ad nekik. Az ajánlat azonban ezideig részletezve nincs.

"Az egynáztanács komolyabb vitatkozás, s beható tanácskozás után hajlandónak nyilatkozik nevezettek részére, esetleg ha ezekkel szerződés nem jöhetne létre, más alkalmas ajánlkozó részére is a Sziget nevű puszta telken gőzmalom részére helyiséget adni, oly feltétellel azonban, hogy a vállalkozó maga költségén állítsa be az épületet és malmot és a nyers terménymalom jövedelmének 1/3-át szolgáltatassa be az egyháznak. Ezt a javaslatot 16:2 szavazat arányában elfogadták."

Ebből a szépnek ígérkező vállalkozásból, illetve elképzelésből azonban egyelőre nem lett semmi. Valószínű, hogy a jelentkezők meggondolták magukat. Az egyház számára nagy előnyt jelentett volna ez, és éppen a legjobb időben, akkor, amikor a szárazmalmok ideje már lejáróban volt, hiszen gőzmalmok másutt már működtek. Így az egyház továbbra is ragaszkodott malmainak üzemeltetéséhez.

1892. január elsején kitűzték a molnárválasztást. Három molnár is pályázott: 1. György Károly, a már ismert helybéli lakos, 2. Filep András olcsvai lakos, valamint Vojtovics Mihály penyigei lakos. A többség Filep András olcsvai lakosra adta szavazatát, akinek az állást Szent György napján kellett elfoglálnia. A következő év nyarán a lelkész jelentette, hogy az épületek, a magtár, a malom, templom részbeni zsindelyezése, javítása elődázhatatlan teendő, de ezekre nincs az egyháznak egy fillérje sem. Sajnos, a malmok sem a régié már. Kapóra jött ekkor Simon Andor lelkész előterjesztése a presbitériumban, miszerint: "Né Uray Imre már két ízben is megjelent, de célt nem érhetett azon szándékában, hogy gőzmalmot vagy maga, vagy az egyházzal, esetleg másokkal együtt részvénytársaságban alakítson. Miután ez a törekvésen nem sikerült, úgy határozott, hogy az elbontott ócska molnárház helyén és annak kertjében állítja föl saját költségén a gőzmalmot, elvárván a tisztelt presbitériumtól, hogy azon helyen neki a szabadalmat megadja." Ez a terület tehát szintén a Szigetben, a szárazmalmok közelében volt.

Az egyháztanácsnak fel volt adva a lecke. Az igazság az, hogy az épületek erősen megrongált állapotban voltak, a malmoktól már nem sok jövedelem volt várható. Az iskolaeépületek (új iskolák), s egyéb kiadások kimerítették a teherbíróképességet. Az egyháztanács meggyőződött arról,

hogy a malom jövedelme évről évre erősen csökken. Felő volt, hogy a szomszéd faluban, Beregsurányban már meglevő gőzmalom elhódítja a lakosságot, s ez esetben a szárazmalmok nem termelhetnek kellőképpen, javítások válnak szükségessé, a molnártartás bizonytalan lesz, s ez az egyház teljes anyagi romlását idézné elő. E felelősség súlyát érezve az egyháztanács úgy határozott, hogy "a ns Uray ur által megajánlott 200 forint haszonbért, s a kinézett helyeket, t. i. az ócska molnárház helyét és kertjét malomhelyiségül átadja azzal a kikötéssel, hogy ha a malom virágzó állapotba jutna és az 1200 forint jövedelmet meghaladná, azonesetben a tisztajövedelem 5 %-át Uray ur az egyház pénztárába köteles lenne befizetni. Azt is elhatározták, hogy az egyház az egyik szárazmalomból a keringőt az Uray ur költségén szétszedeti, s összerakítja és átadja Uray urnak álláshelyiségül. A másik malmot azonban, amelyben a kása malom van elhelyezve, feltétlenül megtartja az egyház és használni fogja, s ezen használat feltételeit bizottság dönti el."

A gőzmalmot Uray Imre felépítette, de megegyezés csak később jött létre. Uray levelet küldött az egyháztanácsnak, hogy a gőzmalom által elfoglalt 300 négyszögöl területet örökáron ohajtja megvenni, igérve a vételár gyanánt 1500 forintot. Addig pedig, míg az egyház ezt el nem fogadja, 200 ft évi haszonbért fizet a gőzmalom által elfoglalt területért.

Az egyháztanács 1894. július 15-én tartott gyűlésén: "fontolóra vette azon körülményt, hogy ezen gőzmalom bárhol állíttassék fel a város területén, az az egyháznak meglevő szárazmalmára nézve bénító hatású lesz, ezért a 300 négyszögöl területet Uray urnak örökáron eladja a következő feltételek mellett:

- a. Avételár 1500 ft.
- b. Az egyház kettősmalma minden megszorítás nélkül továbbra is üzemben marad.
- c. A gőzmalom netaláni eladása esetén, az eladó az egyháznak elsőbbséget ad."

Az idők változása átalakítja az emberek gondolkodását is. Az egyháztanács jól méri fel, hogy bár a szárazmalmok a maguk idejében nagy segítségére voltak a városnak, egyháznak és a környéknek is, de a gépi hajtású malmokkal már nem vehetik fel a versenyt. A jövő pedig a gőzmalmoké. Az 1890-es években Uray Imre földbirtokos korszerűbb malmot akar beállítani, tudtára is adja a nagytiszteletű presbitériumnak, hogy gépvásárlás céljából Budapesten járt, és egy korszerű malom felépítésén munkálkodik. E tényt a presbitérium tudomásul veszi, s reménykedik abban, hogy ez a korszerű malom is egyszer az egyházé lesz. A múlt század utolsó éveiben még egy utolsó felvirágzása van az egyház malmának, jövedelme ismét emelkedett, úgyannyira, hogy 1899. április 24-től ismét csak 1/3 részre szállították le a molnár, Varga József részesedését. "Ha pedig ő így nem lenne hajlandó elvállalni, akkor a gondnok keresen más alkalmas molnárt." De a következő év, vagyis a századforduló éve már a szárazmalom hanyatlásának korszaka. Teljes erővel dolgozik a gőzmalom, jobb minőségű, differenciált lisztet ad. A szárazmalomnak egyre kevesebb hive van, betöltötte küldetését. Bár a presbitérium még ragaszkodik hozzá, a Szigetet már évekkel ezelőtt beültette szilvafákkal, s ez hozza most a jövedelmet. Az öreg szárazmalom már csak kását őröl. 1905-ben a Fonciere Biztosító Társaság az egyház szárazmalmát csak úgy fogadja el biztosításra, ha a mellette levő Uray-féle gőzmalom is ugyan-e társulatnál biztosíttatik tűz ellen. Egyedül nem

érték már. Megkérdezik, hogy az egyház a malmot nem adja-e el? A presbitérium nem-et mond, sőt kijelenti, hogy ha Fonciere biztosításra el nem fogadná, más társulatnál fogja azt biztosítani.

1907-ben a gondnok kérdést intéz a presbitériumhoz, hogy mi tévő legyen a malommal, mely az oly csekély jövedelmet ad, hogy a szükséges javításokat sem tudják belőle fedezni. A presbitérium áldozatok árán is fenntartja a kásmalmot. 1908-ban ismét elhangzik ez a kérdés, s ekkor a: Presbitérium a gondnokot, Szabó Benjámint és Bede Sándor presbitereket megbízza, hogy a malmot árverésen 15 nap alatt adják el.

Úgy látszik azonban, hogy ez nem sikerült, mert 1910. február 13-án még felolvasták Ehrenreichnek, Uray Zoltán malomtulajdonos mázsálójának beadványát, melyben a tőszélen tervezett útépitéshez követ kér, a malombérletre pedig ajánlatot tesz. (Évi 60 korona mellett bérletbe venné.) További irások már malomjövdelemről nem beszélnek. Egyetlen bejegyzéssel találkozunk még, de ez nagyon döntő: 1913. október 6-án a gondnok a gyűlésen a lebontott szárazmalomról beszél. Azt kéri, hogy a lebontott szárazmalom helyét a palánkokból rekeszttesse be az egyház. A gondnok ezen munka elvégeztetésére felhatalmazást nyert. A bekerített területet pedig nyílt árverésen a legtöbbet ígérőnek haszonbérbe kiadta. Még ugyanezen évben az egyház a Sziget nevű ingatlanából 600 négyszögöl területet a Tarpa és Vidéke Szövőháziipar céljára 3500 forintért a felsőbb egyházi hatóság beleegyezését kérve eladott. Ez a 600 ölnyi terület közvetlenül a magtár mellett (ma Tájház) terült el. A megmaradt területből a szövőipar céljára épült a munkaterem, a háta mögött pedig a tanítóknak mértek ki kertrészt, 5-5 diófával.

2. Takarékmagtár

A tarpai helytörténeti gyűjteménynek otthont adó, 1976-ban megnyitott "Tájház" a múlt század negyedik negyedében a református egyház takarékmagtáraként funkcionált. Amíg azonban a tarpai tanács és a termelőszövetkezet összefogásából megszületett a kiállítás, a kis emeletes épületnek egyéb funkciója is volt: kevesen tudják, hogy a trianoni békekötés után a beregszászi gimnázium Tarpára költözött (amiről a "Csonka" Beregi Református Egyházmegye Jegyzőkönyvének Sárospatakon 1922-ben kiadott kötete 28. oldalán olvashatunk), s a cseh uralom elől hazaköltözött diákoknak szolgált szálláshelyként, kollégiumként.

A valamikori magtár építésének hiteles története a következő: építése 1873. június 3-án kezdődött Bakcsi László esperes és Bede János gondnok idején, szintén a Sziget nevű területen, közel az egyház kettős szárazmalomához. Az építés 1874 október havában, Esze János gondnok és Faggyas István építtető gondnok idején fejeződött be. Az építési költség 2098 forint 15 krajcár-ra rúgott. Érdekes idézni, hogyan indokolták az egyházközség vezetői e nem kis költséggel létesített intézmény építésének szükségességét:

"Miként az anyagi jólét biztos alapja a szellemi, erkölcsi és vallásos tiszta fejlődésnek, emelkedésnek, úgy ellenben a nyomasztó szükség és szegénység elfojtója minden szépre, jóra, nemesre törekvésnek, a tudatlanságnak, durvaságnak, rossz érzelmeknek buján tenyésztője. Az emberi társaság ezen veszélyes ellenségeinek legyőzésükre, a megfogyatkozott szorultságba jutottaknak, az uzsorások megrontó túlságos kíváncsiságaitól lehető megmentésükre - a

belhivatalnokok eddig elé egyesek által teljesített díjaztatásuknak megváltásukra, minden egyházi fedeztetésüknek és az ingyen taníttathatásnak eszközösükre kikerülhetetlenül szükségessé lett egy egyházi takarékmagtárnak létesítése.

Ez a mai fülnek már szokatlan megfogalmazásban készült indoklás jelentős szociálpolitikai intézkedést tartalmaz. Irányeszméje a Filippi levél 2. részének 4. verse: "Ne nézze ki-kí a maga hasznát, hanem a másokét is."

A takarékmagtár működésének részletes szabályait is ismerjük:

Az egyházi takarékmagtár gyarapítása történhetett:

1. Önkéntes adakozás által;
2. Hozzájárulások révén;
3. Azáltal, hogy az alapítók neveit jegyzőkönyvbe írták, ők különös jogokkal is bírtak. Ezek:
 - a./ Elsőbbségük volt a magtárból való kölcsönzésnél;
 - b./ Joguk volt a magtár kezelőjét megválasztani, az évi számadásokat figyelemmel kíséreni, az évenkénti szaporítások kezelése felett örködni.

Szabályok:

1. A magtár kezelése:

A magtár felügyelője a lelkész. Ő a magtárt bármikor felmérheti, a számvitelekre gondját kiterjeszti.

2. A két kezelőnek kötelessége:

- a./ A tavasz kezdetével, a szószeréről történt felhívás után összeírják azokat, kik kölcsönzésre magukat bejelentik, s a jegyzéket a Bizottmánynak megbírálás végett betérjesztik.
- b./ Résztvesznek a kölcsönzők megválasztásukban,

- c./ Kimérik, kiosztják az életet,
- d./ Beszedik a kölcsönképpen elhordott életet,
- e./ A Bizottmány határozatait végrehajtják.

3. *A költsön adás elvei:*

1. Előnyt ad a szükség, a becsületetes életmód
2. Aki a magtár költsönére szorul, maga mellé kezeszt állítson
3. A kiköltsönzés szükség idején úgy arányosíttatik, hogy minél több szűkülő részesülhessen benne.
4. Aki a kitűzött őszi határidőre a költsönt önkéntesen ajánlott járulékával, szaporításával a magtárba be nem fizeti, vagy tisztátalan és romlott étellel áll elő, a költsön-vehatástól elutasíttatik.
5. Egy véka költsön egy negyedrészt ráadással pótoltatik, mintegy újbóli gyarapítási járulékával a magtár összegének szaporításául.
6. A kezelőknek apadása, elszórás fejében két száz-tóli számíttatik be. "

A magtárból való költsönzés kötelezvényi mintája a következő volt:

"Alant írott, mint az N.N. szám alatti tarpai lakos megismerem, hogy én a reformált egyházközség Takarékmagtárából felköltsönöztem és megbízott kezelőktől kiméretve által is vettem N.N. köből N.N. véka búzát, kétszerest, vagy tengerit, oly magam, utódaim, vagy hagyományosaim elkötelezése mellett, hogy a valósággal kivett és megjelölt életet jól száraz és megtisztált minőségben tartozom, vagy tartozandnak a magtár szaporítására járulandó pótlékkal együtt, a szabály értelmében e folyó N.N. esztendő szeptember ... napjáig, a kitűzendő időben vissza és megfizetni.

Melyet, ha pontosan elmulasztani tartanám, vagy nem teljesítenének, teljhatalmat adok, vagy adunk a magtári kezelőknek arra, hogy költsöntartozásomat, vagy tartozásunkat, a szaporítási járulékkal együtt, a legrövidebb szóper útján kifogásnak, vagy fellebbezésnek hely nem adatván - a város bírása által - rajtam, vagy utódaimon megvétethessék. Kiadtuk ennek biztosítására kezünk keresztvonásával megerősített kötelezvényemet, vagy kötelezvényünket.

Költ M. Tarpán N.N. hó ... napján N.N. esztendőben."

A takarékmagtár létesítéséhez az esperes és a gondnok 54/ családot kérdezett meg személyesen. A felajánlott termény kétszeres és tengeri volt. Véka, félvéka és negyedvéka mennyiségekben.

A megkérdezéskor:

1 véka kétszerest ajánlott:.....	27 család
2 véka kétszerest ajánlott:.....	37 család
3 véka kétszerest ajánlott:.....	4 család
4 véka kétszerest ajánlott:.....	8 család
5 véka kétszerest ajánlott:.....	1 család
6 véka kétszerest ajánlott:.....	1 család
fél véka kétszerest ajánlott:.....	108 család
negyed véka kétszerest ajánlott...	52 család

Tengeriből:

1 vékát ajánlott:.....	20 család
2 vékát ajánlott:.....	3 család
félvékát ajánlott:.....	36 család
negyedvékát ajánlott:.....	61 család
önkéntes ajánlatot tett:.....	358 család

A megajánlásokat be is adta az egyház magtárába:

Kétszeresből 1 vékát:.....	106 család
Kétszeresből 2 vékát:.....	28 család
Kétszeresből 3 vékát:.....	2 család
Kétszeresből 4 vékát:.....	5 család
Kétszeresből fél vékát:.....	80 család
Kétszeresből negyed vékát:.....	46 család

Tengeriből:

1 vékát beadott:.....	14 család
2 vékát beadott:.....	3 család
Félvékát adott:.....	24 család
Egynegyed vékát adott:.....	47 család
Ajánlatából csak részben adott:...	14 család
Híjjával és aljast adott:.....	1 család
Csak 7 icce tengerit adott:.....	<u>1 család</u>

Összesen :371 család

Nem adott:176 család

A takarékmagtár megszervezése, üzemeltetése, fenn tartása nem kis gondot adott az egyháznak. Éveken át mindig adódtak problémák. A lakosság egy része a költsönö kért életneműt nehezen fizette vissza, s bajt okoztak olykor a magtárkezelők is. Egy 1871-ben hozott egyháztanácsi határozat arról panaszskodik, hogy az egyházi magtár mostani állapota zavart és bonyolult helyzetet teremtett, e miatt a legerélyesebb intézkedést helyezték kilátásba. A takarékmagtár működésére vonatkozó néhány bejegyzés további gondokat is tükröz:

1875. október 17-én "a helyettes lelkész felhozza, hogy az egyházi takarékmagtárnak kezelője nincs. Az egyháztagoknál sok életmennyiség veszendőben van. Az egyháztaná-

csosokat gyors cselekvésre hívja fel! Esze Gábor és Szabó Tamás egyháztagek az egyháztanács által felszólítottattak a Hivatal elvállalására. Az egyháztagek minden kedden és pénteken fizethetnek."

Az 1876. január 8-án tartott gyűlés 6. száma alatt Deli Tamás h. lelkész arra hívta fel az egyháztanácsot, hogy az a magtári tartozások szigorú behajtásáról intézkedjen, nehogy a fáradságosan megalapított, de hanyag kezelés miatt a jónak indult intézmény megsemmisüljön. "Az egyháztanács teljesen magáévé tette az ügyet és három részre osztotta magát. Elhatározta, hogy folyó hó 10-én a magtári tartozások beexekválnak."

"1877 februárjában a magtárból 100 köböl éleket eladni határoztatik, hogy az iskolaépítés megcsonkított alap kiegészítettessék. A város pedig felszólítandó tartozása megfizetésére jegyzőkönyvi kivonat által. A magtári élet eladási ára 9 forintban állapítottatott meg."

A szárazmalmokból nyert vám is minden mennyiségben a magtárba került, ami mondhatatlanul sokat jelentett. Egy részét kikölcsönözték a helyi lakosságnak, más részét pedig eladták. Mód nyílt arra is, hogy a két magtárkezelő némi tiszteletdíjat, évi 8-8 forintot kapjon.

Nagyon figyelemre méltó az az adat, amelyet a magtárnaplóban olvashatunk:

Az 1872. évben a tőke és a kamat befizetésekből be-
vétel: 264.53

A 94 köböl háromnegyed véka árából bekerült: 664.30
együtt: 928.83 ft

1881. év végéig az egyház takarékmagtárának állása 504 köböl 2 és egynegyed véka élet (Magtárnapló bejegyzés 1882. jan. 10.). 1881-ben 154 család tartozása van nyilvántartva.

1883-ban március 4-én 4 oldalas kimutatás összegzi a kintmaradt életmennyiséget és az adósok névsorát:

Az első lapon 410 véka, a másodikon 383 véka, a harmadikon 307 véka, a negyediken 39 véka és egynegyed. Összesen: 1140 véka, azaz kétszáznyolcvanöt köből élet van feltüntetve. Mivel e tartozásokat behajtani elszegényedés miatt nem lehetett, az egyháztanács azokat elengedte.

3. Kőbánya

A földtörténeti érdekességű "Nagyhegy" közvetlenül az országhatár mellett emelkedik ki a Beregi síkságból. Legmagasabb pontja 164 méter, de ez csak a tengerszint feletti magasságot jelöli: a környezethez mérve legkiemelkedőbb csúcsa alig magasabb, mint a tarpai templom tornya! A Bergrészász környéki vulkanikus hegyek nyúlványaként számon tartott hegy piroxén andezitből álló tömege már a múlt század közepe óta több kőbányának adott helyet, ahol magának a városnak, az egyháznak, sőt magánembereknek is volt saját bányája. E dolgozatban csupán az egyházi kezelésű kőbánya létesítéséről és működéséről számolok be egészen annak 1916-ban történt bezárásáig.

A bányák történetéről legtöbbet az egyházközség presbiteri jegyzőkönyveiből tudhatunk meg, hiszen ide minden jelentős eseményről bejegyzést tettek, különösen ha az egyházat anyagilag is érintő dolgokról volt szó. A bánya megnyitása új korszakot jelentett mind a község (ill. akkor még város), mind pedig az egyház életében. Mint láttuk, a múlt század végére az egyházpénztár a malomok jövedelmének csökkenése miatt alaposan megcsappant, így új bevételi források felkutatása vált szükségessé.

Simon Andor elbeszélése szerint a filoxéra elpusztítván a tarpai szőlőket, végre nagynehezen elhatározta magát a presbitérium az 1894-95. esztendőben, hogy a hegyen levő bányát megnyitja. Olyan kőbánya volt ez, amelyből valószínűleg bányászni lehetett a pénzt.

Az egyházközség jegyzőkönyveiből mintegy 20 esztendőt kell átlapoznunk, hogy betekintést nyerve a bányaművelésbe megállapítsuk, hogy ez a döntés - a bányanyitás - nagy áldást jelentett a beregi tractus eddig legnépesebb egyházának az életében. Az egyház háztartása gazdag lett: míg a megnyitást megelőző években csaknem deficitessé volt az egyház, vagy csak néhány forint maradvány volt év végén, 1896. január 1-én a pénztári maradvány helyére ezt írhatta a gondnok: maradvány 1491 frt és 38 krajcár! Ifj. Simon Károly egyházgondnokságában már nagy kasszasikerrel zár évről évre a gondnoki napló. Lássuk ezeket szép rendben:

1894. október 15-én az első pontban: "lelkész és gondnok előterjeszti, hogy a szatmári királyi folyamóri hivatal, illetve annak munkavezető mérnöke személyesen jelent meg, s kérte fel őket, hogy a kisipari parteródításához szükséges mintegy 200 öl követ hajlandó volna az egyházi előljáróság bányájából szállítani, ha az egyházi előljáróság is hajlandó lenne a még szükséges földelési munkát mielőbb elvégeztetni és elkötelezi magát arra szerződésileg, hogy a kérdéses mennyiségű követ annak ölit 7 frt 20 krajcárjával számítva kitermeli s még az év folyamán átadja. Ugyancsak nevezett mérnök úr azon ígéretét is előterjeszti, hogy a kedvező válasz esetén a később Tivadarhoz, és Jándhoz szükséges kőmennyiséget is az egyháztól fogja a folyamammérnöki hivatal beszerezni.

Presbitérium belátva azt, hogy az egyháznak esetleg több éven át is, de legközelebb a jelen évben mily tetemes haszna lenne a kérdéses vállalatától, elhatározza, hogy még a hiányzó földkiemelési munkálatot már a jövőhéten teljes erővel megindítja, s ha az idő kedvez, minél előbb be is végzi. Megbizzza azért gondnokot, hogy nevezett munkát, az egyház tagjaival, már a jövő kedden, azaz október 19-én, egyházi közmunkába vegye fogamatba, bevégezés esetén a bányát azonnal nyitassa meg. Elkötelezi ugyanakkor presbitérium tagjait, hogy a munkánál, a felügyeleten, a szükséges intézkedések megtételében a gondnoknak lelkiismeretes pontossággal segédkezzenek, lelkészt pedig felkéri, hogy a híveket a szükségmunkák megtételére szószékről hívja fel, buzdítsa. ~

1984. október 28-án Simon Károly gondnok jelenti, hogy: "a királyi folyamemnök úrral a 200 öl kő kitermelésére vonatkozólag az ideiglenes szerződést megkötötte és 100 ft előleget fel is vett. Tudomására hozza egyszersmind, hogy csak azon esetben kapja meg az egyház a lelkész közbenjárására megígért 7 forint 50 krajcárt egy öl kőért, ha november 1-ére a földmunka teljesen rendben s 10 öl kő kitermelve lesz. Kéri azért presbitériumot, hogy az egyház híveinek kirendelésénél teljes buzgóságot fejtsen ki.

Presbitérium belátva az egyházat érdeklő anyagi hasznót, felelősség mellett elkötelezi minden egyes tagját segédkezésre. Ugyanakkor kimondja, hogy egy gyalog napszám 50 krajcár, egy igás napszám 1.60 krajcár, kik a kirendelt időben a bányában meg nem jelennének, rajtok ezen napszám-pénzek végrehajtás útján is bevétessenek. ~

1895. jan. 15-én a 3. szám alatt a gondnok előterjeszti:

"Bánya-felügyelőül VARGA ISTVÁN presbitert egyhangúlag válasszák meg, s tiszteletdíját pedig egyelőre minden öl után 10 krajcárban állapítsák meg."

1895. július 14. Az egyház gondnoka tudomására hozza a presbitériumnak, hogy a királyi kincstár részére a jándi kanyar töltéshez 100 öl kő kihordását 25 frt-ért a helyszínen kirakva felvállalta, s kéri ezen intézkedésének jóváhagyását és a kihordáskor a presbitérium közreműködését.

"Midőn a presbitérium tudomásul veszi s helyesli a gondnok intézkedését, egyszersmind felhatalmazza arra, hogy a rendszeresen megkötendő szerződést annak idején, a királyi folyammérnöki hivatal részére a presbitérium nevében állítsa ki, írja alá, igéri egyszersmind a presbitérium a kő kihordásakor a maga odaadó támogatását."

1896. január 26. "Az egyház gondnoka előterjeszti, hogy a volt gondnoktól átvett 35 egynegyedöl követ már eladta. Kéri presbitériumot intézkedjen arra nézve, hogy miveltesse-e a bányában továbbra is a követ?"

Az egyháztanács a bánya művelését, illetve a kőfejtést továbbra is folytatni határozza, ugyanakkor elrendeli, hogy a jövőre nézve, a bányászok legszigorúbb felügyelet alá vétessenek, hogy a követ fel 1, legfeljebb 2 öles csomókba rakják össze, külön falazással minden csomót. Gondoskodjon a gondnok a bánya előtt egy korlát felállításáról, hogy senki a követ éjjel, vagy vasárnap a bányából ne vihesse."

1896. december 13. Az egyháztanács gondnoka tudomására hozza a presbitériumnak, hogy a kincstár részére a tivadari partműhöz 50 öl követ 7 frt 50 krajcárjával a kincstári megbízott mérnök úrnak eladott; kéri az eladás hely-

benhagyását.

"Presbitérium az eladást helybenhagyja. A két öl kő rágást csak akkor adjon, ha a kirakodásnál erre feltétlenül szükség lesz."

1899-ben ismét megkérdezi az akkori gondnok, hogy folytassa-e a bányaművelést? A lelkesz előterjeszti, hogy a jándi határban a Tiszapart erősítéséhez mintegy 330 öl kő kellene. Felhívja presbitériumot, hogy nyilatkozzon arra nézve, belemegy-e az egyház ebbe a vállalkozásba?

Presbitérium egyhangúlag azt határozza, hogy ezen vállalatba nem bocsátkozik, követ is a bányából csak úgy hajlandó adni bárkinek, - így a kincstárnak is -, ha vevő a követ a helyszínen átveszi, vagy a kifizetésre magát írásban elkötelezi."

1900. július 1. Madai Károly felemlíti, hogy néhány ember új bányát nyitott a hegyen s a saját szükségletükre követ termelnek, őt kérték fel, hogy az egyháztól engedélyt nyerjen ki arra, hogy a követ - mivel nekik külön bejáratuk nincs - az egyház által készített lejárón hordhassák le.

Tekintettel a kitermelt kő csekély mennyiségére presbitérium megengedi a kő lehordását a saját bányájából levezető úton, de megjegyzi, hogy a jövőben, ha a bányájukat mivelni akarják, külön lejáratról gondoskodjanak.

1901. május 19-én a kincstár az 50 öl kőből csak 17 és fél ölet talált elsőrendű minőségnek, a többi kő apró és ezért értéktelenebb. Ezt az egyház ölenként 1 koronával olcsóbban adja a kincstárnak.

1902. március 8-án az egyházgondnok jelenti, hogy a kőbányánál a földhordás nem egyenletesen történik, s intézkedést kér.

Presbitérium elkötelezi az illetőket, kiknek igavonó jószáguk van, s kötelességüket elmulasztották, hogy a bányamunkára haladéktalanul kiálljanak, a bányaugyek végzését pedig egy bizottság végzi a gondnok mellett, névszerint: Szabó Benjámin, Simon József, Madai Károly és Debreceni András. "

1905. szeptember 24-én "tárgyaltatott, hogy Madai Károly főbíró az egyháztanácsot kérte, hogy a készitendő vicinális út kiépítésére az egyház adjon követ mérsékelt áron.

Presbitérium határozza, hogy a bánya piacon levő mintegy 35 öl aprókövet e célra a városnak a termelési árban átadja, további szükségletre a termelési áron felül 3 korona díj mellett önként, idegen községnek csak rendes, meghatározott áron. "

1910. okt. 16-án "Gondnok jelenti, hogy a folyammérnök az egyház bányájából 350 öl követ szándékozik vásárolni, a kő ára felől értesítést kér.

Határozat: az egyház bányájából a jövőben bekövetkező építések miatt mintegy 50-60 öl adható ki, válogatlanul ölet 18 koronáért számítva. Egyben utasítja presbitérium a Gazdasági Bizottságot a bánya földterületének további művelésére. "

Az 1912. évi bányaszámadási vizsgálat szerint a főkönyvbe bevezetett bevételen kívül maradt az 1912. év végén 26 és egynegyed öl kő, mely a jövő 1913. évi bányaszámadásnak az alapját képezi. 1913. február 16-án a "gondnok előterjeszti, hogy Márton Ferenc bányász kórházi költségét a jegyzői hivatal az egyháztól kéri, mint munkaadótól, intézkedést kér:

Presbitérium a mintegy 27 korona kórházi költséget - bár nem jogos a követelés az egyházon - minthogy Márton Ferenc a sérülését munkán kívül szerezte

- kegyelemből - a kórházi költségét a gondnok által kifizetteti. Ugyanakkor 3. szám alatt tárgyalattott Bede Benjámint volt gondnok ügye, ki az egyház bányájában kitermelt kőmennyiségből 2 öl kőről nem tud elszámolni. Presbitérium a 2 öl követ Bede Benjámint terhére írja, s kimondja, hogy ezután csak is készpénz fizetés mellett adhat követ, nem pedig előlegre."

1915. január 9. A 2/c pont alatt olvashatjuk: "1914-ben a kőbányában kitermelt kő 139 öl. Múlt évi 15 öllel 154 öl. Tiszta jövedelem a bányászoktól levont 10 koronával együtt 1282 korona és 03 fillér és 20 egész háromnegyed öl kő kitermelve, tehermentesen a helyszínen."

1916. január 8-án a kőbánya számadása a következő eredménnyel záratik le: "A múltévi kitermelt kő az évvégén 20 egész háromnegyed öl volt tisztán, tehermentesen. Ebből az 1915. évben eladatott, részben az egyház céljára, és a bányafelügyelőnek kiadatott 8 egész egynegyed öl, maradt tisztán és tehermentesen 12 egész és egyfél öl." De ekkor már a drágaság miatt 1 öl kő ára 30 korona.

1916 május 14-én a presbitérium kimondja: "A bányaművelest, míg a körülmények változnak, be kell szüntetni."

A szépnak induló századeleji fellendülés tehát a háború miatt szomorú végre jutott.

Felhasznált források

1. Simon Andor: A tarpai ref. egyház, s Tarpa nagyközség története rövid vázlatban. Miskolc, 1918. 20 p. (Kézirat)
2. Kuknyó János: A tarpai Nagy-hegy és térségének természeti viszonyai. In: Találkozás Bereggel. Szerk.: Mező András. Vásárosnamény, 1978.
3. Szabó Gyula: A tarpai szárazmalmok egyházi és magántulajdonban. In: Esze Tamás Népe. XI. évf. (1984) 10-14. sz.
4. A "Csonka" Beregi Református Egyházmegye Jegyzőkönyve. Sárospatak, 1922.
5. A Református Egyház javainak összeírása. Tiszántúli Ref. Egyházkerületi Levéltár (Debrecen) I.1.s.1. Tarpai Ref. Egyház javai
6. A II. József-féle I. katonai felmérés térképe. Tarpa. In: Páll István: Tarpa, műemlékek. Budapest, 1984. (Tájak, korok, múzeumok kiskönyvtára 159. sz.)
7. A tarpai ref. egyház presbitériomának jegyzőkönyvei. Tarpa, ref. egyház irattára
8. A tarpai ref. egyházközség gondnoki számadása (1858-1876.). Tarpa, ref. egyház irattára
9. II. darabja a Mezőtarpai Helv. Hitv. consistoriális gyűlésnek 1858-1882-ig.
10. A Beregi E. Ref. Egyházmegye Jegyzőkönyvei 1899-1901. Beregszász.
11. Protokollum III. k. 1882-1915. nov 28-ig. Tarpa, ref. egyház irattára



A Tokai-féle szárazmalom helyreállítása

A SIMON CSALÁD MALMAI

Mielőtt a Simon család malmainak részletesebb ismertetésébe kezdenék, szeretném bemutatni ezt a családot. Azért fontos ez, hogy pontosítani tudjuk azt a tevékenységet, amellyel ez a család - a legrégibb időkől kezdve - a közjót szolgálta. A Simon család valamennyi tagja tarpai eredetű. Az egykori mezőváros gazdasági életében vezető szerepet töltött be. Az egyházközség I. sz. anyakönyvében találjuk annak a Simon Károlynak a nevét, aki a malmok építője volt. Ez a Simon Károly 1813 novemberében született az akkori Hajnal utca 187. szám alatt. 1837. február hó másodikán nősült először. Az anyakönyvben ezt a bejegyzést találjuk: "Özv. Simon Józsefné fia, Károly, esketődött össze özv. Belényesi Péter leányával Klárával. Tanúk voltak, Bárfi József, és Sándor József." Ebből a házasságból gyermekeik születtek, a későbbiekben fontos lesz ez. Belényesi Klára ugyanis fiatalon elhalálozott. Simon Károly birtokos 42 éves korában 1855. okt. 11-én újból megnősült és feleségül vette Hegyi Zsigmond 25 éves özvegyét Szabó Ágnest. Ebből a házasságból született ifj. Simon Károly 1857. február 13-án, akinek a felesége Rácz Rozália lett.

Ifj. Simon Károly és Rácz Rozália gyermeke volt Simon György, aki 1888 június 5-én született és feleségül vette Papp Ilonát. Ennek a házaspárnak gyermekei közül ketten itt élnek a községben, valamint egyik unokája az ősi Simon portán, mely portának a melléképületei még mindig a régiek.

Meg kell említenem Simon György elsőszülöttjé-

nek, *özv. Debreceni Imréné Simon Margit* (született 1912. május 1-én) nevét, mert ő az, aki nagyatyjának és feljebbvaló ősének birtokokmányait egy zárható régi ládában a mai napig megőrizte, és volt szíves rendelkezéseimre bocsátani. Éppen ezért elsőnek az ő visszaemlékezéseit szeretném leírni.

Az általa elhangzottak a következők:

Nagyapám Simon Károly volt, két malma is volt neki. Az egyik a szárazmalom olajütővel és borprésszel, a másik a szélmalom. A szárazmalom a Guti József és Paládi Béla mai lakása helyén, a mai Kölcsei utcában (Hajnal u.) volt. Volt ott egy kis szoros is, úgy hívták, hogy Malomszoros. Az egyik hugom férjhez ment Dédába (ma a Szovjetunióhoz tartozik), és a malom az osztzkodáskor neki jutott. Ő szerelte le, néhány darabját pedig Gyurka öcsém használta fel. A malomban búzát és minden mást őrtek. Váradi Lajos meg az apja évtizedekig volt ott molnár. A malom körül cselédlakások is voltak. Három család is lakott ott, mindenkinek jutott egy-egy szoba, konyha. Én csak arra emlékszem, hogy a teteje faszindely volt, oldalai pedig vályogból készültek. Sokáig, legtovább ez a szárazmalom üzemelt, még a II. világháború alatt is. Egy-lisztre ment benne minden, az őrlés ára egy köpéce 1/8 véka vám volt.

özv. Debreceni Imréné úgy emlegette ezt a malmot, hogy a *nagyapám malma*. Szerencsére pontos adatokkal rendelkezünk a "Földeimnek összeírása" című lapról, mely 1887. május 5-én készült. Ezért tudjuk, hogy ezt a malmot - sok más birtokkal együtt - ifj. Simon Károly és *özv. Debreceni Imréné id. Simon Károlytól* örökölte. Id. Simon Károly 74 éves korában a családjá számára végrendelkezett.

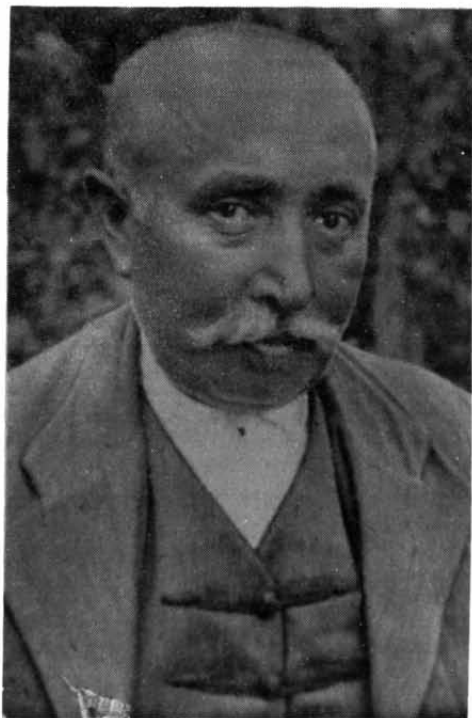
Ennek szövege a következő:

Össeirtam minden birtokomat és el is osztottam az Gyerme-
keim között ahogy fenteb megvan Osztvá hogyha hirtelen
halálom történnék is aszerint Oszassanak meg. Az belsőség
pedig az amin lakom az Maradjon úgy Károly fijamnak min-
den rajta található Épületekkel és az Szárazmalom hozzá-
való épületekkel együtt az Szél Malom pedig Közösbe fele-
részbe Károlyé, felrészbe pedig Joska és Ferenczt onokámé.
A Kis Utcai telek pedig jósef és Ferenczt onokámé minden
rajtalevő Épületekkel együtt, mivel már Eszter onokámnak
adtam 200 azaz kétszáz forintot Telekjusba. Ami pénzem a
Bankba Beregszászba aból Rozi jányomnak megyen 1000 azaz
ezer forint. Ágnes jányomnak szinte 1000 azaz ezer Fo-
rint. Julka jányom mivel már adtam néki 310 azaz három-
száztíz forintot még azonfelül kapjon még 300 azaz három-
száz forintot oébe, az mi még felesleges pénz lesz, öten
osztózzanak meg rajta.

Az ingóságból Károly fijamnak maradjon két vasas szekér
négy ló és két ökör és két tehén bornyastól, ha lesz. Az
többin osztózzanak Károly Rozi és Ágnes. Ami halálom után
Sertés lesz felerészben Károlyé legyen, felén pedig öten
osztózzanak. Hogy ezeket így kívántam elosztani és köve-
telem, hogy ezeket megtartsák. Atyai Kegyeletből megosz-
totam az 1887 dik Év május 5 dikén

Simon Károly mk.

Ebben a végrendeletben még 65 különböző helyeken
fekvő földterület elosztásáról rendelkezik, amit azonban
- mivel témakörünkhöz nem tartozik - nem sorolok fel. Ifj
Simon Károly halála után fia *Simon György örökölte a szá-
razmalmot.*



A malomtulajdonos unoka: Simon György

Simon György is – híven elődeihez – a közjót szolgálta. Régi cselédei úgy emlékeznek rá vissza, mint aki "igazi földművelő földesúr volt, aki mindenkivel tisztességesen beszélt". Noha gazdag volt, mégis szeretett maga-

ráncolta bőgatyában járni. Együtt evett cselédeivel. Közmegebcsülésnek örvendett az egész közösségben.

Papp Béla 66 éves, Széchenyi köz 5. szám alatti lakos szülei, mint cselédek évekig laktak a Simon-féle molnárház egyik szoba-konyhás lakásában. Így emlékezik vissza gyermekkorára:

Ennek a Simon György úrnak három malma volt Tarpán, valamint öt telkes háza, százhusz kataszterihold földje, öt darab szőlője borházzal, amely szőlő és borház a tarpai szőlőhegyen még mindig megvan. Én szüleimmel 1925-től 1931-ig ott laktam mint gyerek. A szárazmalomra is jól emlékszem. Előbb náddal volt fedve a keringője. Mint gyerekek kihúzgáltuk a nádszálakat, mert a vadméh beleköltözött, de mi szerettük a vad sárga mézet. Azután még az én gyerekkoromban fazsindellyel fedte be Váradi Lajos, aki szintén nála lakott. De arra határozottan emlékszem, hogy korábban nádfedeles volt. Ez a malom nemcsak őrölt, nemcsak olajat pörkölt hanem szőlőjét is a város nagyrésze ott préselte. Így volt ez megszerkesztve. Pontosan előttem van, hiszen ott töltöttem gyermek éveimet. Arra is emlékszem, hogy a szárazmalom prése nyolc méter hosszú, hatvan cm átmérőjű, vastag gerenda volt. Annak a végén srófmenetes fán csüngött egy négy mázsás hordókő. Azt mindig tekerték feljebb-lejjebb, hogy ne érje a földet. Éjjelre is otthagyták és az magától préselt állandóan.

1. Szárazmalom

A szárazmalom bemutatását Papp Béla visszaemlékezéseivel kezdjük:

A malom alkatrészei a következők voltak: A keringő középső részén hatalmas, függőleges *faárbóc*, ami alul *farönkön* forgott. Felül, a tetőzet alatt *fagyűrű* közt forgott. Ennek a 10 méter hosszú, 30 cm vastag oszlopnak az aljához voltak erősítve a szétágazó *gerendák*, amelyek között beistrángolták a lovakat, vagy bejármozták a két nagyszarvú, magyar fajta fehér ökröt. Simon Urnak 4 ilyen ökre is volt abban az időben, még a nevükre is emlékszem: Csákó, Szilaj, Gyöngyös és Bogár. A lovak nevei pedig a következők voltak: Pengő, Csillag, Rabló és Betyár. Az én dolgom az volt, hogy a katlan üstjén főzzem a krumplit a sertéseknek és kasita számra öntöttem eléjük a csöves tengerit. A szétágazó gerendákról fölfelé *szarufa oszlopok* erősítették a keringő körbeforgó nagy kerekét, amely közé be volt fogva az állat. Rácsos fafogú kerekék voltak s a kő meghajtására szolgáltak. Öt kerék és öt pároskő működött, de amelyik nem volt szükséges, azt ki lehetett kapcsolni. De egyszerre is bírt működni. Minden kerék mellett volt egy 80-60 cm-es átmérőjű kis ajtó, ezen be lehetett járni a keringőből a malomba, ha valami akadály nem volt a garatnál. A molnárházban laktak a szüleim, alól pedig egy másik bedolgozó lakó. A molárnak saját lakása volt a közelben, az még mindig megvan. A keringőben az ökröknek mindig azt mondták: "Ne, ide!" - ami azt jelentette: balra. Mindig csak balra húzta a nagy kereket.

A Simon-féle szárazmalomba idegenek is nagy számmal jártak. Simon úr híres ember volt. Ismerték az egész megyében. Nagy összeköttetésekkel rendelkezett. Még Szatmár távoli részeiből is eljöttek, illetve elhozták az őrölni valót. Míg a gabonát őrölték, míg elkészítette a molnár, addig Simon úr vendégszerető házában beszélgettek az idegenek. De özvegy Hegyi Miklósné Bede Eteika, 75 éves, Petőfi utca 28. szám alatti lakos, aki rokoni kapcsolatban állott Simon Károllyal, még azt is tudni véli - mert így hallotta édesanyjától - hogy Simon Károly, illetve Simon György malmába azért is jöttek az idegenek, mert ott olajat ütöttek. Ősszel már hozták a forgót és megkezdődött a munka. Simon Károly nagyon gazdag ember volt. Egyszer azt mondta a családjának: "Hogyha én bele nem mentem volna az Uray-féle gőzmalomba, ma félvékással mérhetném néktek a pénzt!" A gőzmalom üzemeltetését azonban nem bírták. Uray megbukott és a gőzmalmot Simon Károllyal együtt eladták.

Hegyi Miklósné úgy emlékszik vissza, hogy nagyforgalmú hely volt a Simon-malom. Szatmárcsekéről, Milotáról, Kóródról és más távoli helyekről is idejártak.

Zeke Miklósné, mint gyerek, a nagyapjával járt oda a malomba őrni.

Nagyapámnak ökre volt (magyar marha), és ű azt fogta be. De ha valakinek nem volt szarvasjószága, az öreg Simon úr lovát is befoghatták, mert az mindenkin segített. A Simon-féle malomba inkább idegenek jártak. Amit itt őrtek, az jóízű kenyér volt. Három szitán szitáltuk át. Én mint gyerek kis sámliról szitáltam a lisztet. Az első szita az ritka volt, ezen csak a korpa maradt. A második az sűrvesebb volt, ezen még ott volt, amit az első otthagytott. A harmadik szitából már nem jött át csak a legszine. Ez volt a finom liszt, tésztának való. Fátyolszita volt ennek a neve.

Ezt azonban észrevételeznünk kell azt a tényt, hogy az örökösödő id. Simon Károly végrendelete abban az értelemben, ahogyan ő meghagyta, valamilyen oknál fogva nem úgy teljesedett. A végrendelet vonatkozó mondata így hangzik: "Az belsőség pedig, az amin lakom, az maradjon úgy Károly fiamnak minden rajta található Épületekkel és az Száraz Malom hozzávaló épületekkel együtt." Hogy milyen problémák merülhettek fel id. Simon Károly gyermekei, pontosabban ifj. Simon Károly és Simon Julianna között, atyjuk halála után, azt nem tudjuk. A malom csak úgy lehetett ifj. Simon Károlyé, hogy testvére részét is megváltotta. *Szabó Gáborné, született Simon Jolán* ny. tanítónő Kossuth u. 73. szám alatti lakos (ifj Simon Károly unokája) birtokában van egy viaszpecsétetes öröklevél, amelynek tartalma a nagyapja és annak nőtestvére: Simon Julis (özv. Ficze Imréné) megegyezését tartalmazza. Ezt az öröklevélet olvastam és ismerem - mivel tárgyunkhoz tartozik - szóról szóra, az ő jelenlétükben leírtam. Ennek tartalma így hangzik:

Alább is megírt tarpai lakos Simon Juliánna, özv. Ficze Imréné megismerem, miszerint Tarpa városában levő azon közös szárazmalomból engem illetett fele részt - melynek felét Simon Károly testvérem birja - a mai napon által adtam 200 azaz kettőszáz pengőforintért ugyancsak említett Simon Károly testvéremnek. Mely vételért hiány nélkül fel is vevén ezennel a nevezett malombeli részemmet vevőnek örökös birtokába által adom és resignálom szabad rendelkezése alá, én pedig minden további hozzávaló és lehető jogomról végképpen lemondok. Melynek erejére kiadtam ezen saját nevem aláírójával

megegerősített örök átadási leveletem. Kelt Tarpán
szeptember 12. 1855.

Előttünk: Kopóts Imre mk	Simon Julis Kt
Rácz Mihály mk	özv. Ficze Imréné
Székely József	
k. jegyző.	

Nem kell tovább magyaráznunk azt a tényt, hogy a száraz-
malom felerésze nem kettőszáz pengőforintot ért. Vitás
ügyről lehetett szó, amit a testvérek ezzel az összeggel
rendeztek.

2. Szélmalom

A szélmalmot az *irottványra* építették. Irottványnak
nevezzük azokat a földterületeket, amelyek a települések-
hez tartoznak, de nem voltak művelve a régi időkben. Ezek
úgy jöttek létre, hogy a nagyobb gazdák, akiknek tehetsé-
gük volt a nagyobb méretű gazdálkodáshoz és kellő felsze-
reléssel is rendelkeztek, kimentek a község végére, ott
5-6 hold földet művelni kezdtek. Körülsáncolták, később
pedig telekkönyvezték is ezt nekik. Néhány tehetős család
neveit megemlítem, akik ilyen irottványokat nyertek. A Si-
mon, Belényesi, Rácz, Esze és Balogh irottványok voltak a
jelentősek. A felszabadulást követően ezeket az irottvá-
nyokat is kiosztották telekhelyeknek. Simon Károly szél-
malma is az irottványon épült, amely már az ő tulajdona
volt. Ez a Bugyi-szoroson túl, az erdőnél volt, ma Arany
János u. A Bugyi-szoroson kellett kimenni a szélmalomhoz.
Régen is a Bugyi-szoros volt a csorda ki- és bejárata, ott
járt ki a liba is a Péterkére. Ezt a libalegelőt azért
hívták Péterkének, mert akkor ott egy Péter nevű ember

volt a libapásztor, mert Simon birtokosnak külön volt libapásztora is.

A szélmalom alapját téglából készítették. Nagy építmény volt. Papp Béla édesapja 1900-tól molnár volt a szélmalomban. Ezermeister volt. Édesapja munkájából még mindig őriz egy pár darabot, így egy esztergályozott asztalt, nyújtótáblát, mangurlót és egy ládát. Volt a falu végen egy nagy tó, innen vetették a téglát, amelyből a szélmalom is készült. Minden téglán rajta domborodott egy nagy S és egy nagy K betű, ez volt Simon Károly monogramja. A Rákóczi-féle ház is állítólag ezekből a téglákból épült.

A szélmalom a molnárlakással sánccal volt egybe kerítve. A sánc be volt ültetve lediciával, kökénybokrokkal, galagonyával, bocfával és bodzafával. Azon keresztül menni semmiféle állat, sőt tolvaj sem tudott. A kapu pedig egy-egy kivájt fából volt tövistől együtt.

A ma élő öregemberek szívesen és szeretettel emlékeznek a Simon-féle szélmalomra. *Legidősebb Szász Sándor*, 89 éves Rákóczi u. 31. szám alatti lakos (ma ő a legöregebb a községben) a következőket mondta:

A Bugyi-szoroson, az erdőnél, az írottványon volt a Simon-féle szélmalma. De nem vált be, mert csak akkor tudtak őrni, ha fújt a szél. Tiszta téglából volt az a hatalmas építmény, jól csinálta azt meg az öreg Simon. Sokszor leszedte a szél a ponyvát a vitorláról. Az volt a baj, hogy szél nem mindig vót. Nagy vót rajta a vitorla, csak erős széllal bírt menni. Úgy emlékszem, hogy még az első világháború előtt elbontotta Simon gazda. A tégláiból nagy házat csinált itt a piacon belőle. Ma is megvan.

Csapó Károly, 83 éves, Esze Tamás u. 33. szám alatti lakos, kovácsmeister az előbbieket megerősíti:

A szélmalom az irottványon volt, ott a Bugyi-szorosnál. Ott volt két cselédház is. Én még jártam ott. A terület, az egész szélmalom kőkényfával körül volt sáncolva. Én 1910-ben elmentem csizmadia inasnak, mert először azt a szakmát tanultam, akkor még megvolt a szélmalom, de 1913-ban, amikor hazajöttem, már nem volt meg csak az alapja. Jól emlékszem erre. Itten körül bonthatta el Simon úr, 1910-ben, vagy valamivel azután.

Özvegy Debreceni Imréné Simon Margit, Simon Károly ma is élő unokája a szélmalomról a következőket mondta:

Az irottványon csinálták. A szélmalom a bugyi szorosnál volt, az erdőnél. Alapja téglából volt csinálva. Édesapám Simon György, Károly fia 1910-ben nősült, aztán már nem-sokára lebontotta. Tégláit felhordta a piacra és ott csinált belőle két nagy házat. Az egyikben ma Jolán hugom lakik (Szabó Gáborné, Simon Jolán), a másikban pedig az Áfész irodái vannak. A szélmalomnál is volt cselédlakás, molnár is volt, de annak a nevére én már nem emlékszem. Kb. 1911-ben bontotta el édesapám.

Ugyanezt nyilatkozta Simon Károly másik unokája, Szabó Gáborné, született Simon Jolán, aki jelenleg is abban a házban lakik, amit édesapja, Simon György a szélmalom tégláiból épített.

A szélmalmot, mint azt már id. Simon Károly végrendeletéből tudjuk, csak felerészben örökölte ifj. Simon Károly, a másik fele, mint olvastuk: Terencz és Joska onokámé legyen. Erre azért térek ki, mert ittt is voltak problémák. Egy hivatalos adás-vételi szerződésben a következőkről van szó:

Adás-vevési szerződés, mely egyrészről Simon Ferencz, mint néhai Simon József utóda, tarpai lakos, mint eladó, másrészről pedig ifj. Simon Károly m-tarpai lakos mint vevő, között alulírt napon a következő feltételek alatt kötött: Fent nevezett eladó eladja ezennel örökre és visszavonhatatlanul M-Tarpa község számu telekkönyvében K szám alatt felvett s nagyapja idős Simon Károlytól örökölt szélmalombeli összes illetőségét szavatosság mellett 70 frt. azaz hetven forint osztrák értékben kialkudott árért ifj Simon Károly mezőtarpai lakosnak

Az eladó feljogosítja a vevőt, hogy tulajdoni jogát telekkönyvileg bekebeleztesse.

Kelt Mezőtarpán 18.....

Előttünk:

Szendrey Lajos

Szabó Károly

mint tanúk

Simon Ferencz

eladó

Simon Károly sk

vevő

E jogi megformulázás értelmében Ferencz unoka eladta részét Simon Károlynak. Nincs viszont adatunk arról, hogy "Joska onoka" részével mi történt? Tény azonban, hogy ifj. Simon Károly halála után fia, Simon György tulajdona lett.

Kutatásaim során kezembe került özv. Debreceni Imréné, született Simon Margit által őrzött füzet, melyet nagyapja, Simon Károly kézzel írt. Címe: "A kigyósi szélmalomról számadási jegyzékek." A Tarpán lakó Simon családnak tehát Kigyóson is volt egy szélmalma, amelyet Téglai József tarpai lakossal közösen bírt.

Igazat kell adni Papp Béla adatszolgáltatónak, hogy Simon úrnak - ahogy ő mondotta - három malma volt. Ez egy-

ben azt is jelenti, hogy Tarpa mezővárosban csaknem egyidőben, ilyen vagy olyan feltételek mellett hat malom is üzemelt. Nem számítva ebbe a két vizimalmot, amelyekről később szölok.

Ez a számadási jegyzékfüzet 12 oldalból áll és 78 kiadási tételt tartalmaz. Ennek lényege az, hogy Téglí József és Simon Károly az 1870. február 27-én kelt szerződés értelmében szélmalmot építettek úgy, hogy a szélmalom kettőharmad része Téglí Józsefé, egyharmad része pedig Simon Károlyé volt. Ez a szélmalom azonban nem volt jövedelmező. A számadási jegyzék egyik oldalán ezt a beírást találjuk:

Az 1871. év február 11-én tartott számadás szerint az eddigi összes költség teszen hatezerhét-százhatvanöt forintot. Ezen összegbe eddig fizetett Simon Károly ur kétezkereszt-százötvenöt forintot és visszafizetni való mutatkozik száznyolcvankét forint hetvenkétkrajcár Simon Károly részire Téglí József urtól, mivel ezen 187.72 -vel többet fizetett harmadánál.

Hogy ezen számadás valósággal így történt bizonyítom Téglí József névaláíró Tóth János.

Feltehetőleg Téglí József nem bírt kellő vagyonnal, mert Simon Károly által vezetett számadási jegyzékben gyakran találunk ilyen bejegyzéseket: "Téglí Józsefnek adtam 585 ft-ot"; "Ismét Téglí Józsefnek 300 ft-ot"; "Munkácson vasért adtam 310 ft 77 kr-t"; stb. Sok más egyébbel együtt csak az első lapon 1820 ft és 69 kr a kiadás!

1872. december 1-én, amikor összeszámolták a szélmalom építésére kiadott összeget, Simon Károly szükségesnek látta, hogy Téglí József tegyen egy olyan nyilatkozatot,

hogy perutat nem kísérel meg. Változás mégis történt, ugyanis Téglí József meghalt.

Téglí József örökösei (Téglí Anna, Téglí Erzsébet, Téglí Mária és Téglí Karolina), kigyósi lakosok beadvánnyal (intő levéllel) fordultak a Beregszászi Királyi Járásbírósághoz. Ebben előadták azt, hogy apjuk és Simon Károly, egy 1870. febr. 27-én kelt szerződés értelmében szélmalomot építettek, amely nem üzemel és pusztulófélben van. A sérelem az, hogy Téglí József örököseinek malomjog fejében a kigyósi egyháznak évenként tíz köből életet kell hasztalan fizetniük. Mivel ez a kötelezettség csak akkor szűnik meg, ha a malom szétbontják, de ehhez Simon Károly nem akar hozzájárulni. Bejelentik, hogy a további fizetési kötelezettségeket Simon Károlyra ruházzák át. Kéri a járásbíróságot, hogy az intő levél első példányát Simon Károlynak kézbesítsék. Ez meg is történt, 1879. január 21-i keltezéssel.

A kigyósi szélmalom további sorsáról nem tudunk, de az ezzel való foglalkozás nem is a mi feladatunk. Mégis el akarom mondani azt, hogy annak idején nagy vihart támasztott a kigyósi szélmalom. Nem véletlen, hogy *Pokol-malomnak* nevezték. *Orosz Ferenc*, volt kigyósi lakos, aki jelenleg Budapesten él, a következő történetet mondta el Papp Béla tarpai lakosnak:

Nálunk Kigyóson volt egy szélmalom, ami "Simon és Társa" nevet viselte. Édesapától hallottam - mondta Orosz Ferenc -, hogy ezt a nép *Pokol-malomnak* nevezte. Lakásunktól keletre volt egy hatalmas nádas, annak közepén volt egy lápos tó. Abban a nádasban sokféle kigyók, krokodilok, éneklőkig, ők voltak. A szélmalom ennek a partján volt. A mérgeskigyóktól való félelem miatt a lakosságnak nem volt

nyugodalma. Kimászkáltak a nádasból és megtámadták az embereket. Mindenki rettegve ment örölni a malomba, de a veszály ellenére is mentek, mert finom, kenyérnek való lisztet őrtek ott. Az emberek, amikor a malomba mentek, azt mondták egymásnak: "Megyünk a pokolba!"

Papp Béla maga is emlékszik erre a helyre, mert a második világháború előtt sokat ment kapálni Simon György szőlőjébe, akinek a beregszászi hegyen és Kigyóson is volt szőlője. Együtt kapáltak ott Orosz Ferencsel a pernye-puha földben. Így nevezte azt a földet, mert amikor kapáltak, mindig feketék lettek, kormosak. Különös föld volt az! Az említett nádas területre is emlékszik: "Csak ott süthetünk szalonnát, ahol a szekérút volt, mert különben meggyúlt volna a nádas." A kígyók miatt később a nádasat leégették és ott volt a legkiválóbb termőtalaj.

Szabó Gáborné, született Simon Jolán ny. tanítónő birtokában van az a könyv, amelyben nagyapjának, Simon Károlynak a napi feljegyzései vannak. E könyvben találjuk a következő mondatot: "Kigyócsipésről mondandó szavak: *Viza ánkvila tere ferere. Esztródi osztródi ájil ájil ámen.*

3. Vízimalmok

Élnek még olyan emberek, akik nemcsak emlékeznek a tiszaháti vízimalomra, hanem gyermekkorukban jártak is benne szüleikkel. A nagyközség legidősebb asszonya *Angalét Bálintné*, 94 éves, Hunyadi utca 4. szám alatti lakos visszaemlékezésével kezdem:

Még kislány koromban apámmal voltam ott. A törőparton volt a vízimalom. Olyan hat-hét éves lehettem, amikor apám ki-

vitt. Azért emlékszem olyan jól még mindig rá, mert egy száll deszkán vitt be apám a malomba. Emlékezetem szerint a jég elsodorta még az első világháború előtt. Arra is emlékszem, hogy egy molnár is dolgozott ott. Nagyon örültem, hogy apám kivitt a tiszai malomra.

Esze Gyula, Esze Tamás utcai lakos, született 1909-ben. Nem emlékszik rá, de nagyapja neki mindent elmondott és ő fel is jegyezte nagyapja elbeszéléseit. A nagyapja szerint az eleven Tiszán, a Gácsa Tiszán volt a vízimalom. A temetőből vezetett egy gyalogút oda, ahol most a tsz-nek van gyümölcsöse. Az egyháznak ott is volt egy hold földje, úgy hívták, hogy: *az egyház parasztja*.

Czapp Alajos, 73 éves, nyugdíjas, volt gazdálkodó, Széchenyi u. 21. szám alatti lakos szerint a Tiszahátban a Gácsfoknál volt a vízimalom. Még egy humoros történetet is elmondott Szabó Gusztáv jelenlétében:

Egy Brilla Bertalan nevű ember a vízimalomban őrlötte a vékányi búzáját. Este, amikor hazafelé jött, a temetőn át kellett jönnie. Id. Bácsi Bertalan pedig ott legeltette a lovát. Sötét volt már. Brilla Bertalan letette a lisztet a válláról és megszólalt: "Jajj, de szépen pihentek!" Valaki azonban visszaszólt neki: "Megállj csak! Te is ide kerülsz!" Mikor Brilla ezt meghallotta, ijedtében futni kezdett, a lisztet is otthagya. Majd csak másnap reggel ment érte. Hiába kiáltott utána Bácsi Bertalan: "Gyere vissza te, vidd el a lisztet!"

Ezt a történetet *Esze Gyula* is elmondta, de ő nem említett neveket. Azóta is sokan emlegetik ezt a humoros történetet.

*Legidősebb Szász Sándor, 89 éves, Rákóczi u. 31. szám
alatti lakos már többet mondott az egykori vízimalomról:*

A tivadari Szoboszlai családé volt az, de a tarpai határ-
ban. Ő a maga földje alá, a vízre csináltatta. Jó egy ma-
lom volt az, a víz végzett ott minden munkát. Mindig vót
neki mit őnni. Ez a vízimalom három dombácon állott, a
legnagyobb egy nyóc méter hosszú fadombác volt, láncsal
volt kikötve a partra, hogy el ne vigye a víz. De csak el-
vitte! A dombácokra épült a faház, ebben voltak a kövek.
Út is vezetett oda. A vén Bodnár Lajos volt a kezelője. Én
magam is jártam abban a malomban, de a tizes években, már
nem emlékszem pontosan, megszűnt. Elvitte a jég!

*Sütő Bertalan, 83 éves, Árpád u. 66. szám alatti la-
kos jól emlékszik a tarpai határban lévő, Szoboszlai Gá-
bor-féle vízimalomra:*

Ő saját maga vót a molnár. Hatvanöt évvel ezelőtt még én
is őrltem benne. Apámmal együtt mentünk ki. Olyan volt
az, mint egy nagy csónok a Tiszán. Jól mutatott. Az egész
szerkezet dombácokra volt építve, a víz folyása határozta
meg az őrlés ütemét. Volt szekérút is, ami odavezetett a
malomhoz. A temetőn át meg a gyalogosok mentek. Apám min-
dig azt mondta, hogy: "Nagy zsákkal merjél fiam a búzából,
mert abból is csak egy köpécével vesznek!" A garatból
egyforma liszt jött, vagyis minden együtt vót. A gazda-
asszonyoknak nagy munkát adott a szitálás. Esős, sáros i-
dőben négy lóval is húzták a terményt a vízimalomhoz, ami
a Tiszaháton vót.

Papp Béla, 66 éves, Széchenyi köz 5. szám alatti lakos szerint a vízimalom az egyház parasztjától a víz folyásával lefelé 2 kilométerre volt a Törőpartnál. Hosszú visszaemlékezést írt erről, mert az édesanyja elbeszélte neki. Szülei mindenesek voltak a szárazmalomban. Ott nőtt fel ő is. A vízimalom életét is figyelemmel kísérte az édesanyja, mert egy szomorú esemény is hozzákötötte ehhez. Papp Béla szerint:

Kőből kirakott lépcső volt le a malomhoz, mert a vízimalom a part oldalánál volt. A vitorlája érte csak a vizet, de azt emelte a víz, ha áradt a Tisza. Azért emlékszünk erre olyan jól, mert a testvérem, Gábor ott fulladt a Tiszába 1927-ben, ahol valamikor a vízimalom volt.

özv. Tóth Benjáminné, 80 éves, Széchenyi u. 53. szám alatti lakos és *özv. Szücs Béláné*, 77 éves Rákóczi u. 69. szám alatti lakosok együtt mondták el visszaemlékezéseiket a tiszai vízimalomról. Tóth Benjáminné azzal kezdte:

Úgy szokták mondani, a *Tómei fokjánál* volt a vízimalom. Én emlékszek rá. Az asszonyok is vitték a búzát a hátukon, egy-egy vékát, ki mennyit bírt. A temetőn keresztül mentek a gyalogosok, a szekeresek pedig a *Simon szoroson* (Málomszoros) mentek ki. Szoboszlai Gáboré volt, a tivadari Szoboszlai Imre nagyapjé. Ő maga vót a mónár. Grádicsek vezettek a parttól a malomhoz. Egy köpécze vámot vettek mindenkitől. Én még az első világháború előtt vótam benne. Minden nap vót annak őrnivalója, az egész környékből jöttek a tarpai malmokba. A vén Bodnár ott volt, mint kezelő. Én is emlékszem rá - folytatta *özv. Szücs Béláné*. - A testvéremmel, Bénivel őrtünk ott. Mintha most is látnám,

a bátyám szekerekkel mentünk ki. A benti malmok közelebb voltak ugyan, de a változás kedvéért is kimentünk. Az anyám meghalt 1915-ben, már nem emlékszem, hogy akkor megvolt-e, régen volt. Azt tudom, említette Tóth Benjáminné, hogy néha még olyan malomnótákat is énekelgettek. Ilyen malomnótákat sokat ismertünk, énekelgettük is.

Az eddig elmondottak alapján így rajzolhatjuk meg a duzzasztás nélküli vizimalmot a tarpai határban. A legilletékesebb személy Szoboszlai Imre 52 éves tivadari lakos (Petőfi u. 18.) arról beszélt, hogy az első vizimalmot az ő nagyapja Szoboszlai Gábor építtette. Három gyermeke volt: Bertalan, József és István. Szoboszlai Imre szerint nagyapja nagyon tehetséges ember volt, foglalkozása is molnár, aki mind a három gyermekének épített egy-egy vizimalmot. De ezek már a tivadari határban voltak. Erről azonban már nem beszéltek az emberek. Szoboszlai Imre még ma is őrzi azt a köpécét, amivel nagyapja a malomban a vámot szedte. Szerinte 1920-ban még volt egy vizimalom a Tiszaháton, és azt mondja, hogy ennek a gazdája Szoboszlai József volt: "Ő maga vót benne a mónár. A vizimalom kereke a tivadari Vincze Ferencnél még mindig megvan." Erre az 1920-ban létező vizimalomra a nyolcvan éven felüliek közül senki sem emlékszik, hanem inkább azt vallják valamennyien, hogy még szinte az első világháború előtt megszűntek. A tarpai öregek tehát csak erre emlékeznek. Akadt azonban valaki, egy nagyon öreg ember, aki azonban testének rugalmasságát mindmáig megőrizte. Még ma is minden nap kerékpározik, jól lát, énekel és beszél, sőt dalolgat is az Árpád u. 70. szám alatt lakó, 89 éves Tóth József, aki viszont két vizimalomról beszél, vagyis Szoboszlai Imre állítását igyekszik igazolni. Tóth József azt

mondotta, hogy a Tisza szélén két vízimalom is volt. Mind a kettő Szoboszlai Gáboré volt, ő maga volt benne a mónár. Édesapja ezermester volt és sokszor dolgozott abban a malomban. Javítgatta a szerkezeteket. Nagyon rendben volt mind a két malom. Úgy mondta, hogy ez a két vízimalom a Tiszaháton, Tómegén volt. Úgy hívják ma is ezt a tiszaháti területet, hogy: *Tómegi*. Állítása igazolására még egy nótát is kezdett:

Két malomra tartok számot,
De csak egytől veszek vámot.
Kopik a kő, majd megvágattatom,
Félrevágom betyáros kalapom.

Valamennyi gácsír kacsá
Mindnek kanyirgós a farka.
Valamennyi betyáros legény van,
Mindnek menyecske szeretője van.

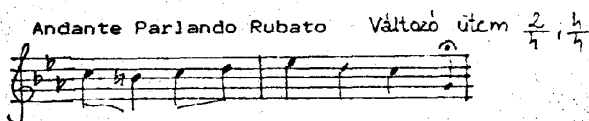
A második versre Tóth József már nem emlékezett. Erre özv. *Tóth Benjáminné* tanított meg. Tóth József viszont azt is elmondta, hogy a két malom egy gazdáé volt. A Törőpartig volt a két malom, egymáshoz kb 100 méterre a Tiszán. "1914-ben elmentem katonának - mondotta -, aztán mikor hazajöttem, tizennyolcban már nem volt meg."

Amikor ezt a népdalt meghallottam, felkerestem a 83 éves nótafát, aki a szomszédban lakott. Megkérdeztem, hogy mit tud erről, hogy emlékezik-e erre a dalra? Ő is elénekelte. A második versre ugyan már nem emlékezett, de valamikor tudta. A felesége: Kovács Amália viszont elmondta, hogy nagyon régen, a század elején, amikor ő még első osztályos volt, egy nagy majálist tartottak az erdőn.

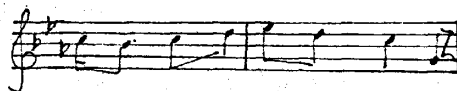
"De az olyan volt, hogy a cigányok is ott voltak. Ott hallottam ezt a dalt először, az öreg pap huzatta a cigánnyal. Ez volt az ő nótája, én ott tanultam." Hegyi József nótafa is megerősítette, hogy Simon tiszteletestől tanulta az egész falu. Mindenkinek közkedvelt nótája lett.

Kétségtelen, hogy ez a dallam nagy népszerűsége tette szert. Itt úgy emlegették, hogy a pap nótája, mert Simon Andor lelkész is két malomra tartott számot.

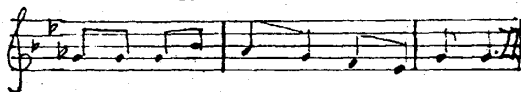
Úgy határoztam, hogy ennek a régi dallamnak a kottáját megörzöm. Magnószalagra énekeltettem Tóth Józseffel. Íme a dallam:



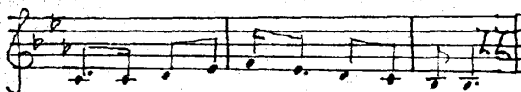
Két ma-lom-ra tar-tok szá-mot,



De csak egy-től ve-szek vá-mot.



Ko-pik a kő majd meg-vá-gat-ta-tom,



Fél-re vá-gom be-tyá-ros ka-la-pom.

Énekelte: Tóth József 89 éves

Lejegyezte: Szabó Gyula és Tamás Tarpa 1980. II. 13.

Egyáltalán nem valószínű, hogy Simon Andortól, ettől a nótáskedvű, de kétségtelenül nagyon értékes embertől származott ez a dal. Azt viszont el kell fogadnunk, hogy e dal elterjesztésében neki is jelentős szerepe volt. A tarpai lakodalmokban, bálokban ez közkedvelt nóta volt. Különösen a Toki-féle malomban rendezett bálokban húzta a cigány. Tény, hogy mindenki szerette a "két malomra tartok számot" kezdetű dalt.

S. Varga Ferenc, 84 éves, Hunyadi u. 39. szám alatti lakos véleménye és emlékezete szerint ez a dal nem Simon Andornak, hanem Simon Károlynak, a kettős malomtulajdonosnak a nótája volt. Ő énekelte mindig. Simon Andor ezt Simon Károlytól hallotta.

Kutatásaim során arra a megállapításra jutottam, hogy e dal a szárazmalmok fénykorában volt a legnépszerűbb. Nemcsak a beregi tájakon, de az egész Szabolcs vármegyében énekeltek. Ma már, - a zenetudomány emberein kívül - csak az egészen idős korosztály tagjai ismerik.

Özv. Szűcs Bertalanné, Keresztesi Mária, 80 éves, Árpád u. 104. szám alatti lakos nem emlékszik ugyan a erre a dalra, de a vízimalomra igen. Így mondta:

A vízimalom a mi földünk végén volt a Tiszaháton. Édesapámmal és a testvéremmel sokat jártunk oda őzni. Varga József vót a mónár, vagy legalábbis az segített ott. Úgy nézett ki a Tiszán, mint egy jó nagy bódé.

S. Varga Ferenc, akit az imént említettem, az édesapjával szintén őrt ott. Szerinte a vízimalom az öreg Szoboszlaié volt. Hol volt ez a vízimalom?

Ahogy a hótt Tiszánál megyünk a fok szélén, ott volt a Tómeiginél. Ott volt Siti Bélának egy szőlője és attól egy kicsit jobbkézre, lent a Tisza szélén. Én jól emlékszem rá, dombárokra volt építve, úgy mentünk be egy pallón. Sima kövön őrlött, de elég szép lisztet adott. 1910-ben még megvolt. Aztán, én úgy emlékszem, hogy széjjelszedték.

Kiegészítésképpen szeretnék szólni a "szegény emberek" malmáról, az ún. *kézidarálókról*. Több ilyen daráló található még ma is a tarpai családok tulajdonában. Ma már használaton kívül vannak. A XIX. század első felében és az azt megelőző időkben is elég nagy számmal voltak találhatók. *Máté József*, Hunyadi u. 59. szám alatti lakásán ma is megvan, egészen jó állapotban ez a daráló, melynek történetét így mondja el tulajdonosa:

Dédnagyapám, *Máté József* készítette. A hozzávaló anyagot a tarpai ősi komlósi erdőrész termelte. Az alsó és felső őrlőköveket a muzsaji kőbányából szállították hozzá. Ami kevés vasszerkezet van benne, az az akkor élt kovácmester munkája. Szüleim elbeszélése szerint ez a kézzel épített, faragott daráló nagyon sok megpróbáltatáson ment keresztül. Már a szabadságharc idején is - amikor szűkösen volt a termés - nagyon sok család őrlötte meg rajta a mindennapi kenyérnek valót. Az első világháború ideje alatt is ki volt használva. A románok elől elrejtették a szalmakazalba, így maradhatott meg. 1919-től 1941-ig elég békés sorsa volt, de az 1942-es kenyérszűkében levő környékbeli szegénység éjjel-nappal működtette, de főleg éjjel, mert az emberek a beszolgáltatások miatt ekkor daráltak. Mi sohasem kértünk érte vámot. 1945-ben javításra szorult,

de ez nem is csoda, mert 1944 december és 1945 januárja volt az az idő, amikor községünket kősóval látták el a ruszinok. A kőst először megtörtük, azután beletettük a darálóba és az nagyon szépen megőrte. Úgy jött ki a darálóból, mint a legfinomabb porcukor. A régi időkben való származását igazolja a belevésett évszám is: 1 8 4 4

Kopócs Elek, Hunyadi u. 19. szám alatti lakos portáján is található egy hasonló méretű kézidaráló. Ő is édesapjától örökölte. Apróállatoknak daráltak rajta. De a családok maguknak is megdaráltak - akár félvéka gabonát is - a nehéz időkben. Nehéz volt hajtani, bár a köveket megfelelő méretekre lehetett emelni és süllyeszteni. A két lábán van egy keresztkötés, és azt balfelől meg lehetett emelni mindig. Kisebb javítással ma is lehetne használni.

Huszt Piroska, Rákóczi u. 130. sz. alatti lakosnál is található egy hasonló kézidaráló. Ezt egy kerékkel hajtották. Huszt Piroska édesapja molnár volt.

Ezenkívül még több kézidaráló is található Tarpán. Valamennyi a bemutatottakhoz hasonló szerkezettel rendelkezik.

Forrásmunkák:

1. A tarpai református egyházközség jegyzőkönyvei
2. A tarpai református egyházközség anyakönyvei 1767-től
3. A tarpai református egyházközség gondnoki számadása (1858-1876)
4. II. darabja a Mezőtarpai Helv. Hitv consistoriális gyűlésének 1858-1882-ig
5. Protokollum III. kötet 1882-1915 nov 28-ig.
6. A Beregi E. Ref Egyházmegye Jegyzőkönyvei: kiadta Simon Andor egyházmegyei főjegyző 1899-1901 Beregszász.
7. Simon Andor: "A tarpai református egyház s Tarpa nagyközség története rövid vázlatban." (Kézirat, Miskolc 1918)
8. Lehoczky Tivadar: Bereg vármegye monographiája 2. kötet.
9. Simon Károly: "A kigyósi szélmalom számadási jegyzékek" kézzel írott füzet 1870. Tarpa.
10. Ipari Műemlék Tarpán (Sajtófigyelő 1977 Nyíregyháza)



Kézidaráló. Huszti Fíroska tulajdona

KERESZTELÉSI SZOKÁSOK BEREGBEN

1705. július 21-22 napjaiban a Tiszántúli Református Egyházkerület Tarpán tartotta a Generális Synódusát. II. Rákóczi Ferenc szabadságharcának megkezdése után ez volt az első zsinat a fejedelem hűségese jobbágynak falujában. E gyűlés 3. punctuma kimondja, hogy keresztelese vasárnap ne légyen, hanem csak hétköznap, közönségesen, a gyülekezet jelenlétében a templomban, míg a nép ki nem o-szol a templomból, mégpedig mindenkor a reggeli órán.

E törvény sokáig nem változott. A kereszteleseket - amennyiben egyáltalán nyomon kísérhetők - a templomban tartották meg, később azonban már a lelkészi hivatalban.

A tarpai egyház I. számú anyakönyve 1767. május 13-ával kezdődik. Az első megkeresztelt: Rácz Péter leánya; keresztszülők: Mészáros András és felesége.

1784. szeptember 9-én Szűcs Bori tisztátalan ágyból született leányát megkeresztelték ugyan, de keresztszülők nincsenek beírva.

1779-ben Bárczi Klárának fia fattyú, keresztszülő ninc.

1785-ben Pétsi Mihály leánya keresztelestelenül holt, akkor nap, mikor született.

1772. március 26-án Huszti Mihály kettős gyermeke; elsőnek neve András, kereszttatya Sütő András, keresztanya Mészáros Istvánné, második leány neve Sára, kereszttatya Katos György és felesége.

A régi időben egy hét alatt meg kellett keresztelni az újszülöttet. 1784-ben tiszteletes Hegedűs Péter predikátor uram ezt írta az anyakönyvbe:

"Junius havának 12. napján született a fiam, megkereszteltetett 18. napján. Keresztatya volt tiszteletes Vekerdi Mihály uram, a hetei predikátor, keresztanya a felesége. Második keresztatya volt tiszteletes Atányi István úr, keresztanya a felesége."

A keresztatya neve mindig kiírva, a keresztanyáé soha, csak az esetben, ha a keresztatya mellett idegen személy a keresztanya.

Első keresztelési anyakönyvünknek jegyzéseiből - egy hátsó lapon való beírásból - azt is megtudhatjuk, hogy 1788 die 24. ápril "minthogy a Felséges Király a keresztelés stóláját tollálta oly conditióval, hogy abból valami kár ne háromoljon a belső személyekre. A stóla konferáltatott a tiszteletes urak számára, 1783-ban keresztelésért két garast kellett fizetni." 1858-ban a mezőtarpai lelkész tiszti díjazásának rendjében a keresztelésért 4 e-züst garas járt.

A régi beregi keresztelési szokásoknak sok közös nevezőjük van. Hagyománynak is mondhatjuk, melyeket hiven megőrzött a fiak nemzedéke. Úgy is mondhatjuk, iratlan törvénye volt a keresztelésnek. Ez ősi törvények kialakulásában kétségtelenül jelentős szerepe volt a feljebbvaló idők erős vallásosságának, a gyakori gyermekhalandóságnak, a nemzedékek által kialakult szokásoknak, hiedelmeknek, babonáknak. Dolgozatom megírását nagyban elősegítette az a tény, hogy szinte valamennyi beregi faluba ellátogattam, magnófelvételeket és feljegyzéseket készítettem különböző életkorú asszonyokkal, sőt férfiakkal is. Az általam szerkesztett kérdőív alapján azután összejött egy olyan kép, melyek hiteles bizonyítékát adják annak, hogyan értette és gyakorolta népünk azt a Jézus-i parancsot ...: "Elmenvén tegyetek tanítványokká minden népeket, megkeresztel-

vén őket az Atyának, Fiúnak, és Szentlélek nevében. ~ (Máté 28:19)

Témánknál abból kell kiindulnunk, hogy a keresztyén egyházak több évezredes gyakorlata mellett is *gazdag néprajzi anyaggal* van dolgunk. Azt már itt szükségesnek tartom bejelenteni, hogy a keresztelesek esetében is nagyon komolyan vették az egyházak hittételeit, de hozzátették a maguk hiedelmét is. A hit és hiedelem nem ugyanazt jelenti.

I. Bába az anya mellett

A szülő anya mellett a régi időkben bába végzett szolgálatot. Csaknem minden faluban volt bába. Szerette őket a nép, sok helyen szülikének nevezték. A bába akkor ment az anyához, amikor valakit érte küldtek. Ez általában akkor történt, amikor kezdtek a fájások jönni. A bába az anyát megvizsgálta s megállapításokat tett. Megállapította például, hogy mikor lesz a szülés. Nem sokat tévesztett. Ha nem lett meg, mire mondotta, akkor a burkot megrepesztette és akkor meglett a gyerek. Ez azonban nem ilyen hirtelen történt, hanem előkészületre volt szükség. A szülés levezetése a bába számára is nagy munkát adott. Amikor meglett a gyerek, legelőször is a köldökzsinórt elkötötte, utána a szülőanyát rendbetette, betakarta, majd fürösztötte. Két óráig a szülőanyát nem hagyta ott, mellette ült egy széken. Erre azért volt szükség, hogy az anya el ne aludjon a szülés után, mert ha a szülőanya elalszik, akkor nem ébred fel többet. Közben beszélt hozzá, érdeklődött, hogy milyen a közérzete? Utasításokat adott, hogy például egy hétig nem szabad kenyeret enni, mert az nehéz

a gyermekágyas asszonynak. Azután, mikor rendben látta a dolgot, elment. Minden nap kétszer jött, reggel és este. Fürösztött, tisztát adott rá, úgy az anyára, mint a gyerekre. Amikor a gyereket megfürösztötte, a gyerek vizébe egy pelenkát beletett, megáztatta, kicsavarta és azzal a szülőanyának az arcát megtörülgette azért, hogy ne maradjon foltos az anya arca. Azt tartották, hogy csak így tisztul meg, és így lesz ismét szép fiatalasszony belőle. Ezelőtt régen nem voltak olyan ágyak, mint mostanában, hanem szalmazsák volt az ágyban, surgery, és akkor a rendes baba tiszta lepedőt tett az ágyra, illetve a szalmazsákra, a lepedővel jobbra-balra átfordította az anyát, megigazította a szalmazsákban a szalmát, hogy az anya nyugodtan tudjon pihenni.

A bábajárás 8 napig tartott: ez kötelező volt. Mindenki hívott bábát, a legszegényebbek is. A bábát pálinkával, reggelivel illet megkínálni, délután pedig uzsonnával (kenyér, szalonna, sonka).

A bábamesterség jövedelmező foglalkozás volt. Nem mindenki lehetett bába, hanem csak az, aki a bábaképzőintézetben kellő elméleti és gyakorlati oktatásban részesült.

Hiteles adatok vannak arra, hogy a Tiszántúli Egyházkerületben a XVIII. század második felétől a bábákat az egyházközségek (legalábbis a tehetősek) helységeikben alkalmazták.

Papp József: "Adalék a hites bábákról és compókról" című tanulmányában (Múzeumi Kurír 1975. 17. szám II. kötet. 7.) arról beszél, hogy a bábák egyházközségi alkalmaztatása tény. Hivatkozik *Tóth Endre*: "A Tiszántúli Egyházkerület igazgatásának és az esperesi egyházlátogatásnak rendje 1762-ből" című, kézirat gyanánt megjelentetett

(Debrecen, 1964) dolgozatára, amely összefüggésbe hozza az 1742-ben kiadott királyi törvénnyel, mely elrendelte az ún. *bábakeresztelést*. "E rendelkezés értelmében a kisdedeket a bábák is megkeresztelhették. Ebben az intézkedésben benne rejtőzött annak lehetősége, hogy a bábák, különösen olyan helyeken, ahol a lakosok egy Isten két felekezete között választhattak - az erősebb államvallásnak engedve, az "eltévelyedettek" gyermekét katólikussá kereszteljék."

A bábakeresztelés ellen a református egyház tiltakozott:

"A Mezőtarpai Ref EKLÉSIA Procotulluma MDCCCXII" feliratu, de korábban kezdődő, 1808. június 27-én kiadott helytartótanácsi rendelete (11. oldal) "... melyben remonstrációkra való tekintetből, melyeket a Helvét választételt követő Superintendentiák eő Császári és Királyi Felségéhez kiattak az intinárumra, melyben az parancsoltatott, hogy a Helvét Választételt követő bábák a szükség idején a R. Cathólikus Gyermekeket kereszteljék meg az parancsoltatik, hogy köteleességekké tétődjön az Helvét Vallást tartó bábáknak a Jurisdictio által, hogy mikor a R. Cathólikus Személynek szeretsés szülése bizonytalan és a Gyermeke veszedelemben van mindjárt R. Cathólikus Személyt férfiut vagy asszonyt hívjanak, aki a születendő gyermeket megkeresztelje. Az olyan különös esetben pedig amelyekben csak az tilos keresztelni, aki a bábásághoz ért a módjára a keresztelésnek az oda hívott R. Cathólikus Személyeket tanítsa meg és szükséges eszközöket is szolgáltassanak. Tiszteletes esperest Uraimék adják tudtokra a felséges rendelést a vigyázások alatt levő tiszt. Atyafiaknak, azok pedig a bábáknak, hogy ők valamint a Helv. Conf sze-

rént a keresztelestől el vannak tiltva: úgy az ezen kegyelmes parancsolat szerént semmi esetben nem köteleztetnek."

A református egyház a királyi törvénnyel szembe nem helyezkedhetett. E rendelkezésen azonban úgy fogott ki, hogy minden gyülekezetben kötelezővé tette a saját baba választását, aki eskü alatt az egyház alkalmazottjaként szolgált.

1902-ben a m. kir. Bábaképző Intézet által megfogalmazott *bábaeskü* így hangzik:

"Esküszöm és fogadom, hogy kötelességemnek minden szülésnél lelkiismeretesen meg fogok felelni, s hogy minden melléktekintet nélkül járok el a senkinek szándékosan ártani nem fogok. Fogadom, hogy a reám bízott szülőket, gazdagot és szegényt egyaránt, bábái segítségben legjobb tehetségem szerint részesítem, azokat el nem hagyom és el nem hanyagolom és hogy mindenkor és mindenben, bábái utasításom értelmében, legjobb képességem szerint fogok eljárni. Isten engem úgy segéljen!"

Hogy ez az eskü mennyit ért, azt a gyakorlat mutatta meg. Tény, hogy a bábának semmiről sem kellett gondoskodnia, mindent összekapott. Lehetett szépen, és lehetett jól élni ebből a mesterségből. Az oklevélben tisztességesnek nevezett bábák bizony sokszor méltatlanná lettek e jelzőre. De valljanak az adatszolgáltatók. Ezelőtt sok gyermek született. Egy kis statisztikát is állítottam össze: Tarpán 1776 és 1785 között 254 fiú született. Ebből atyja nevét kapta 50 gyermek. Akkor is megvoltak ugyanis a kor divatos nevei.

Egészen más a helyzet az 1800-as évek második felében, pontosabban 1850 és 1918 között. Ezen időre esik országos és világviszonylatban a nemzet megszorodása.

Tarpán ez így mutatkozik:

1858 ban született fi: 45 nő: 54 összesen: 99

1868 ban született fi: 60 nő: 42 összesen: 102

1878 ban született fi: 41 nő: 62 összesen: 103

1888 ban született fi: 71 nő: 67 összesen: 138

1898 ban született fi: 76 nő: 74 összesen: 150

1908 ban született fi: 85 nő: 77 összesen: 162

Érthető okok alapján az első világháborúban félannyi a szaporulat, de a háború befejezése után minden eddiginél magasabb.

II. A megszületett gyermek

Nagy örömet jelentett a családnak az egészséges gyermek. A megérkezett kis jövevény azonban felelősséget és kötelességet rótt a szülőkre és a keresztszülőkre is. Keresztszülőnek akárkit meg lehetett hívni. A meghívást illeti elfogadni. Nemigen fordult elő az, hogy ezt a megtiszteltetést visszautasították volna. Itt nem voltak osztálykülönbségek sem, de azért mindenki tudta, hogy kiliik hozzá. A komaság kiadással járt. A bába kötelessége volt az, hogy a szülők által megbeszélte személyt komának meghívja. A bába a kereszteleés napján minden feladatot teljesíteni igyekezett. Ilyenkor korábban érkezett, a gyereket tisztába tette, felöltöztette abba a ruhába, amit a keresztszülő adott. A bába és a keresztanya vitte a gyereket a pap elé. Mielőtt azonban elindultak volna, a bábaasszony megkérdezte a keresztanyát, hogy: Tudja-e komámasszony, hogy mit kell mondani? Ezt általában mindenki tudta. Ekkor a bábaasszony kinyitotta előtte az ajtót, és ekkor a keresztmama ezt a rimust mondta:

"Angyalt viszünk, keresztyént hozunk!" Mikor pedig visszajöttek a gyerekekkel, megint csak előre eresztette a keresztszülőt és ezt a szöveget mondták: "Angyalt vittünk, keresztyént hoztunk. A Jóisten tartsa meg hazánknak, egyházunknak, szüleinek, keresztszüleinek és mindnyájunknak örömére és dízére!" Ekkor a gyereket letette az édesanyja mellé. Az asztal készen volt az ebédhez, körülülték. A bábaasszony azonban hamarosan megkérdezte, hogy nem volna-e itt egy üres tányér a közelben? Persze mindenki tudta, hogy miért kérdezi. Odaadtak neki egy tányért, odatette az asztal közepére, majd feltették az ebédet, mert volt húsleves, főtt krumpli hússal, faszírozott, töltött káposzta és két-háromféle sütemény. A bába közben megszólalt: "Kilyukad a feneke a tányérnak!" De tudták azt, hogy miért mondta ezt, és ekkor mindenki abba tett pénzt. Legelőször a keresztszülők tettek bele, majd a családtagok. A keresztszülők ezenkívül a gyerek pólyájának a megkötő madzagja alá is tettek pénzt, ez a gyereké volt. Így telt el a délután az asztal mellett.

Másnap, a keresztelő után a komaasszony volt az, aki *füzérebédet* vitt a gyerekágyasnak. Füzérebédet lehetett vinni egy karral, vagy két karral, sőt még segítő személyezettel is. Egy füzér 4 darabból állott. A füzérebéd komaszilkébe volt rakva. Ez a komaszilke lehetett porcelán, mintás, diszes, de lehetett agyagból és bádogból is. A komaszilkében volt a húsleves, a *komacsészékben* pedig a töltöttkáposzta, paprikáscsirke, főtt hús mártással. A másik füzérben rántott hús rizsával vagy tarhonyával, tejbefőtt kása, gríz vagy rizskásakoch, hogy minél több tejes legyen. Egy szilkében vagy csészében madártej is volt, s mikor ez elfogyott, egy kis vízzel meglötykölték és az ágy alá beöntötték. A füzér rojtos koma kendőbe

volt kötve. A komakendők falunként másak voltak. Meg kellett adni mindennek a módját. Különösen vigyázni kellett arra, hogy a madártej szilkét jól lötyköljék ki, nehogy elvigyék az anya tejét. Az anya tejét ugyanis el lehetett vinni. Ez a hiedelem mind a mai napig életben van sok beregi faluban. Úgy tartották, hogy aki közel ül az anyához, az annak a tejét elviheti. Ezért aztán a gyermekágyas asszony ágyára nem volt szabad ülni.

Saját családomba történt meg - mondja ZEKE ZSIGMOND-NÉ tarpai asszony -, hogy Zsiga fiam hazajött egyszer a munkából; éppen ott volt nálunk a szomszédasszonyom is Szász Sándorné, Csapó Etelka és azt mondja nekem a fiam: Nézze már, édesanyám, hogy nekem milyen nagy csecsem van! Mondom neki: Mi történt veled? Mutasd csak! Erre felhúzta az ingjét és tényleg úgy nézett ki, mintha hólyag lett volna a mellén és kemény volt. Erre a szomszédasszony azt mondta: b...., hol voltál? Valami szoptató asszonynál jártál? Elhoztad a tejét! Na de ezt vissza kell vinned. És erre azt felelte az én fiam, de hogyan vigyem vissza? A szomszédasszonyom meg azt mondta neki: Keress egy rossz csuprot, de olyat, ami nem lyukas, hugyozzál bele, de úgy vidd el este, hogy senki ne lássa, és menjél oda az ajtóhoz, és amerről a sarka van, öntsd rá, a csuprot dobd el, de ne nézz vissza rá és elmúlik! Úgy is történt. Az én fiam még a konyhába is bement, és el is múlt neki a nagy mekke. Aztán arra is vigyázni kellett, hogyha valaki enni vitt a gyermekágyas asszonynak, de ünnepes volt, akkor a gyereket először le kellett venni az ágyról, letenni egy kisebb székre, hogy a fejét kombinéja aljával megtörölgesse a gyerek arcát, nehogy *pozdorjavaras* legyen. Senki sem mehetett ki a házból, ha így volt. Még régebben a gyerek arcát születése után az anya vérével is megtörölték,

hogy ne legyen pozdornyavaras, mert az csúnya betegség volt. Aki azt megkapta, kisebesedett, az orvos sem tudott vele mit kezdeni. Hat hétig kellett Tarpán gyerekágyat feküdni, a házat nem volt szabad addig elhagyni, míg az Isten házában nem volt a szülőanya.

A régi tarpai keresztelési szokásokat legszebben özv. Tóth Benjáminné, Varga Anna 82 éves, Széchenyi u. 53. szám alatti lakos mondta el magnószalagra:

"A gyermeket nem vasárnap, hanem hétköznap keresz-teltük, még pedig kedden, vagy szombaton, amikor a szülő akarta. A bába elment a keresztyát meghívni, és a keresztya ahhoz tartotta magát. Legeslegelőbb, amikor megfüröszttötte a bába, azt kérdezte, na ki le-gyen a kisfiúnak, vagy a kislánynak a neve? Akkor aztán mondtuk, hogy ki legyen. Persze nekem a férjem azt mondta: Na Anna, ha nekünk fiúnk lesz, akkor az Sámuel lesz, mint az öreg nagyapám; ha lány lesz meg Sára lesz. Nekem a bába adta a nevet. Volt egy öreg bába, Annának hívták és azt mondta az anyámnak, hogy ennek a lánynak én adom a nevet, hogy Anna legyen helyem!

A keresztszülőnek az volt a kötelessége, hogy enni főzzön. A komák kétszer vittek enni fűzérételeket, ki mennyit tudott, az egyik szegényebbet, a másik gazdagabbat. Alig vártuk, hogy a hét eljőjjön és megke-reszteljük a gyermeket. A bába a komát meghívta a kitűzött napra. Nem a templomban, hanem a paróchián keresztteltünk. Akkor, mikor meglett a keresztelés, süttek-főztek rá. Mikor pedig megment az ebéd, akkor a tányért az asztalra tették, és ki hogy tett belé kisebb-nagyobb összegeket, de megtelt a tányér. Ak-

kor, mikor ez megtörtént, koccingattak, ivogattak, mert a bába is nagyon jól szerette az italat, oszt akkor azt mondta: No, komám uram, mához egy évre is így találkozzunk, ahogy máma! Hát persze, a bába nem bánta volna, ha egy esztendőben kétszer is. Dehát ettől azért őrizkedtünk, igaz nem úgy, mint máma. Máma csak egy, legfeljebb kettő, de nekem hat volt, ez biztos, de azért nem volt vele semmi bajom, nem volt olyan nagy minden, mint most van, hanem a gyereket bekötöttük pokrócdarabba, keszkenőbe. Amikor pedig elindult, akkor kantust varrtunk rá. Nem volt gumibugyogó, hogy a testét megeszi a gyermeknek, hanem a kantust felkötöttük és eleresztettük és elindult, ment az udvaron és játszott. Az ebédhordás nagyon jó volt. Három hétig fennállóan mindig hordták az ebédet. Vót olyan nap, hogy négy, öt, de olyan ebédek mint most, nem hoztak, mert akkor három-négy tojással főztünk, most meg száz kell. Az is olyan jó volt, mint a mostani. Egyszer egy asszony nekem hozott ennem, hát amikor kibontotta, kirakta az asztalra, egy tányéron volt két szép galamb, de úgy nézett ki, mintha el akarna repülni. Ki volt tömve, rá volt rakva petrezselyemlevélre, dehát az olyan nagyon szép volt. Akkor aztán így szép sorban mindig hozták az enni valót, egészen három hétig. Igaz az anyám azt mondta, hogy: Ez nem jó szokás, jányom, mert ezt vissza is kell adni mind egy cseppig. Aki a más tyúkját megeszi, a magáét fogva tartsa! Ez így történt sorba. De az én gyerekeim meghaltak. Az egyik kilenc hónapig élt, a másik meg tízig. Akkor úgy vitték a temetőbe vállon a halott gyermekeket, mert volt ott gyermeksor is. Az én apósom, anyósom bizony meg vol-

tak ütközve, mert három halt meg egy sorba, a negyedik maradt meg. Azt mondta az én apósom a feleségének éjszaka, mikor beszélgettek: Hallod, már ennek a pulyának nem lesz gyermeke. Ez nagy szégyen lett volna. Én meg odaszóltam, azt mondtam: dehogy nem lesz, kertben a fája oszt terem! Na ez így ment sorba. Aztán, mikor engem visszahívtak keresztszülőnek, ugyanezt csináltam. Vettünk a gyermeknek amit tudunk, de nem úgy mint most. Mert most nagy a mód, de keveset tudnak a régiről. Ez így já: e. Mikor aztán szoptattuk a mejjünk megfájult. Fájt a bimbója, de azt mondta a bába-ama: Csak semmit kiskomám csak szoptatni és szoptatni, mert azt csak a gyermek gyógyítja meg! Én nem is takosgattam semmivel, nem is voltam rest, esztendeig szoptattam mindet. Nekem sok tejem volt. Nem is adtam neki öt hónapig semmit, csak az anyatejet, mert ez a mindenne a gyermeknek. Nem az, amit most adnak neki, amivel most táplálják, de az én koromban ilyen még nem is vót.

A látogatók ajándékokat is hoztak. Egy kis réklit, egy kis picike inget, de nem úgy mint most. Ha a gyermek meghalt, eljött rögtön a keresztkoma és azt mondta: Komámasszony, meghalt a gyermekem! Akkor én kötelességemnek tartottam, hogy elmenjek és megvásároljak mindent, ami csak kellett egy kis halottnoz. Mindenfélét megvásároltam, amit el is vittem, mindenért megfizettünk. Akkor, amikor temették, a tanító-nak, mert akkor nem a pap, csak a tanító temette, annak is megfizettünk, ahogy kellett."

Gulácsos: Koszta Sándorné bábaasszonynak segédje is volt, akit ő fizetett, aki helyette ment mosni és fürösztetni az

anyákhoz.

Hetében nem volt bába, csak az 1920-as években. Addig az "ilyen dolgokhoz értő asszonyok" végezték a tennivalót a szülőanyák körül. Itt viszont vásárnap kereszteltek mindig. Gyermekeket is a nagy szegénység miatt csak egy héttig feküdtek, mert menni kellett a mezőre. "Éjszaka pedig a bölcsőn volt a lábunk, úgy aludtunk, ahogy tudtunk."

Fejércsén: Molnár Gáborné bábaasszony csak egy héttig ápolta az anyákat, azután magára hagyta őket.

Csarodán: A keresztszülőnek az volt a kötelessége, hogy 8 napos korban "az újszülöttet elébe adta a tiszteletes úrnak." Itt a zsidó bába, Szóré néni vitte a paphoz a gyereket. Ha nem volt az anyának teje, akkor kecsketejet adtak a gyerekeknek, de a régi időkben ritka volt az, hogy ne legyen teje az anyának.

Gelénés: (Génés) özv. Penke Imréné, Baksa Juliánna 63 éves református vallású asszony a következőket mondotta: "Nálunk a szülést mindig a bába vezette le. Hosszú évekig élt közöttünk köztisztviselőben egy debreceni születésű, Kis Jolán nevű bábaasszony. Az én első gyermekemnek is ő adta a nevét. A lányom Nagy Károlyné, Penke Jolán. Nálunk az volt a szokás, hogy a keresztelezés után *magázódtak a komák*, akkor is, ha előtte tegeződtek. Így mondták a szülők, hogy: "Nagy tisztesség jár a keresztségnek." A testvérek tegezésben maradtak, de ha idegent hívtak keresztkomának, akkor is magázódásra tértek, ha korábban tegeztek egymást. Így kívánta a keresztség tisztessége. Itt terhes anya nem vihette fel a gyermeket keresztelni, mert akkor (a néphit szerint) vagy az egyik, vagy a másik meghal. Aki pedig nem tartotta keresztvíz alá, az keresztanya sem lehetett. Olyan viszont volt, hogy két komát hívtak, az egyik bevitte a keresztvíz alá, a másik meg ki-

hozta a templomból. Gelénesben a keresztszülőnek kötelessége volt figyelni, hogy rendben folyik-e a családnak az élete, ott ahol ő a koma. Ha a szülők rosszul éltek, akkor a keresztkomák elmentek és figyelmeztették őket, hogy hozták rendbe az életüket, mert a gyermek nevelésének rendes mederben kell folyni. Felfigyeltek a keresztszülők arra is, hogy a konfirmációtól nem marad-e el a gyermek? Ha fiúgyermek született egy családban, akit az apa nagyon várt, akkor a fürdővizbe olyan pénzt dobott, ami nem ázott el. A bába itt is reggel és este jött. Ha a gyermek sírós volt, akkor a küszöbéről lefaragtak egy darabot, háromszínnű rongyot tettek rá, meggyújtották és a füstön néhányszor átdobták a gyermeket. Ezt nevezték *füstölésnek*. Aztán azt is csinálták a sírós gyermekkel, hogy a fürdővizébe, annak négy sarkába keresztet vetettek, imát mormoltak, aztán a kisujjuk hegyével, amennyi arra ráfért, a gyerek szájába csepegtettek.

A szülők nagy lakomát rendeztek a keresztelezés alkalmával. Ilyenkor a legidősebb személy felállott az asztal mellől, és a következőket mondotta:

Tudjuk, hogy van jó gondviselője a gyermeknek, tudjuk, hogy van, aki ruhát vegyen reá, de üres kézzel nem jöttünk ide mi sem, mert az Ur Jézus jászolához sem mentek üres kézzel a pásztorok, meg a bölcsek. Aranyat, tömjént, meg mirhát vittek neki. Nekünk ilyen ugyan nincsen, de fogadják ezt a kis csekély ajándékot, és ekkor ki-ki letette azt a pénzösszeget az asztalra, amit a szülőanya egy zsebkendőbe összehajtogatott és betett a párnák közé a feje alá:

A komakendő négyszögletes volt, háziszőttes, fehér, szép sárga csikokkal, a két vége is ki van varrva sárga pamuttal. Azért sárga, mert a húslevessel ez a szín volt szim-

metriában.

Márokpapiban úgy tartották, hogy a komaság pillanatától kezdve már nem szabad tegeződni azért, hogy örökre tisztelhessék egymást. Itt a sírós gyermeket nem volt szabad felvenni, mert azt tartották, hogy akkor nem lesz jó dalos. "Az a gyerek dóga, hogy sírjon!" A márokpapi asszonyoknak mindig volt tejük. Mikor keresztelni vitték, azt mondták a házban:

A jó Isten segítse meg a gyermeket, és neveljék az Úr Jézus nevében, hogy jó keresztény legyen!

A komakendő itt házi fehér vászon, téglalap alakú, a két vége rojtos. Különböző minták találhatók benne, így koszorú piros, kék, égszínkék és sárga színezéssel; monogram; s a kendő négy sarkában csokorminta, masnival megkötve.

Beregdarócon: A komák magázódtak "mintha törvény lett volna." Itt a terhes anya is bevihette a templomba a gyermekét, de már keresztvíz alá nem tarthatta. Bűn volt a tegeződés. A bába a szülőanyát komámasszonynak, a férjét komámnak nevezte. Másfél évig szoptatták a gyereket. Szokásban volt, hogy az újszülöttet az anyja kötőjével mindennap betakarták a keresztelésig, hogy a rossz ne férjen hozzá. Igyekeztek minél előbb megkeresztelni, általában az egész Beregben 8 napon belül. A látogatók a gyermeket megköpdösték, hogy meg ne verődjön. Ha ünnepes volt az asszonylátogató, akkor itt is a kombinéja aljával megtörülgette a gyermek arcát, különben *bőrvaras* lett volna. A szülés levezetéséért a bábaasszonynak egy véka búza járt.

Gyermekegyes asszony ágyára itt sem volt szabad lépni, sőt ma sem szabad. Sok ősi szokást őriznek Darócon ma is. Az egyik anya éjszaka, és nehezen szült. Fájdalmai voltak és így sóhajtozott: "Csak lenne már meg." A bába ekkor kiment és a csillagokból olvasott valamit, amikor

viisszajött ugyanis ezt mondotta: "Inkább azért imádkozál, hogy ebben az órában még ne legyen meg, mert ha meglesz, akkor a te gyermeked vízbefullással fog meghalni!" De a gyermek csak meglett. De amikor két éves lehetett a gyerek, a kút ugyan le volt fedve, ám az udvaron volt egy marhanyom, és abba víz volt, és a gyermek valóban belefulladt. (Elmondotta özv. id. Tári Károlyné Szerényi Rozália 80 éves asszony.)

Beregsurányban: Egyhetes korban és vasárnap kereszteltek. A komák itt is magázódtak. A bába itt nagyon követelődző volt. A vacsoránál már verte az asztalt a kanállal és a gyermek védelmében követelődött.

Mezítelenül jött ez a gyermek a világra, nincs neki kis cipőcskéje, meg nincsen kis ruhácskája. Mindenki adjon neki annyi, amennyit csak tud! De rólam se feledkezzenek el, mert én is sokat jártam utána, elnyűtt a cipőm meg a ruhám! és tartotta a kötőjét.

Itt a síró gyermekre ráolvastak, szenesvizelték, meg - mivel katolikus falu - keresztet csináltak a homlokára. Élt ott egy asszony, aki a gyerekről magára tudta venni a betegséget is.

Vásárosnaményban sem hagyták sokáig kereszteleetlenül a kisgyermeket, mert a boszorkány, ha hozzáfér, elviszi és kicseréli. A rossz lelkek kiszedték a csontot a lábából, vagy úgy megverték, hogy néma lett, igyefogyott, kínlódott egész életében vele az anyja.

Tákoson: Már egy hetes korban átadtuk az Úr Jézusnak a gyermeket, mert úgy tartottuk, hogy az ő ajándéka a gyermek. Legyen hát az övé és tovább nem is féltettük. Keresztszülő csak az lehetett, aki konfirmált és vallást gyakorolt. Keresztelés előtt tegeződtek, de a keresztelés napjától magázódtak, ezzel elpecsételték egymást a szövet-

ségre. - A keresztszülő kötelességének érezte, hogy a gyermeket énekekre, imádságra és tiszteletre tanítsa. Az én keresztanyám például ezt a versikét tanította meg nekem:

Tiszteld az öregnek galambősz haját
és hallgasd meg, amit mond, intő
szép szavát.

Mert az intő szép szó, aranyiskola,
és a galambősz haj aranykorona.

A bábajárás 8 napig tartott. A fürdővizbe kemény pénzt tettünk a bábának, meg is dolgozott érte. Mielőtt a baba a gyereket kereszteni vitte volna a keresztszülővel, a gyereket letette az asztalra és a háziakat arra szólította, hogy Isten nevében állják körül az asztalt. Ekkor a baba a következő tartalmú szöveget mondta:

Úgy áll most előttem tiszta szent képe,

Ahogy édesanyám a szívembe véste.

Sírók, szenvedők, gyöngék pártfogója,

Mennyei szeretet sugárzik le róla,

Úgy int a jóra.

Született, szenvedett közénkvalónak,

Született, szenvedett példátadónak.

Az egész életét másnak osztogatta,

De keresztfáját maga vonzogatta,

A Jézus, és kérem, hogy kövessétek.

(Elmondotta: Kun Lászlóné, Kári Margit

62 éves Bajcsy-Zsilinszky u. 68.)

Még most halt meg nem rég, egy pár esztendeje Hajdú Istvánné, Lénárt Etus bábaasszony. Sok tákosi gyereket hozott a világra. Az anya tejét itt is őrizni kellett. Ha azonban sok teje volt, akkor kifejte egy bögrébe és a tűzbe öntötte. Míg a gyermeket meg nem keresztelték, egész éjjel égett a lámpa, ez általában minden beregi faluban így

volt. A fiúgyermeknek égszínkék fásli volt a pólyakötője, és ezen két oldalt 3 ujjnyi égszínkék szalag, a leányoknak rózsaszín. Általában ez a két szín uralkodott, de volt fehér is. A komakendő fehér házivászon, csipkés, ki volt kézimunkázva, 80x80-as volt.

Jándon: A baba keze alatt szültek az asszonyok. A bábajárás attól függött, hogy megfizették-e rendesen. Amíg meg nem keresztelték a gyermeket, addig egy-egy fakanalat tettünk a bölcső végébe -mert bölcső, az minden házban volt- és úgy takartuk le a gyerek szemét, hogy ne érje a rontás. Vót olyan szokás is, hogy az anya, aki szoptatott, rátette a tejét az ágyra vagy a bölcsőre, hogy a látogatók a gyermeket meg ne rontsák.

A sírós gyermeket megkeresztelték, a szemmel megvert gyereket megöntötték. Voltak öntözéshez értő asszonyok is.

A baba megijesztette az anyát, amikor a keresztanyával a paphoz vitték keresztelni. Azt mondta neki, hogy: "Na, most már elvisszük és nem hozzuk vissza!" Az anya azt mondta: "De azt vissza kell hozni, mert az én gyermekem, én szenvedtem érte!" A baba akkor azt mondta: "Majd meglátjuk! Ha sír, nem hozzuk vissza, de ha nem sír, akkor visszahozzuk!" Az anya ekkor kivette a mellét, és megszoptatta a gyermeket, majd ezeknek a szavaknak a kíséretében adta oda a bábaasszonynak: "Ilyeneké a mennyeknek országa!"

Tiszakerecsenyben zsidó baba volt. Gyógyítással is foglalkozott. Először mindig hozzá vitték a beteg gyermeket. Ő mondta meg, hogy mit kell csinálni vele. Ezért sok mindent fizettünk neki - mondja özv. SZABÓ ENDRÉNÉ Berta Erzsébet, 77 éves református vallású asszony. - Adtunk neki először is két-három kiló "nyaklisztet", az első gyermektől két szőttes kendőt, azután búzát, korpát, tengerit,

árpát, csirkét, sőt még kenderszőszt is. De elvárták a reggeli pálinkát is, mert az anyák körül is forgolódott betegségük idején. SZABÓ KÁROLY tiszakerecsenyi lakos elmondotta, hogy az ő édesanyja korán felkelt a gyermekágyból és a hasában megrándult valami, és a baba gyógykezelte. Tejes, boros ruhával rakta az anyámnak a hasát, de csak orvoshoz kellett menni vele, mert az nem segített.

Kerecsenyben pénteken sohasem kereszteltek. A keresztelés egyik érdekessége az volt, hogy azt a ruhát, amiben keresztelték a gyermeket, csak másnap vették le róla, abban aludt egy éjszaka.

Itt azért sír a gyermek, mert szőr van a bélín és szúrja. A síró gyermekkel több mindent csináltak itt is. A szenesvizezés közben azonban mindig kérdezték, illetve mondták, hogy: Férfi, vagy nő, férfi vagy nő? Ha a pohár vízben a szén a férfi szónál ment le, akkor az verte meg szemmel. Akkor ki kellett találni, hogy ki lehetett az. Ha kitaláltuk, haját kértünk tőle és megfüstöltük. Sokszor bizony fuldoklott is a gyerek. Özv. SZABÓ ENDRÉNÉ jól emlékszik, hogy az ő Margit lányát a cigányasszony HUSUKA verte meg. Le is ment hozzá az apja és haját hozott tőle, meg is füstöltük vele Margit jányomat.

Ha a gyermek sokáig beteg volt, akkor a күszöbбől is kellett vágni, meg kilenc ajtófélfából, azzal füstöltük. Meg még kilenc sírról is hoztak napfelkelte előtt fűvet és azt a fürdővízbe tettük bele. Egyszer aztán idejét állta a sírás.

Szokásban volt Kerecsenyben az is, hogy akinek nem volt elegendő teje, vagy egyáltalán nem volt, annak el kellett menni olyan valakihez egy darab kenyérrel, akinek viszont sok teje volt. Kérni kellett tőle. A bőtejű asszony ráfejté a tejét a kenyérre, addig, ameddig csak a

kenyér beitta akkor azt meg kellett enni annak, akinek nem volt. Úgy mondták, hogy ez hasznos, ettől megjön a tej. Kerecsenyben a komakendő 60x60-as volt, belől rostásszövésű, keresztiszemes, a széle rojtos, fehér vászon.

Figyelemre méltó keresztelési szokásokkal lehetett találkozni Nagylónyán. Itt két adatszolgáltató is lakik a Rózsa Ferenc u. 3. szám alatti házban:

1. özv. Baranyi Józsefné Baranyi Ilona, 78 éves.

2. Baranyi Jánosné Szabó Irén, 40 éves öregotthonbeli dolgozó. Az utóbbi nevét azért említem meg, mert rendkívül gazdag személyiség a múlt hagyományai őrzésében. Tőle hallottam, hogy Lónyán élt és tevékenykedett egy olyan férfi, aki eredetileg mütös volt egy budapesti klinikán. Hogy mit végzett, vagy mit nem, azt nem tudjuk. Az viszont igaz, hogy a felesége bába volt és ha a felesége nem volt otthon, ő ment le a beteghez és levezette a szülést. Ezenkívül kihúzta a fájós fogat a faluban, sebet kötözött, amolyan mindenés volt. Keresztési Ferencnek hívták.

Itt "nyakzsírt" adtak a bábának, ami füstölt szalonnát, kolbászt, sonkát jelentett. A "nyaklisztet" is ismerték, de a bába ezt a táskájába rakta, mert mák, dió, bab, meg minden volt ebben, ami a konyhára való.

Itt a kereszteléskor a bába két tányért tett az asztalra. Az egyiket a gyerekeknek, a másikat meg magának. Ha sok volt benne az aprópénz, nemtetszését úgy fejezte ki, hogy: "Csengős - bongós szekerem hoznak neki menyasszonyt!" (Vagy: "vőlegényt")

Ha a gyermeknek két keresztanyja volt, mindig az idősebb tartotta a keresztviz alá, de a másiknak is fogni kellett a pólyát, amikor a pap keresztelte, csak így volt érvényes a keresztanyaság. Általában páros napokon kereszteltek. Kedd, csütörtök, szombat. Ha a gyermek beteg volt, soron

kivül. A szülés ugyan nem olyan betegség lónyan, mint a többi, de "ravasz ágy a gyermekágy" - nem szabad hamar munkához fogni.

A komakendőt már lánykorukban kezdték készíteni a lányok, mégpedig különös gonddal. Általában keresztsemmel hímezték, körül széles mintát varrtak, szinte az egész kendő be volt varrva és körülrojtózva, vagy pedig aszúrozva. A bölcsőt mindig a keresztapa vette, vagy maga készítette. Amikor a kisfiamat először vittem egy rokon családhhoz - írja hozzám küldött levelében Baranyi Jánosné - a háziasszony két nyerstojást adott a kis kezébe ilyen szavak kíséretében: "Ilyen friss és egészséges légy, mint ez a tojás, a családotok mindig fennmaradjon, szaporodjatok firól fira, mint a tyúk a tojás által."

Azt tartja továbbá a néphit, hogy a kisgyermek, amikor járni tanul, bármennyit is esik, azért nem üti meg magát nagyon, mert a Szűz Mária kötényébe esik, amely megvédi minden sérüléstől. (id. Halma Ferencné, Tiszake-recseny.)

Tivadarban nem volt bába. De itt is azok a szokások éltek, ami a környéken. Ha a gyermek sírós volt, a fűtőből az édesanyja vagy a hozzátartozója kivett hét darab szenet, beletette egy borospohár vízbe és ezt mondta: "Sem egy, sem kettő, sem három, sem négy, sem öt, sem hat, sem hét." Evvel végeztek. Ha ez idő alatt a szén lement a pohár fenekére, akkor a gyereket megrontotta valaki. A küszöb darabjaiból megfűstölték a gyereket.

III. Hiedelmek, tévedések

A születés körüli hiedelmek kialakulásában jelentős szerepük volt a bábáknak. A mezőtarpai református egyházközség consistoriális jegyzőkönyvében az 1858-as évben a következő beírást olvashatjuk:

Lébi Józsefné, zsidó bába, egyházunk kebelében levő Szabó Sándor nejének burokba született gyermeke burkát azon indokból hozván fel, hogy ő azon burokkal két vagy három gyermeket kereszteltet meg a lelkész által azon névre, amelyet ezen gyermek nyert a keresztségben, kié a burok, és aztán arról tudatja a nehézségben szenvedő gyermeket meggyógyítani. Azonban ezen előttünk tett nyilatkozatát a megrablott gyermek anyjának fel nem fedezvén, sőt a házaló sátoros cigánynők által azon tévhiedelemre vezettetvén, hogy egészségtelensége gyermekének csak pusztán azért történt, mivel burka a bába által elvételét, ennek következtében gyermeke iránti féltékenységből és talán még, mint könnyen hívő a bába babonás célja meggátolásának tekintetiből visszakövetelé, de kiadni egy osztrák értékű forint lefizetése nélkül semmi szín alatt nem akará, miért is a feladott szülének bejelentése nyomán egyháztanácsunk elébe idéztetett a nevezett bába, s a burok kiadására kényszerítettetett, s egyszersmind felhivatott, hogyha több ilyen burkokat rejteget még ezenkívül magánál, azokat is megsemmisítés végett adja át, mely felhívásra lelkiősmértesen bevallá, hogy új utcai Veres József, György János, tóhádi Szabó Mihály, Nagy Zsigmond gyermekeikén kívül nála több nincs és nem is találta, s ezeknek igen, de többek átadására nem ajánlhatja magát.

Ezen botrányos és babonát hintető ténye miatt, most

ezennel komolyan megintetik, megdorgáltatik, továbbá minden nála találtatott burokért egy osztrákértékű forintot s így összesen öt forintot fizet az egyház pénztárába. Jövőre nézve pedig figyelmeztetik, hogyha az ily ocsmány tettektől vissza nem tartóztatja magát, a bábáságtul fel-függesztetik, és a városból is kihajtatik. Most pedig egy egyházi és egy városi tanácsos kíséretében, azok előtt, akiket tévutra vezetett, ki fogja nyilvánítani, hogy a büntetését emiatt elvette - és azon haszontalan beszédjének, melyet tett, ne hidjenek. -

A bábák - mint mondtam - faluhelyen gyógyítással is foglalkoztak. A "megrontott" lányokat és asszonyokat gyógyították. Szász Imre nője 1875-ben a bábának gyógyításért 4 osztrák értékű forintot fizetett.

Olyan tévedések is voltak azonban, amit Tarpán a ma is élő, legidősebb SZÁSZ SÁNDOR emleget, nevezetesen, hogy Szász Ferenc, Varga Mihály és ő egy éjszakán születtek, de amazok gyengék voltak, elvitték azonnal keresztelni, akiknek a születésnapját a bába jól diktálta be. De amikor őreá került a sor, akkor már nem 1891. december 26-ot mondott, hanem 1892. január 2-öt. Így ő egy évvel fiatalabbnak van írva.

A gergelyugornyai III. sz. keresztelési anyakönyv 48-49. oldalán olvasottakat csak nagy jóakarattal lehet tévedésnek mondani:

"Az ugornyai és gergelyi egyesült ekklésia születettek és megkeresztelteket jegyző anyakönyvének 1835 évbéli 8. pontjára Ites Bereg Vármegyének tett rendeletének az maga terjedelmében szóról-szóra ideirott másolatja.

3123 Nemeskőzy Sámuel a legközelebb tartott r. köz-

gyűlés eleibe azon panaszát terjesztvén föl, hogy nője Nemes Nádaskay Judith véle ezelőtt néhány évvel visszakodásba jöven, elhagyá, s terhes állapottal távozván el házától, néhány hetek múlva magzatját Gergelyi helységben el is szülé, s ekkor felbőszült indulatja, férje iránti gyűlölsége annyira vivé, hogy a gyermek keresztelekor édes atyja nevét elhallgatá, s a bába által, csak saját nevét iratá fel de ez, azt is hibásan teljesíté, mert Judith helyett Máriát iratott. Esedezik a tekintetes megye előtt, hogy ezen hiba az anyakönyvbe törvényes bizonyság előtt jegyeztessék föl, s egyszersmind az atyai név is jegyeztessék be, mert azon gyermeket törvényes és természetes gyermekének lenni elősméri."

A babonák terjesztésében kétségtelenül részük volt az idősebb asszonyoknak is, akik "jótanácsokat" adtak a tapasztalatlan - tegyük hozzá - felvilágosulatlan fiatalasszonyoknak. Tudunk olyan gyerekekről, aki rettenetesen síró volt.

És mindig éjjél után kettőkor kezdte rá. Akkor én az asztal körül a karomon hordoztam egy jó órahosszáig, csak akkor csendesedett el, de csak a karomon. Elpanaszoltam ezt Csapó Ágnes nénémnek, aki azt mondta: Fiam, ne csinálj te csak semmit, hanem azt a kis inget, ami rajta van, veszed le róla, amikor az az idő eljön, és a konyhaküszöbre fonákjával terítsd rá és a balta élével vagdosd össze. Én így is tettem és hallottam, amikor a rédelyajtó zörrent és többet sohasem sírt az én fiam. Meg volt rontva a gyerekek, azért sírt. Másnap jelentkezett az illető tejért, de én nem adtam neki. (Elmondotta: Csürke Józsefné 50 éves tarpai asszony.)

A satnya gyermeket *megebagolták Tarpán*. Vándor Jánosné ismerte ennek a módját. A satnya és sovány gyermeket a hasára fektették, egy kendővel leterítették. Vándorné az egyik kezével megfogta a gyereket a vállánál, majd szorongatta a gyerek bőrét, a másik kezével pedig egy ollóval vágást imitált. Ezt a műveletet többször is megismételte. Ezt nevezték elbagolásnak. (Elmondotta: özv. Varga Alajosné 67 éves Rákóczi u. 117. sz. alatti lakos.)

Mivel Mezőtarpa városa a legnépesebb egyházak egyike volt, több bába is volt alkalmazva, ennél fogva a viszálykodás is megvolt közöttük. Korabeli jegyzőkönyvek tanúskodnak erről.

1874. november 29-én az egyháztanácsülés jegyzőkönyvének 1. pontja a következőket tartalmazza: "Az elfogadott és betolakodott városi szülésznők viszálykodási ügye vétetvén tanácskozás alá, miután az elfogadott okleveles szülésznő DÁVID BORBÁLA panaszt emelt a betolakodó bába ellen, azon alapon, hogy ez utóbbi, működése által az ő és működőtársa VARGA ERZSÉBET számára a megélhetést lehetetlenné teszi."

Határozta az egyháztanács, miszerint a betolakodott bába minden további működéstől ezennel betiltatik, s a legközelebbi mult e. tanácsgyűlés alkalmával kimondott intéstől fogva elfogott gyermekért felszedett díjt tartozik az egyház pénztárába visszafizetni.

1875. október 10-én tartott egyháztanácsgyűlés 5. száma így hangzik: "Dávid Borbála okleveles szülésznő panaszolja, hogy Varga Erzsébet, kinek az egyháztanács rendelete szerint - melynek jegyzőkönyvevel kellene már lenni, - minden általa kereszteltetett gyermek ápolási díjából 50 krt kellene fizetnie. E rendeletnek eddig még eleget nem tett."

"Határoztatik: Minden ezutáni kellemetlenség kikerülése céljából Varga Erzsébet szigoruan elköteleztetik, hogy 48 óra alatt kötelességének eleget tegyen: ellenesetben hivatalától elmozdittatik, s több szülésnél nem leend alkalmazható."

1876. május 21-én Dávid Borbála diplomás bába jelenti, hogy az egyháztanács által megítélt azon 50 krajcár, melyet a két rajtakívül levő bába, az általa nem ápoltt gyermekektől, mint tisztelet, illetőleg a magasabb képzettséget és jogosságot elismerődíjt befizetni a két oklevél nélküli szülésznő vonakodik.

Dávid Borbála panasza tárgyában a városi előljáróság megkerestetni határoztatik, ugyanakkorra városi előljáróság felkératik hogy ez ügyet rendezze, miután egyháztanácsunk ez ügyről többet hallani sem akar.

A magasabb képzettség nyilván a bábai oklevelet jelenti, amely Dávid Borbálának előjogot biztosított. Tiszaadonyban él özv. Dancs Béláné, született Kovács Etelka, 71 éves okleveles bába, aki 1943. június 22-én Ungváron szerzte a bábai oklevelet. Elmondotta, hogy ez biztonságot adott nekik azokkal szemben, akik ezt a mesterséget nem tanulták. Ugyancsak ő mondotta, hogy a bábáságból nem lehetett meggazdagodni. Más volt még a régi bábáknak a helyzete, különösen annak, aki egy rangos községnek volt a bábája. Egy igazi bába, akit a faluközösség szeretett, az meggazdagodhatott, mert voltak felkapott bábák is, akiket különösen szerettek az anyák. Az ilyen bába anyahelyettes is volt. Ott, ahol több bába is volt, gyakran előfordult, hogy az egyiket tiszszer is hívták, míg a másikat csak egyszer. Az ilyen kétségtelenül nagyobb jövedelemre tett szert. A felkapott bábák jó szelleműek voltak - mondja Zeke Zsigmondné, 13 élő gyermek anyja, - a betegekkel ren-

desen bántak és ahol nagy család volt, ott az apró gyereket az ilyen bába megmosdatta, megfésülte, sőt még fel is öltöztette. Ennek azután hamar híre terjedt, és szívesen hívták az anyák.

A bábák szokásai, természetük, cselekedetük, esetleges tévedéseik határozták meg a jövedelmüket. Így valóban beszélhetünk arról, hogy nem minden bába élt jól. Kétségtelen, hogy falvainkban voltak jó és rossz bábák, magyarok és zsidók. Mindannyian az élet szolgálatában töltötték idejüket, sok függött tőlük. Munkájuk egy olyan korszakhoz kapcsolódik, amely elmúlt, s a korral együtt a bábamesterség is a múlté lett.

Forrásmunkák, adatszolgáltatók

1. A tarpai ref. egyház anyakönyve (1767-1821)
2. A Mezőtarpai ref. ekklezsia Protocolluma MDCCCXII
3. A Beregi Református Egyházmegye Jegyzőkönyvei
4. A tarpai egyház consistoriális jegyzőkönyve 1858
5. Keresztelési anyakönyv, Gergelyiugornya, III. kötet
6. Papp József: Adalék a hiteles bábákról és compókról. (Múzeumi Kurír 1971. 17. szám. II. köt. 7. szám).
7. Schram Ferenc: Bábák esküje Hajdúböszörményben (Múzeumi Kurír 1971).
8. Tóth Endre: A tiszántúli egyházkerület igazgatásának és esperesi egyházlátogatásának rendje 1762-ből. (Kézirat.) Debrecen, 1964.
9. História 1982. 4-5 szám

10. Zeke Zsigmondné, Bede Teréz, 64 éves. Tarpa, Esze Tamás-köz 16.
 11. Tóth Benjáminné, Varga Anna, 81 éves, Tarpa
 12. özv. Szűcs Bertalanné, 81 éves, Tarpa
 13. Kondor Sándorné, 74 éves, Gulács
 14. Hárαι Józsefné, Paládi Zsuzsánna, 70 éves, Tivadar
 15. özv. Balázsi Gusztávné, Hódi Piroska, 73 éves, Hete
 16. Balogh Béláné, 72 éves, Fejércse
 17. özv. Szabó Imréné, Kokas Teréz, 83 éves, Csaroda
 18. özv. Penke Imréné, Baksa Juliánna, 63 éves, Gelénes
 19. özv. id. Tári Károlyné, Szerényi Rozália, 80 éves, Beregdaróc
 20. Kiss Sándorné, Bíró Irén, 70 éves, Beregsurány
 21. özv. Orbán Miklósné, Kocsis Mária, 88 éves, Jánd, Rákóczi u. 70.
 22. özv. G. Vezse Istvánné, 87 éves, Ugornya, Rudas L.u. 31.
 23. özv. Gerő Tamásné, Huszár Etelka, 81 éves, Tiszaadony
 24. Szabó Endréné, Bartha Erzsébet, 77 éves, Tiszaakerecsény
 25. özv. Baranyi Józsefné, Baranyi Ilona, 78 éves, Nagylónya
 26. özv. Dancs Béláné, okleveles szülésznő, 71 éves, Tiszaadony
- és sokan mások.

UTÓSZÓ

A Jósa András Múzeum Kiadványai sorozat jelen kötete ismét egyetlen szerző tanulmányait adja közre. Rendhagyó e könyv, hiszen mind néprajzi, mind történeti témájú dolgozatok helyet kaptak benne; rendhagyó azért is, mert most első ízben jelennek meg a sorozatban a szakrális néprajz témaköréből vett munkák. Ez utóbbi nem véletlen, hiszen a szerző gyakorló református lelkész, a tarpai gyülekezetnek több mint egy évtizede megbecsült lelkipásztora.

Szabó Gyula bihari származása ellenére a beregi népi élet szakavatott ismerőjévé vált. "Biharországban" ismerte meg a paraszti életmódot, s ide kötődik iskoláinak majd pályakezdésének első néhány éve is. A berettyóújfalui érettségi után iratkozott be 1949-ben a Debreceni Tudományegyetem Hittudományi Karára. Itt 1954-ben végzett, s ezután kezdődött papi hivatása: előbb segédlelkész Püspökladányban és Kabán, majd lelkészként még mindig Biharban, Tetétlenen és Magyarhomorogon hirdette az ígét.

A következő állomáshely elfoglalásakor megmaradt ugyan a Tiszántúli Egyházkerületben, ám jóval távolabbra került a szülőföldről: Beregdaróc, majd a szabolcsi Döge és végül 1976-tól a jelenlegi szolgálati hely, Tarpa következett.

Néprajzzal Beregre kerülése óta foglalkozik elmélyültebben e kötet szerzője: Beregdarócon maga is járta a falut a karácsonyi kántálókkel, s itt figyelt fel a régi szokásokra, énekekre. Tarpán, e nagymúltú református gyülekezetben szánta rá magát, hogy élményeit elővéve, újabb adatokat felkutatva foglalja írásba a látottakat, hallottakat. 1980-ban jelentkezett első ízben a megyei múzeum

néprajzi gyűjtőpályázatán *"A tarpai szilvászgazda családok lekvárkészítése, aszalása és ezekkel kapcsolatos népszokások"* című pályamunkájával, mely a megyei IV. díjon kívül országos pénzdíj-kiegészítést is kapott. E dolgozat sikerén felbuzdulva (mely jelen kötet II. tanulmánya) nyújtotta be a következő évben *"A tarpai szárazmalmon története"* című munkáját; ebben már a később olyan szívesen kutatót egyházközségi forrásanyag (presbiteri jegyzőkönyvek, anyakönyvek, egyházgondnoki számadások stb.) is jelentős szerepet kapott. E dolgozatban szerencsésen ötvöződnek a forrásokból felkutatott és a néprajzi gyűjtés során nyert adatok, s nem véletlen, hogy az 1981-es pályázaton megyei III. díjjal (s országos szinten pénzdíjjal) jutalmazták a pályamunkát. A belőle készült rövidebb összefoglalás öt folytatásban jelent meg az *"Eszé Tamás Népe"* című helyi újság 1984. október - 1985. februári számaiban, s olvasható - a téma különbözősége miatt megbontva de nem megkurtítva - jelen kötet III. és IV. tanulmányaként.

1982-ben a *"Tarpa bel- és külterületének földrajzi nevei a hozzá fűződő hagyományokkal és gazdálkodással"* című pályamunkáját pénzjutalommal díjazták, majd a következő évben beadott dolgozata, a *"Beregi keresztelési szokások"* megyei II. helyezésben részesült. (A jelen kötet V. tanulmányaként olvasható tanulmányból Páll Géza közölt részleteket a Kelet-Magyarország 1985. január 12-i számában.) Az 1985-ben benyújtott *"Lakodalmi szokások Beregben"* című munka az eddigi legmagasabb elismerést váltotta ki: megyei II., országos III. díjat kapott, majd még ugyanebben az évben megjelent a *Vallási néprajz* 1. kötetében (Budapest, 1985. 330-375. p.).

A következő évek újabb pályamunkákat és újabb sike-

reket hoztak Szabó Gyulának: 1986-ban a *"Fejezetek Tarpa község történetéből, különös tekintettel az egyházi élet alakulására"* című jelentős terjedelmű munka (210 gépelt oldal!) kiemelt megyei I. díjat kapott (ebből kötetünk III. tanulmányában csak a kőbányáról és a takarékmagtár-ról írott részek szerepelnek, hiszen a pályamunka külön is megállná a helyét), majd 1987-ben az itt első tanul-mányként közreadott *"Diktálósos éneklés Tarpán a reformá-tusoknál"* kapott megyei II. és országos IV. díjat.

Szabó Gyula nemcsak gyűjtőként, hanem szervezőként is szolgálja a néprajztudományt. Tevékenyen részt vesz a református néphagyományokat ápoló, gyűjtő és közreadó *Dok-torok Kollégiuma Néprajzi Szekciójának* munkájában: 1982-ben Berekfürdön tartott előadást *"A tarpai temetés régen és ma"* címmel, majd 1984 májusában ő szervezte meg e tes-tület tarpai ülését, ahol jeles szakemberek tartottak színvonalas előadásokat.

A fenti előadáscím is bizonyíték arra, hogy e kötet szer-zője hivatásának gyakorlása közben tudatosan figyeli a néphagyományokat: ennek eredményeként adta közre a *Con-fessio* 1985. évi 4. számában a *"Koporsóba tétel, virrasztás, siratás Tarpán"* című tanulmányát (52-56. p.).

Lelkes lokálpatriótaként - úgy is mint lelkész, úgy is mint tarpai lakos - szerepel községe társadalmi életé-ben is, s kisebb cikkeivel igyekszik felhívni a szűkebb és tágabb környezet figyelmét a település értékeire; A *tarpai freskók megszépülnek* című cikkében a templom falán feltárt festményeket ismertette (Kelet-Magyarország, 1984. október 6.), A *Kis- és Nagyhegy* címmel írt ismertetője pedig Tarpa lakóinak mutatta be a híres hegy történetét, természeti értékeit (Esze Tamás Népe, 1987. március).

A szerző jelen kötetben közreadott tanulmányai bizonyosságul szolgálnak arra, hogy a hivatás mellett más tudományágak magas szintű művelése is lehetséges, ha azt akarjuk. Szabó Gyula - egyháza forrásanyagait közkinccsétéve - olyan jelentős adatokkal gyarapította a néprajzi irodalmat, amely példaként kell hogy szolgáljon más egyházközségek - szekrények, irattárak mélyén porosodó, ám napvilágra kerülve kincset érő - értékeinek feltárásához. A kutatáshoz sok szerencsét és sikerélményt kívánva ajánlja a szakember segítségét és e kötetet az utószó írója

Páll István

T A R T A L O M

I.	Diktálásos éneklés a tarpai reformátusoknál	1
II.	A tarpai szilvágazda családok lekvárkészítése, aszalása és ezekkel kapcsolatos népszokások	27
III.	Az egyházközségek jövedelmező építményei és egyéb javadalmi forrásai	63
IV.	A Simon család malmai	105
V.	Keresztelési szokások Beregben	131
	UTÓSZÓ (Páll István)	159

